

Natalia Ahlström

46 VIIKKOA PANDEMIAN KESKELLÄ

Vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia Iso-Britanniassa The Manchester Guardianin, The British Medical Journalin ja parlamenttikeskusteluiden silmin

**Maisterintutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Huhtikuu 2016**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Natalia Ahlström	
Työn nimi – Title 46 viikkoa pandemian keskellä. Vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia The Manchester Guardianin, The British Medical Journalin ja parlamenttikeskusteluiden silmin.	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Huhtikuu 2016	Sivumäärä – Number of pages 83
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkimus keskittyy vuosien 1918 - 1919 espanjantautina tunnettuun influenssapandemiaan Iso-Britanniassa kolmen aineistokokonaisuuden: sanomalehti The Manchester Guardianin, lääketieteellisen The British Medical Journal -lehden ja Iso-Britannian parlamentissa käytyjen keskusteluiden kautta. Tarkastelun kohteena on influenssasta poliittisella, professionaalilla, julkisella ja paikallisella tasolla käytyjen keskusteluiden luonne, niiden teemat ja keskusteluissa tapahtuneet muutokset kolmen eri influenssa-aallon aikana, sekä eri tasoilla käytyjen keskusteluiden mahdolliset erot ja yhtäläisyydet.</p> <p>Tutkimus havainnollistaa influenssapandemian yhteiskunnallisten vaikutusten laaja-alaisuutta aina yksittäisistä ihmisistä valtiolliselle tasolle saakka. Paikallisella tasolla tutkimus tarkastelee pandemian vaikutuksia Manchesterissa, sekä siellä taudin johdosta käytyä keskustelua. Pandemian ajoittuminen ensimmäisen maailmansodan päättymisen sekä rauhaan palaamisen aikaan, tuo myös esille sodan ja kotimaan vaikean tautitilanteen välisen jännitteen influenssan ennaltaehkäisyyn ja hoitoon liittyvien toimien toteutuksessa. Näiden ohella tutkimuksessa tarkastellaan vuoden 1918 vaalien suhdetta influenssaan, sekä The Manchester Guardianissa ja The British Medical Journalissa esiintynyttä lääkemainontaa.</p>	
Asiasanat – Keywords Espanjantauti, influenssapandemia, influenssa, ensimmäinen maailmansota, Iso-Britannia, Manchester, Parlamentti, The Manchester Guardian, The British Medical Journal	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
2. ENSIMMÄINEN INFLUENSSA-AALTO	11
2.1. ”Salaperäinen sairaus” Espanjassa	11
2.2. Taudin alkuperän arvoitus	14
2.3. Mielipiteiden ja ohjeiden runsaus	17
2.4. Yhteiskunnalliset haasteet ja niihin vastaaminen	21
3. TOINEN INFLUENSSA-AALTO	26
3.1. Toinen aalto saapuu	26
3.2. Toimet influenssapandemian aikana	31
3.2.1. Kysymys koulujen sulkemisesta	31
3.2.2. Työvoimapula	34
3.2.3. Vapaa-aika	42
3.3. Lääkemainonta	45
3.4. Ensimmäisen maailmansodan päättyminen ja joulukuun 1918 vaalit	50
4. KOLMAS INFLUENSSA-AALTO	58
4.1. Kolmas ja viimeinen aalto saapuu	58
4.2. Influenssasta käyty keskustelu	61
4.3. Rauhaan palaamisen haasteet	69
4.4. Pandemia katoaa	74
5. PÄÄTÄNTÖ	76
LÄHDELUETTELO	81

1. JOHDANTO

Keväällä 1919 Britannian parlamentin alahuoneen jäsen, konservatiivien Walter Elliot esitti seuraavan lausunnon vuosien 1918 - 1919 influenssapandemiasta:

”Keskuudessamme on vitsaus, joka on paljon tappavampi kuin yksikään historian kaikkein historiallisimmista vitsauksista, joka on aiheuttanut suurta tuhoa maallemme kahdesti ja tekee parhaillaan niin kolmatta kertaa.”¹

Miksi influenssa herätti näin voimakkaita tunteita aikalaisten keskuudessa ja miksi juuri vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia ansaitsee tulla tutkituksi? Muun muassa näihin kysymyksiin tullaan vastaamaan tämän johdannon aikana.

Kuten Niall Johnson toteaa teoksessaan *Britain and the 1918 - 19 Influenza Pandemic: A Dark Epilogue*, influenssa on tauti, josta ”meillä kaikilla on henkilökohtaista tietoa”. Äkillisesti nouseva kuume, päänsärky yhdistettynä lihas- ja selkäkipuun, sekä yskä ja nuha, moni kykenee samaistumaan näihin oireisiin, olipa tuo kokemus karttunut sitten tavallisen kausi-influenssan, varsinaisen influenssapandemian tai näiden molempien kautta. Vaikka influenssa aiheuttaakin enimmäkseen vain ohimenevää sairastelua, se saattaa olla vaarallinen kaikkein nuorimmille ja vanhimille potilaille, sekä terveytensä puolesta erityisiin riskiryhmiin kuuluville. Varsinaisen influenssan lisäksi tautiin liittyy myös useita mahdollisia komplikaatioita ja jälkitauteja.²

Influenssa itsessään on viruksen aiheuttama tauti, joka on perinteisesti jaettu aakkosten mukaisesti kolmeen päätyyppiin: yleisemmät A ja B, sekä harvinainen C, joista tosin ainoastaan A kykenee aiheuttamaan influenssapandemioita. Influenssa A:n tarkempi alatyppi puolestaan määritellään viruksen hemagglutiniini (H) ja neuraminidaasi (N) sauvojen perusteella. Näin ollen esimerkiksi vuosien 1918 - 1919 influenssapandemian aiheuttajaksi on havaittu H1N1 virus. Lopullisen influenssakannan nimeämiseen sen sijaan tarvitaan ”influenssaviruksen tyyppi, sijainti jossa se on ensimmäisen kerran eristetty, eristysnumero, ja erityisvuosi”.³

¹ HCPP Commons Sitting of Wednesday, 26th February, 1919, cc. 1878 - 1920, cc 1890, Captain Elliott, Walter (“Ministry of Health Bill.”) “We have a plague that is far more deadly than any of the most historic plagues of history, which has ravaged our country twice, and now is doing so a third time.”

² Johnson 2014, 3 - 4.

³ Johnson 2014, 10 - 11, 29.

Influenssavirukselle on ominaista erityisen herkkä muuntuvuus, minkä ansiosta se onnistuu ikään kuin ”huijaamaan” kehon immuunipuolustusjärjestelmää eikä kehon aiemmin saavuttamasta immuniteetista ole enää hyötyä. Johnson toteaaakin, että ”kun nämä muutokset ovat huomattavia ja virus kykenee välttämään ihmisten enemmistön immuunipuolustuksen, epidemioita ja pandemioita saattaa ilmaantua”.⁴

Vuosien 1918 - 1919 espanjantautina tunnettu influenssapandemia ei ollut suinkaan historian ensimmäinen tai viimeinen influenssapandemia. Esimerkiksi Niall Johnson on koonnut teokseensa luettelon 33 historiallisesta influenssatapauksesta vuodesta 1173 vuoteen 1977 saakka. Espanjantautia edeltävä influenssapandemia oli ollut vuosina 1889 - 1892, eli noin kolmekymmentä vuotta aiemmin. Espanjantaudin jälkeen maailma oli myös vuoteen 1977 mennessä nähnyt 4 uutta, joskin huomattavasti vähäisempää influenssapandemiaa vuosina 1946, 1957, 1968 - 1970 ja vuonna 1977.⁵

Mikä siis tekee juuri vuosien 1918 - 1919 influenssapandemiasta erityisen ja miksi juuri se on valikoitunut lukuisten eri tutkimusten kohteeksi? Ensinnäkin vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia oli ennennäkemättömän tuhoisa. Kuolleisuuslukujen arvioiminen on ollut espanjantaudin tapauksessa suuri haaste, ja näkemykset lopullisista uhrimääristä ovat vaihdelleet suuresti. Nykyisen näkemyksen mukaan tautiin kuoli mahdollisesti maailmanlaajuisesti jopa 50 - 100 miljoonaa ihmistä, joista selvä enemmistö menehtyi ainoastaan neljän kuukauden sisällä syksyllä 1918. Kuolleisuuslukujen ohella myös taudin alkuperästä on esitetty useita näkemyksiä. Esimerkiksi artikkelissaan ”The Spanish Flu”, Anne Rasmussen nostaa esiin kolme vaihtoehtoista teoriaa taudin alkuperästä: Kiina, Ranska tai Yhdysvallat, joista viimeisintä pidetään tällä hetkellä todennäköisimpänä. Nimestään huolimatta espanjantauti ei siis ollut tullut Espanjasta, vaan nimi oli tullut puhtaasti siksi, että sodan ulkopuolella olleen Espanjan lehdistö pystyi vapaasti julkaisemaan ensimmäiset maailmalla levinneet uutiset uudesta influenssapandemiasta.⁶

Siinä missä tavallinen influenssa on joko lasten tai iäkkäiden tauti, oli espanjantauti selkeä poikkeus, koska se iski erityisen raskaasti parhaassa työiässä oleviin eli 20 - 40-

⁴ Johnson 2014, 11.

⁵ Johnson 2014, 15.

⁶ Rasmussen 2014, 337, 355, 340 - 341; Johnson 2014, 37.

vuotiaisiin⁷. Kriisiä pahensi entisestään se, ettei tautiin ollut saatavissa rokotusta tai ainuttakaan tehokasta ennaltaehkäisy- tai hoitomuotoa⁸. Toisaalta myös itse influenssan aiheuttaja eli influenssavirus havaittiin ensimmäisen kerran tieteellisissä tutkimuksissa vasta vuosia espanjantautipandemian jälkeen Lontoossa vuonna 1933⁹.

Huomionarvoista on myös se, että vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia sijoittui ajallisesti keskelle ensimmäisen maailmansodan viimeistä vuotta, sen rauhansolmimista, sekä sotaa seurannutta jälleenrakennusta. Iso-Britanniassa sota, jonka alun perin oli ajateltu päättyvän ensimmäisen vuoden sisällä, oli venynyt nelivuotiseksi. Sen aikana armeijaan oli lähtenyt noin 5 miljoonaa miestä ja taisteluiden päättyessä marraskuussa 1918 sodassa oli menehtynyt kaikkiaan noin 750 000 Iso-Britannian kansalaista¹⁰. Influenssa levisi sodan eri puolilla taistelevien joukkojen keskuudessa kylvään lisää tuhoa ja ilmeisesti juuri sotilaat toivat influenssan Iso-Britannian mantereelle¹¹.

Iso-Britanniaan espanjantauti saapui alkukesästä 1918 jakautuen kolmeen erilliseen aaltoon, jotka vuonna 1920 julkaistun raportin mukaan ajoittuivat seuraavasti: ensimmäinen aalto 23. kesäkuuta - 14. syyskuuta 1918, toinen aalto 15. syyskuuta 1918 - 25. tammikuuta 1919, sekä kolmas aalto 26. tammikuuta - 10. toukokuuta 1919. Kokonaisuudessaan influenssapandemia kesti siis 46 viikkoa.¹² Toisaalta influenssan ajankohdista on esitetty myös alkuperäisestä poikkeavia arvioita. Esimerkiksi Matthew Smallman-Raynor, Niall Johnson ja Andrew Cliff ovat artikkelissaan päätyneet esittämään influenssa-aaltojen ajankohdiksi kesä-elokuu 1918, lokakuusta 1918 tammikuulle 1919, sekä helmi-huhtikuu 1919, minkä lisäksi Niall Johnson on arvioinut omassa teoksessaan pandemian alkaneen kuolleisuuslukujen perusteella mahdollisesti jo 29.5.1918¹³.

⁷ Rasmussen 2014, 348.

⁸ Tomkins 1992, 437.

⁹ Johnson 2014, 21.

¹⁰ Pugh 2012, 163 - 164.

¹¹ Ks. esim. Honigsbaum 2013, 45 - 50.

¹² HCPP 1920 [Cmd. 700] Supplement to the eighty-first annual report of the Registrar-General of Births, Deaths, and Marriages in England and Wales. Report on the mortality from influenza in England and Wales during the epidemic of 1918 - 19, 78.

¹³ Smallman-Raynor & Johnson & Cliff 2002, 455, 458 - 460; Johnson 2014, 54.

Influenssapandemian jälkeisinä vuosina tautiin menehtyneiden lukumääräksi arvioitiin 169 021, joista 151 446 Englannissa ja Walesissa, sekä 17 575 Skotlannissa¹⁴. Lukumäärää on sittemmin arvioitu uudestaan ja sen on arvioitu olleen 225 000, 228 000, tai 230 000¹⁵. Näistä Iso-Britannian yli 200 000 tapauksesta 64 % menehtyi toisen influenssa-aallon aikana loppuvuodesta 1918. Toiseksi tuhoisimman kolmannen aallon aikana tuo luku oli 26 % ja ensimmäisen aallon aikana 10 %.¹⁶ Espanjantautipandemian kokoluokkaa havainnollistaa se, että Iso-Britannian edeltävä vakava influenssapandemia vuosina 1889 - 1893 oli vaatinut noin 125 000 ihmisen hengen, jääden puoleen vuosien 1918 - 1919 pandemian poikkeuksellisista kuolinluvuista¹⁷.

Epidemioiden tutkimus on laajentunut viimevuosikymmenien aikana selvästi. Esimerkiksi Paul Slack mainitsee teoksessa *Epidemic and Ideas: Essays on the Historical Perception on Pestilence* lääketieteenhistorian sisälle syntyneitä uusia tutkimussuuntauksia, sekä useita erilaisia tutkimusaiheita kuten ”eri mannerten välisten tautien ’vaihdon’ ja niiden erinäiset vaikutukset, sekä sairauksien tarkastelun potilaan itsensä näkökulmasta. Teos itsessään perehtyy nimensä mukaisesti vahvasti epidemioiden ja aatteiden väliseen vuorovaikutukseen ja ajan myötä tapahtuneeseen kehityskulkuun suhtautumisessa epidemioihin.¹⁸

Vuosien 1918 - 1919 influenssapandemian tutkimus on ollut vuodesta 1999 lähtien selvässä nousussa. Esimerkiksi Howard Philips puhuu espanjantaudin tutkimusta käsitelleessä artikkelissaan ”Second Opinion: The Recent Wave of ’Spanish’ Flu Historiography” influenssapandemian tutkimuksen ”toisesta aallosta”, koska ”aivan kuten tuon pandemian toinen aalto, myös ’espanjantaudin’ historiantutkimus on räjähtänyt”. Yksi merkittävä syy tälle kehityskululle ovat olleet 1990-luvun jälkeiset uudet tartuntataudit kuten vuoden 2003 lintuinfluenssa ja SARS, sekä vuoden 2009 sikainfluenssaksi kutsuttu influenssapandemia, jotka ovat tehneet lähes sata vuotta vanhemmasta historian tuhoisimmasta influenssapandemiasta paitsi ajankohtaisen, myös äärimmäisen kiinnostavan tutkimuskohteen. Näiden vaikutus on selvästi havaittavissa myös tässä tutkimuksessa lainattujen Mark Honigsbaumin ja John Barryn

¹⁴ Johnson 2014, 69, 73.

¹⁵ Tomkins 1992, 441; Honigsbaum 2013, 145; Johnson 2014, 73.

¹⁶ Johnson 2014, 45 - 46.

¹⁷ Honigsbaum 2014, 300.

¹⁸ Slack 1995, 1 - 2.

teoksissa.¹⁹ Kiinnostavaa kyllä, vuoden 2009 influenssapandemia on toiminut kimmokkeena myös tälle tutkimukselle.

Influenssapandemian tutkimuksen laajentumisen myötä, myös aiheeseen perehtyneiden tutkijoiden ja heidän käsittelemiensä aiheiden kenttä on laajentunut selvästi. Tutkimuksissa on perehdytty muun muassa siihen kuinka yhteiskunnallinen asema, varallisuus ja asuinpaikka heijastuivat kuolleisuuslukuihin, miten influenssa aiheutti välillisesti myös useiden syntymättömien lasten ja hoidon puutteesta kärsineiden lasten kuoleman, mutta myös naisten toimintaa esimerkiksi hoitajina influenssapandemian keskellä, sodan ja influenssan välistä suhdetta, sekä sanomalehdistöä ja influenssasta käytyä keskustelua.²⁰

Tämä tutkimus tulee keskittymään edellä mainituista tutkimusaiheista viimeisimpään eli influenssasta käytyyn keskusteluun Iso-Britanniassa vuosina 1918 - 1919. Keskustelujen maantieteellinen raja-alue painottuu vahvasti Englantiin ja Walesiin, joten esimerkiksi Skotlantia ja ulkomaita käsittelevät keskustelut jäävät pääosin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimus tulee liikkumaan neljällä eri tasolla: poliittisella, professionaalilla, julkisella, sekä paikallisella, kolmen erilaisen alkuperäisaineiston avulla. Nämä kolme erillistä aineistokokonaisuutta ovat: Iso-Britannian parlamentissa käydyt keskustelut, lääketieteellisen ammattilaisille suunnattu *The British Medical Journal*, sekä *The Manchester Guardian* -sanomalehti, joista on koottu seuraava yksityiskohtaisempi esittely.

Vuosien 1918 - 1919 aikana Iso-Britannian pääministerinä toimi David Lloyd George, joka oli noussut virkaan paria vuotta aiemmin joulukuussa 1916 toisen Britannian ensimmäisen maailmansodan aikaisen pääministerin Herbert Asquithin tilalle. Hänet valittiin pääministeriksi uudelleen joulukuun 1918 vaaleissa jolloin pääministeri Lloyd Georgen johtamaan toiseen koalitioon pääsivät joulukuun 1918 vaalien perusteella konservatiivit ja liberaalit, jotka tosin olivat tässä vaiheessa jakautuneet kahtia.²¹ Molemmat Lloyd Georgen johtamat koalitiohallitukset ovat merkittäviä, sillä tässä tutkimuksessa käytetyt parlamenttiaineistot sijoittuvat juuri niiden aikana käytyihin parlamenttikeskusteluihin. Erityisen kiinnostavaksi nousevat myös joulukuun 1918

¹⁹ Philips 2014, 790 - 794.

²⁰ Philips 2014, 798 - 800, 802 - 804.

²¹ Pugh 2012, 171, 173.

vaalit, joiden kampanjointi ja vaalipäivä sijoittuivat vuosien 1918 - 1919 influenssapandemian tuhoisimman toisen aallon aikaan.

Valtion rooli kansalaisten elämässä oli kasvanut hiljalleen jo hyvän aikaa ennen ensimmäisen maailmansodan puhkeamista, joskin valtion roolin kasvu oli erityisen selvää itse sodan aikana. Se, johtuiko kasvu nimenomaan sodasta, vai jo valmiiksi käynnissä olevasta kehityksestä on kuitenkin Martin Pughin mukaan jokseenkin epäselvää. Ilmeistä on kuitenkin se, että sota-aika toi mukanaan useampia merkittäviä ja poikkeuksellisia uudistuksia, jotka olivat omiaan vahvistamaan valtion roolia.²²

Valtio tiukensi sodan aikana otettaan muun muassa talouden saralla. Vahvemman roolin ottoa edellyttävistä kysymyksistä voitaisiin mainita ainakin seuraavat: työvoimapula, lisääntynyt lakkoilu, ruuan säännöstely ja teollisuuden, kuten esimerkiksi rautateiden ja hiilikaivosten, sekä niiden työläisten hallinnointi.²³

Valtion vahvistuminen näkyi myös muilla tavoilla. Asquithin koalition aikana, eli sodan alkuvaiheessa, perustettiin lähinnä sotaan suoranaisesti liittyviä elimiä kuten Lloyd Georgen alaisuudessa ollut sotatarvikeministeriö eli the Ministry of Munitions. Lloyd Georgen pääministerikaudella, toisen koalition aikaan sijoittuu sen sijaan runsaasti erilaisia ja eri tarkoitusta palvelevia ministeriöitä ja virastoja, joista tosin ainoastaan terveys- ja työväenministeriö saivat jatkaa toimintaansa vielä rauhansopimuksen jälkeenkin.²⁴ Niall Johnson kuitenkin huomauttaa, ettei uuden terveysministeriön perustaminen ollut suoraa seurausta vuosien 1918 - 1919 influenssapandemiasta, koska terveysministeriön perustamiseen johtanut kehityskulku oli todellisuudessa alkanut jo ennen ensimmäistä maailmansotaa.²⁵

Ennen uuden terveysministeriön perustamista Iso-Britannian julkinen terveydenhuolto oli hajautettu usealle eri taholle. Näistä merkittävin oli The Local Government Board (LGB), jossa terveydenhuollosta vastasi johtavan MO:n (Medical Officer) Sir Arthur Newsholmen lisäksi 24 terveysalan virkamiestä ja tarkastajaa. LGB:n rooli vuosien 1918 - 1919 influenssapandemiassa jäi kuitenkin lähinnä ohjeita antavaksi, vailla

²² Pugh 2012, 121, 169 - 170, 177.

²³ Pugh 2012, 167 - 170.

²⁴ Pugh 2012, 166, 170, 177.

²⁵ Johnson 2014, 198 - 199.

merkittävää päätös tai toimeenpanovaltaa. Paikallisella tasolla tuo valta oli jaettu muun muassa koulujen terveydenhuollosta vastaavan opetusministeriön (The Board of Education), sekä paikallisten MOH:ien (Medical Officer of Health) tai terveysviranomaisten (Sanitary authorities) kesken. Myös MO:ien keskuudessa oli eroavaisuuksia. *The British Medical Journal* vuodelta 1918 mainitsee eräässä julkista terveydenhuoltojärjestelmää esittelevässä artikkelissaan varsinaisen MOH:n viran lisäksi kreivikunnan MO:n (County Medical Officer), sekä näiden molempien assistenttien viran. Hajautetun vastuun johdosta paikallistason reaktiot erosivat toisistaan merkittävästi aina suoranaisestä välinpitämättömyydestä hyvinkin aktiivisiin toimiin saakka.²⁶ Näin ollen tässä tutkimuksessa kuvailtuja toimia Manchesterin alueella ei voida yleistää koko Iso-Britanniaa koskeneiksi.

Tähän tutkimukseen sisältyvät influenssakuolleisuutta kuvaavat diagrammit perustuvat parlamenttiaineistoihin sisältyvään the Registrar Generalin vuonna 1920 julkaisemaan influenssapandemiaraporttiin²⁷, sekä *The Manchester Guardianissa* julkaistuihin tietoihin.

Professionaalisen tason keskusteluista vastaa tässä tutkimuksessa *The British Medical Journal*. Vuonna 1832 joukko lääketieteen ammattilaisia alkoi kokoontua tarkoituksenaan ”pitää yllä ammatin kunniaa” ja ”kehittää lääketiedettä” nimen The Provincial Medical and Surgical Association alla julkaisten *The Provincial Medical and Surgical Journal* nimistä lehteä aina vuodesta 1840 lähtien. Vuonna 1855 tästä ryhmästä oli muodostunut the British Medical Association, ja vuonna 1857 myös heidän lehtensä sai nykyisen nimensä *The British Medical Journal* (BMJ). Alkuvaikeuksien jälkeen lehden asema nousi hyvinkin merkittäväksi 1800-luvun lopulla. Influenssapandemiavuosien 1918 - 1919 aikana lehden päätoimittajan virkaa piti Dawson Williams, joka osallistui aikanaan käsitavaralääkkeiden vastaiseen toimintaan,

²⁶ BMJ 31. 8. 1918, 241 (“Public Health Services.”); Hartesveldt 2010; Honigsbaum 2013, 56; Johnson 2014, 2, 141.

²⁷ HCPP 1920 [700] Supplement to the eighty-first annual report of the Registrar-General of Births, Deaths, and Marriages in England and Wales. Report on the mortality from influenza in England and Wales during the epidemic of 1918 - 19.

joihin tässä tutkimuksessa mukana olevat lääkemainoksetkin kuuluvat, mutta joiden mainoksia löytyy myös *The British Medical Journalin* omilta sivuilta.²⁸

Sanomalehdistö oli puolestaan ensimmäisen maailmansodan aikana ensisijainen tiedonvälittäjä ja siksi sen tutkiminen on erittäin tärkeää²⁹. Päivittäin ilmestyvä³⁰ sanomalehti *The Manchester Guardian* nautti merkittävää asemaa ensimmäisen maailmansodan aikaisessa Britanniassa sen pääkaupunkia Lontoota myöten. Lehden omistaja ja päätoimittaja C. P. Scottilla oli takanaan kymmenisen vuotta omakohtaista kokemusta Iso-Britannian parlamentista ennen vuotta 1906 ja hän oli solminut tiiviitä suhteita liberaaleihin, tuleva pääministeri Lloyd George mukaan lukien, minkä johdosta myös itse sanomalehtikin oli vahvasti liberaalinen.³¹

Viimeisin aineisto, *The Manchester Guardian*, tulee tarjoamaan tutkimukseen sekä julkisen, että paikallisen näkökulman, sillä se käsitteli uutisoinnissaan maailmaa ja Iso-Britanniaa koskevien uutisten lisäksi varsin yksityiskohtaisesti myös Manchesterin ja sen lähialueiden tapahtumia. Paikallista tasoa tulee täydentämään myös Mark Honigsbaumin tallentamat Manchesterin alueen tapahtumat, jotka tarjoavat osaltaan kurkistuksen sanomalehtikirjoittelun takaisiin tapahtumiin³².

Honigsbaumin mukaan ”yhdessä naapuri kaupunkinsa Salfordin kanssa Manchester ylpeili lähes miljoonan asukasluvullaan, mikä teki siitä Lontoon jälkeen toiseksi väkirikkaimman kaupunkialueen koko maassa”. Iso-Britannian länsirannikon tuntumassa sijaitseva Manchester omasi myös erinomaiset yhteydet sisämaahan. Kuten muualla Iso-Britanniassa, myös Manchesterissa toinen influenssa-aalto oli ylivoimaisesti tuhoisin, ja kokonaisuudessaan vuosien 1918 - 1919 influenssapandemian aikana tautiin menehtyi noin 3000 alueen asukasta.³³

Se, että kaikki kolme aineistokokonaisuutta: Iso-Britannian parlamenttikeskustelut, *The British Medical Journal* ja *The Manchester Guardian* ovat saatavilla sähköisissä tietokannoissa, on osittain ohjannut myös *The British Medical Journalin* ja *The*

²⁸ Bartrip 1990.

²⁹ McEwen 1982, 484.

³⁰ MG, 31.12.1919, 1.

³¹ McEwen 1982, 476.

³² Honigsbaum 2013.

³³ Honigsbaum 2013, 105, 144 - 145.

Manchester Guardianin valikoitumista tutkimuksen alkuperäislähteiksi, esimerkiksi lääketieteellisen *The Lancet* -lehden sijaan. Saatavuuden lisäksi aineistojen valikoitumiseen on vaikuttanut myös niiden käyttö aikaisemmissa tutkimuksissa, minkä johdosta tähän tutkimukseen ei ole otettu jo ennestään verrattain laajalti tutkittua *The Times* -sanomalehteä.

On tärkeää huomioida, että tässä tutkimuksessa esiintyvät *The Manchester Guardianissa* ja *The British Medical Journalissa* käydyt keskustelut edustavat vain kyseisissä lehdissä käytyjä keskusteluita. Jokaisen aineiston kohdalla on myös muistettava keskusteluiden teemoihin vaikuttavat erinäiset tekijät. Ensinnäkin sanomalehdistön tarkoitus oli ennen kaikkea myydä. Toisin sanoen lehteen päätyivät vain ne uutiset, joiden katsottiin kiinnostavan lehden potentiaalisia lukijoita. Aiheiden valintaan vaikuttivat myös lehden reporttereiden ja päätoimittajan henkilökohtaiset valinnat, lehden profiloituminen, sekä etenkin kyseisenä ajankohtana myös sotasensuuri³⁴. Samoin *The British Medical Journaliin* valikoitui enimmäkseen vain puhtaasti lääketieteellisiä aiheita, minkä lisäksi jokainen kirjoitus heijasteli kirjoittajan omia näkemyksiä ja kokemuksia. Parlamentin kohdalla ei puolestaan voida unohtaa puoluelinjoja ja sitä, kuinka äänestäjäkunta ja puolueprofiili vaikuttivat esiin nousseisiin kysymyksiin ja keskusteluiden teemoihin.

Varsinaisiksi tutkimuskysymyksiksi nousevat: Millaista keskustelua vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia herätti Iso-Britannian parlamentissa, *The British Medical Journalissa* ja *The Manchester Guardianissa*? Miten tuo keskustelu ja sen teemat mahdollisesti muuttuivat eri influenssa-aaltojen aikana? Mitä eroja tai yhtäläisyyksiä eri tasoilla käydyissä keskusteluissa ja niiden teemoissa on havaittavissa? Tässä tutkimuksessa tullaan tarkastelemaan myös kahta aiemmissa tutkimuksissa verrattain vähän käsiteltyä aihetta: talven 1918 vaalien suhdetta parhaillaan levinneeseen influenssapandemiaan, sekä influenssaan liittynyttä lääkemainontaa *The Manchester Guardianissa* ja *The British Medical Journalissa*.

Tässä tutkimuksessa on lainattu kahta Iso-Britanniasta ja vuosien 1918 - 1919 influenssapandemiasta julkaistua laajempaa teosta, joilla on myös keskeinen rooli tämän tutkimuksen taustoittamisessa: Niall Johnsonin *Britain and the 1918 - 19 Influenza*

³⁴ Barry 2009, 171.

Pandemic: A Dark Epilogue ja Mark Honigsbaumin *Living with Enza: The Forgotten Story of Britain and the Great Flu Pandemic of 1918*. Johnsonin ensimmäisen kerran vuonna 2006 julkaistu teos on rakenteeltaan vahvasti temaattinen ja on aihepiiriltään näistä kahdesta laajempi, ulottaen tarkastelunsa toistuvasti myös Iso-Britannian ulkopuolisiin tapahtumiin, minkä lisäksi se sisältää runsaasti myös kvantitatiivista tilastoaineistoa. Honigsbaumin kolme vuotta uudempi teos etenee sen sijaan kronologisesti ensimmäisestä aallosta kolmanteen saakka ja keskittyy kuvailemaan influenssapandemian aikaisia tapahtumia aikalaisten näkökulmasta perustaen tietonsa virallisten raporttien ohella myös influenssan keskellä eläneiden ihmisten muistelmiin. Teos on tärkeä käsillä olevalle tutkimukselle, sillä se keskittyy osaltaan muun muassa Manchesterin tapahtumiin.

Edellisten tutkimusten ohella tutkimuskirjallisuuteen kuuluu useita aihetta käsitteleviä artikkeleita. Iso-Britannian ulkopuolisista tiedoista merkittävä osuus on sen sijaan peräisin John Barryn teoksesta *The Great Influenza: The Story of the Deadliest Pandemic in History*, sekä Anne Rasmussenin kirjoituksesta ”The Spanish Flu”, joka on osa teosta *The Cambridge History of the First World War*, osa 3.

2. ENSIMMÄINEN INFLUENSSA-AALTO

2.1. ”Salaperäinen sairaus” Espanjassa

Keväällä toukokuun 28. päivänä 1918 *The Manchester Guardian* julkaisi seuraavan Madridista tulleen uutisen:

”Sanomalehdet omistavat tänä aamuna ison osan tilaa sekä suuret otsikot epidemialle, joka leviää tasaisesti läpi niemimaan. [...]. [...] Viestit provinseista antavat ymmärtää, että noin 30 prosenttia väestöstä on saanut tuon salaperäisen sairauden, jonka aiheuttajaa ei vielä ole löydetty.”³⁵

Toukokuussa tämä vielä tuntematon ”salaperäinen sairaus” oli vain suhteellisen lyhyt sanomalehtiututinen meren takaa. Vaikka tautiin olikin jo tässä vaiheessa sairastunut useita ihmisiä, mukaan lukien Espanjan kuningas ja pääministeri, rauhoittelivat Espanjasta kantautuvat uutiset lukijoita toteamalla, ettei kyseessä ollut erityisen vakava tauti, ja että kyseiseen salaperäiseen sairauteen kuului ”lievien” vatsaoireiden lisäksi vain tavallisia influenssaan kuuluvia oireita.³⁶ Kiinnostava on myös toukokuun viimeisenä päivänä julkaistu kirjoitus, joka yhdisti Espanjassa leviävän epidemian muihin historiassa sodan aikana esiintyneisiin epidemioihin³⁷.

The British Medical Journal otti ensimmäisen kerran kantaa influenssaan 1. kesäkuuta ilmestyneessä lehdessään. Kirjoituksen sävystä selviää, että sen kirjoittaja suhtautui hyvin närkästyneesti ja skeptisesti *The Timesissa*, *The Daily Mailissa* ja *The Morning Postissa* hiljattain julkaistuihin uutisiin. Erityisen kriittisesti kirjoitus suhtautui sanomalehdissä käytettyyn kieleen kuten puheisiin ”mystisestä epidemiasta”, pitäen sanomalehtien kirjoittelua silkkana ”pelon lietsomisena” ja haluna julkaista mahdollisimman myyviä uutisia. Kirjoittaja tarttui myös sanomalehdistössä käytettyyn sanaan *plague*, joka voitaisiin kääntää esimerkiksi kulkutaudiksi, vitsaukseksi tai rutoksi.

³⁵ MG 28.5.1918, 5 (“Mysterious Plague in Spain. King Alfonso a Victim.”). “The Newspapers this morning devote a great deal of space and large headlines to the epidemic which is steadily spreading throughout the peninsula. [...]. [...] Messages from the provinces indicate that approximately 30 per cent of the population has caught the mysterious illness, of which the germ has not yet been discovered.”

³⁶ MG 28.5.1918, 5 (“Mysterious Plague in Spain. King Alfonso a Victim.”); MG 31.5.1918, 8 (“Abroad.”).

³⁷ MG 31.5.1918, 3 (“Miscellany”).

”Koska uutuus on viehättänyt erityisesti suurta yleisöä ateenalaisten ajoista lähtien, ja luultavasti sitä aikaisemmin, lehdistöllä on ilmiselvästi houkutus julkaista varhaisia kuvauksia uusista taudeista. [...]. [...]. Viittaus ’vuoden 1889 ruttoon’ *The Times*issa on hyvin luultavasti reportterin virhe sen vuoden influenssapandemiaan liittyen, sillä Espanjassa ei ollut tuolloin paiseruttoa. Emme voi olla tuntematta, että kaikenlaisten bakteriologisten todisteiden puute, äärimmäisen alhainen kuolleisuus tai käytännössä sen puuttuminen ja mahdollisuus, että tauti on vatsaan ja suolistoon liittyvää influenssaa, tekevät pelkoa lietsovat oletukset ennenaikaisiksi, eivätkä ne näytä saavan tukeaa lääketieteenalalta Espanjassa. Kysymys influenssapandemiasta on riittävän vakava, ja perustuessaan mahdollisuuteen se pitäisi sulkea pois ennen kuin koleran pelko nostetaan esiin.”³⁸

Kirjoituksen kritiikki liittyen sanomalehtien pyrkimykseen kirjoittaa mahdollisimman myyviä uutisia osui epäilemättä oikeaan. Sanomalehtien täytyi myydä, mikä edellytti houkuttelevien otsikoiden ja ajan hermolla olevien uutisten ohella myös erottautumista mahdollisista kilpailijoistaan. Kyseinen *The British Medical Journalin* kirjoitus ei kuitenkaan jäänyt satunnaiseksi yksittäistapaukseksi, sillä vastaavanlaisia kommentteja esiintyi myös seuraavien influenssa-aaltojen aikana niin *The British Medical Journalissa* kuin *The Lancet* -lehdessä³⁹.

Sanomalehtien kuvailema uusi salaperäinen tauti ei kuitenkaan osoittanut lientymisen merkkejä, sillä vain kolme päivää myöhemmin Espanjasta kantautui uutisia joiden mukaan kuolleisuusluvut olivat kaksinkertaistuneet ”vallitsevan influenssa-aallon” myötä.⁴⁰ *The British Medical Journal* reagoi uusiin uutisiin toteamalla, että tauti oli vaatinut Espanjassa noin 700 kuolonuhria, mutta ei edelleenkään pitänyt sitä erityisen vaarallisena. Uutisen lopuksi se kertoi jäävänsä odottamaan uusia lääketieteellisiä tietoja

³⁸ BMJ 1.6.1918, 627 (“The British Medical Journal. The Reported Epidemic in Spain.”). “As novelty has specially attracted the public since, and probably before, the time of the Athenians, there is obviously a temptation for the press to publish early accounts of new diseases. [...]. [...]. The reference in the *Times* to the “plague of 1889” is very probably a reporter’s error for the pandemic of influenza in that year, for there was no bubonic plague then in Spain. We cannot help feeling that in the absence of any bacteriological proof, the extreme low mortality or its practical absence, and the possibility that the disease is gastro-intestinal influenza, render alarmist suggestions premature, and they do not seem to be countenanced by the medical profession in Spain. The question of a pandemic influenza is a sufficiently serious one, and on the grounds of probability should be excluded before a scare of cholera is raised.”

³⁹ Tomkins 1992, 440.

⁴⁰ MG 3.6.1918, 8 (“Abroad.”).

taudista, minkä jälkeen lehden kiinnostus influenssaa kohtaan näyttäisi hiipuneen sillä ainuttakaan sitä käsittelevää kirjoitusta ei esiintynyt *The British Medical Journalin* sivuilla yli kuukauteen.⁴¹

Sen sijaan *The Manchester Guardian* jatkoi herkeämättä influenssan leviämisen ajantasaista seuraamista. Kaksi viikkoa Espanjasta kantautuneiden uutisten jälkeen lehti kertoi influenssan koettelevan erityisen ankarasti Berliiniä, ja kymmenen päivän kuluttua myös Yhdysvaltojen Brooklynistä raportoitiin sadoista tartunnoista. Molemmissa tapauksissa nostettiin esille epäily kytkös Espanjassa leviävään influenssaan.⁴²

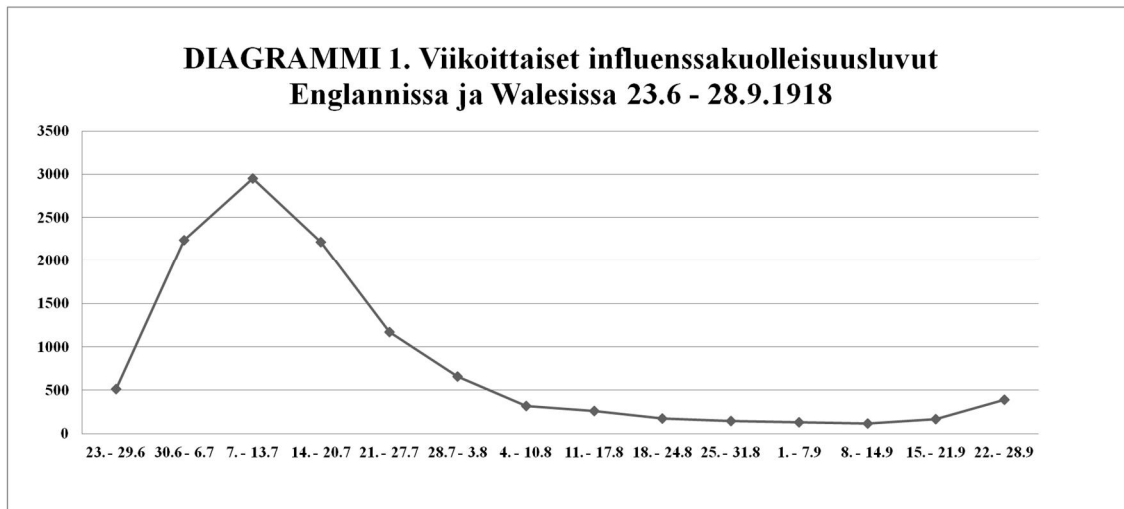
On kiinnostavaa, että LGB:n vuonna 1919 julkaiseman raportin mukaan Iso-Britannian ensimmäiset influenssahavainnot olivat ilmaantuneet Glasgowssa niinkin varhain kuin toukokuussa, eli suurin piirtein samoihin aikoihin yllä mainittujen Espanjasta kantautuneiden uutisten kanssa. Samainen raportti kuitenkin toteaa, ettei tauti ollut herättänyt erityistä huomiota, ennen kuin se oli ehtinyt levitä jo suhteellisen laajalle alueelle Iso-Britanniassa.⁴³ Tämä näyttää pitävän paikkaansa myös *The Manchester Guardianin* kohdalla, sillä ensimmäisten uutisten ilmaannuttua kesäkuun lopussa influenssatartuntoja oli ehditty havaita ainakin Lancashiren alueella Rochdalessa ja Rossendale Vallebyssä, sekä Salfordissa ja Manchesterissa. Laajasta levinneisyydestä kertoo myös se, että uutisissa raportoitiin huomattavista sairastuneiden määristä niin työpaikoilla kuin kouluissa, sekä joidenkin tehtaiden ja koulujen sulkemisesta tai sen mahdollisuudesta.⁴⁴

⁴¹ BMJ 8.6.1918, 653 ("The British Medical Journal. The Epidemic in Spain.").

⁴² MG 17.6.1918, 8 ("Abroad"); MG 27.6.1918, 8 ("Abroad").

⁴³ HCPP 1919 [Cmd. 462] Forty-eight annual report of the Local Government Board, 1918 - 1919. Supplement containing the report of the Medical Department for 1918 - 19, 7.

⁴⁴ MG 22.6.1918, 4 ("A New Epidemic. Many Cases in Lancashire. Is it Spanish Influenza?"); MG 22.6.1918, 4 ("An 'Influenza' Epidemic").

DIAGRAMMI 1. Viikoittaiset influenssakuolleisuusluvut Englannissa ja Walesissa 23.6 - 28.9.1918.

Lähde: House of Commons Parliamentary Papers (ProQuest)⁴⁵.

Molemmat edellä mainitut kotimaata käsittelevät artikkelit julkaistiin 22.6.1918, eli päivää ennen influenssapandemian virallista alkamista⁴⁶. Diagrammista 1. on nähtävissä, että 23.6.1918 alkaneen viikon aikana influenssakuolleisuus nousi Englannissa ja Walesissa noin viiteensataan ja saavutti huippunsa jo sitä seuraavan viikon aikana.

Kahdessa ensimmäisessä kotimaata koskevassa influenssautisessa merkillepantavaa on myös se, että toisen kirjoituksen otsikossa aiemmin ”salaperäiseksi sairaudeksi” kutsuttu influenssa oli jo saanut nimen *spanish influenza* eli espanjantauti⁴⁷.

2.2. Taudin alkuperän arvoitus

Artikkelissaan ”The Spanish Flu”, Anne Rasmussen kertoo, että maailmalla liikkui taudin alkuvaiheessa useita toisistaan poikkeavia teorioita. Kuten olettaa saattaa, Espanja nousi potentiaaliseksi influenssan alkuperämaaksi jo pelkästään sieltä

⁴⁵ HCPP 1920 [700] Supplement to the eighty-first annual report of the Registrar-General of Births, Deaths, and Marriages in England and Wales. Report on the mortality from influenza in England and Wales during the epidemic of 1918 - 19, 78 - 79.

⁴⁶ Johnson 2014, 54.

⁴⁷ MG 22.6.1918, 4 (“A New Epidemic. Many Cases in Lancashire. Is it Spanish Influenza?”); MG 22.6.1918, 4 (“An ‘Influenza’ Epidemic.”).

ensimmäisenä leviävien influenssautisten takia. Toisaalta epäilyt kohdistuivat Yhdysvaltoihin, josta taudin epäiltiin rantautuneen sotilaiden mukana Eurooppaan. Sodan myötä katseet suuntautuivat myös sodan vastapuolella taistelevaan Saksaan, jonka kansalaisten annettiin ymmärtää olleen fyysisesti erityisen heikkokuntoisia.⁴⁸ Iso-Britanniassa saksalaisiin kohdistuneita syytöksiä julkaistiin ensimmäisen aallon aikana esimerkiksi *The London Times*issa, ja vaikka *The Manchester Guardian*issa ei vastaavia väitteitä suoranaisesti esitettykään, eräs kesäkuussa julkaistu Saksan tautitilannetta käsittelevä uutinen maalasi synkkää kuvaa ”yleisestä heikkoudesta” kärsivistä berliiniläisistä.⁴⁹ Rasmussen yhdistää Saksaan kohdistuneet epäilyt vanhaan, Euroopassa jo kauan eläneeseen käsitykseen siitä, että taudit ”olivat kulkeutuneet sodan seurauksena joukkojen mukana idästä länteen [...]” Toisaalta, uusi tauti alettiin Saksan tapauksessa nähdä jopa mahdollisena sodankäyntiaseena liittoutuneita vastaan.⁵⁰

Vaikka taudin alkuperästä oltiin sen alkuvaiheessa haluttomia esittämään minkäänlaisia lopullisia johtopäätöksiä, spekulatiot taudin leviämisestä nousivat esiin jo ensimmäisissä uutisissa. *The Manchester Guardian* kesäkuussa haastattelema tohtori Anderson esitti varhaisessa vaiheessa arvion, jonka mukaan ainakin Rochdalen tapauksessa taudin arveltiin saaneen alkunsa sotilaasta⁵¹. Toinen kirjoitus saman päivän lehdessä käsitteli laajemmin tautien leviämistä rintamalta palaavien henkilöiden välityksellä, ja siinä influenssa nostettiin esiin yhtenä, joskin ajankohtaisena esimerkkinä mahdollisesti maahan kulkeutuvista taudeista tuolloin vakavampina pidettyjen malarian ja ampumahautakuumeen ohella. Näihin viitaten kirjoitus jatkaa:

”Tietysti tällaiset mahdollisuudet ovat epäilemättä kaukana Rossendalesta ja Rochdalesta, mutta tapaus osoittaa, että tautien puhkeamiset, jotka joskus muulloin olisi ehkä sivuutettu kevyesti, ovat nyt tutkimisen arvoisia suurempien mahdollisuuksien valossa”.⁵²

⁴⁸ Rasmussen 2014, 339 - 340.

⁴⁹ MG 17.6.1918, 8 (”Abroad.”); Crosby 2003, 27.

⁵⁰ Rasmussen 2014, 339.

⁵¹ MG 22.6.1918, 4 (”A New Epidemic. Many Cases in Lancashire. Is it Spanish Influenza?”).

⁵² MG 22.6.1918, 4 (”An ’Influenza’ Epidemic.”). “It is a far cry, no doubt, from these possibilities to Rossendale and Rochdale, but the instance shows that outbreaks which in other days might have been passed over lightly are now worth examination in the light of larger possibilities”.

Molempien kirjoitusten oletukset osoittautuivat myöhemmin oikeiksi. Erityisen kiinnostavia nämä lausunnot olivat myös siksi, että ne olivat lehden ainoita varovaisia viittauksia brittiläisten sotilaiden tilanteeseen Manner-Euroopassa. Koska sanomalehdistö ei tiukan sotasensuurin takia saanut julkaista tietoja armeijan tautitilanteesta, tavallisella kansalla ei ollut juuri mitään tietoja meren takana taistelevien omaistensa tilasta⁵³. Poikkeuksena tähän *The Manchester Guardian* julkaisi 24. kesäkuuta seuraavan lyhyen tiedotteen rintamalta:

”Se alkoi rintamalla varhain toukokuussa. Dunkerquesta Vosgeeseille useimmat sotilaista joutuivat sen hyökkäyksen kohteiksi, ja saksalaiset eivät olleet immuuneja. Infektio levisi Pariisiin, sitten Espanjaan. Espanjalaiset nostivat siitä suuren metelin. Tätä lukuun ottamatta sitä ei huomattaisi tänään.”⁵⁴

Luonteeltaan uutinen oli siis hyvin yleisluonteinen ja lyhytsanainen. Ehkä jopa niinkin lyhytsanainen, että sen voisi epäillä joutuneen sotasensuurin kohteeksi. Mitään konkreettisia tietoja tai lukumääriä Iso-Britannian oman armeijan tilanteesta ei julkaistu, vaikka lääkärin sanoista saattoikin päätellä, että influenssa oli yleisesti ottaen iskenyt kohtuullisen suuren osaan sotilaista. Toisaalta se, että kyseinen lääkäri päätti mainita erikseen sen, että myös saksalaiset sotilaat olivat sairastuneet tautiin, saattoi olla myös hienovarainen viittaus Euroopassa olemassa olleeseen pelkoon siitä, että influenssa olisi saattanut olla yksi vastapuolella taistelevien maiden käyttämistä aseista⁵⁵.

The British Medical Journal näyttäisi olleen hieman sanomalehdistöä avoimempi, joskaan se ei käsitellyt influenssaa omalla erityisesti armeijaa käsittelevässä osiossaan. Vaikka armeijasta puhuttiin sanomalehdistöä useammin, tiedot olivat niin ikään melko ympärilyöreyttä⁵⁶. Lehti julkaisi kuitenkin toisinaan armeijaan liittyviä kirjoituksia kuten The Royal Army Medical Corpsin erästä leiriä käsitelleen artikkelin, sekä

⁵³ Barry 2009, 171.

⁵⁴ MG 24.6.1918, 4 (“At The Front.”). “It began at the front early in May. From Dunkirk to the Vosges most of the soldiers were attacked by it, and the Germans were not immune. The infection spread to Paris, then to Spain. The Spaniards made a great fuss about it. But for that it would not be noticed today.”

⁵⁵ Rasmussen 2014, 339.

⁵⁶ Ks. esim. BMJ 13.7.1918, 39 (“The British Medical Journal. The Influenza Pandemic.”); BMJ 27.7.1918, 91 (“The British Medical Journal. The Pandemic of Influenza.”).

Hampsteadissa sijainneessa The Central Royal Air Force Hospitalissa tehtyjä tautihavaintoja⁵⁷.

John Barryn mukaan brittiarmeijan ensimmäiset influenssapotilaat olivat todellisuudessa ilmaantuneet huhtikuussa ja toukokuun aikana tautiin oli ehtinyt sairastua jo kymmeniätuhansia brittisotilaita. Vaikka oireet ilmeisesti olivat yleisesti ottaen melko lieviä, peräti 36 473 ensimmäisen armeijan sotilasta oli tarvinnut sairaalahoitoa tuon kuukauden aikana.⁵⁸ Samaiset luvut löytyvätkin LGB:n sodan jälkeen vuonna 1919 julkaisemasta vuotuisesta raportista⁵⁹. Näistä poiketen Michael Bresalier kuitenkin kertoo aikalaiskeskusteluihin pohjaten, että influenssa oli ilmaantunut ensimmäisen kerran jo maaliskuussa The British Expeditionary Forcen joukoissa⁶⁰.

On jokseenkin yllättävää, että vaikka *The Manchester Guardian* julkaisi jo kesäkuussa tietoja, joiden mukaan influenssa ei olisi rantautunut Iso-Britanniaan Espanjan kautta, *The British Medical Journal* antoi vielä heinäkuun lopulla päinvastaisia tietoja olettaen, että tauti oli levinnyt huhtikuussa Iso-Britanniaan nimenomaan Espanjasta.⁶¹

2.3. Mielenpitojen ja ohjeiden runsaus

Sanomalehdet omaksuivat melko varhaisessa vaiheessa näkemyksen siitä, että parhailaan maassa leviävä tauti olisi tosiaankin influenssa. Ensimmäisten uutisten mukaan kyseessä ei kuitenkaan ollut ”missään tapauksessa tavallinen influenssan muoto, ja lääkäreillä oli aluksi vaikeuksia diagnosoida se”⁶². Eräs kiinnostava yksityiskohta löytyykin influenssaa käsittelevien uutisten otsikoinnista. Epidemian alkuvaiheessa otsikoissa esiintyi toistuvasti sanontoja ”uusi epidemia” tai ”uusi

⁵⁷ BMJ 27.7.1918, 82 - 85, Gotch, Oliver H & Whittingham, Harold E. (“A Report on the ‘Influenza’ Epidemic of 1918.”); BMJ 3.8.1918, 111 - 112, Averill, C & Young, G. & Griffiths, J. (“The Influenza Epidemic in a Camp.”).

⁵⁸ Barry 2009, 170.

⁵⁹ HCPP 1919 [Cmd. 462] Forty-eight annual report of the Local Government Board, 1918 - 1919. Supplement containing the report of the Medical Department for 1918 - 19, 7.

⁶⁰ Bresalier 2013, 101.

⁶¹ BMJ 27.7.1918, 91 (“The British Medical Journal. The Pandemic of Influenza.”).

⁶² MG 22.6.1918, 4 (“A New Epidemic. Many Cases in Lancashire. Is it Spanish Influenza?”). “It is not by any means a common form of influenza, and doctors at first had some difficulties diagnosing it.”

influenssa”⁶³. Käytäntö kuitenkin muuttui 26. kesäkuuta lähtien *The Manchester Guardianin* haastateltua Manchesterin alueen MOH:ä tohtori James Niveniä. Hänen mukaansa parhaillaan leviävä tauti näytti nimittäin olevan aivan tavallinen influenssa, tai useimmiten jopa tavallista influenssaa lievempi muoto, jonka ainoa erityispiirre oli sen herkkyys tarttua ihmisestä toiseen.⁶⁴ Jälkimmäinen huomio piti epäilemättä paikkaansa, sillä jälkikäteen katsottuna ensimmäinen influenssa-aalto osoittautui kaikkein tartuntaherkimmäksi⁶⁵. Kiinnostavinta on kuitenkin se, että mahdollisesti tämän lausunnon seurauksena etuliite ”uusi” jätettiin tästä lähtien tietoisesti pois lehden influenssaa käsittelevistä otsikoista.

Vaikka *The Manchester Guardianissa* esiintyvät lääketieteen ammattilaiset määrittelivät taudin influenssaksi, *The British Medical Journalin* silmissä taudin tarkka määrittäminen oli kaikkea muuta kuin yksiselitteistä⁶⁶. Vaikka lehti raportoi kesäkuun alussa Espanjassa leviävän taudin hyvin todennäköisesti olleen vatsan toimintaan liittyvää influenssaa, käytiin lehden sivuilla kesä-heinäkuun välisenä aikana suhteellisen vilkasta keskustelua siitä, mistä taudista epidemiassa oli loppujen lopuksi kyse. Keskusteluun osallistui useita lääketieteen eri aloilla toimivia henkilöitä, jotka julkaisivat eriäviä johtopäätöksiä taudin aiheuttajasta tutkimustulosten ja omien havaintojensa perusteella.⁶⁷ John Barryn tutkimusten perusteella *The British Medical Journal* ei ollut suinkaan ainoa lääketieteenalan julkaisu, jossa vastaavanlaista keskustelua käytiin. Esimerkiksi brittiläiseen *The Lancet* -lehteen kirjoittaneet lääkärit ilmaisivat heinäkuun alussa vahvan näkemyksensä siitä, ettei parhaillaan maassa leviävä tauti voinut olla influenssaa, koska se oli yleisesti ottaen aivan liian lievä. Samaan johtopäätökseen oli päädytty lääketieteen ammattilaisten parissa myös Britannian ulkopuolella Italiassa.⁶⁸ Kuitenkin *The British Medical Journal* näyttäisi heinäkuun

⁶³ MG 22.6.1918, 4 (“A New Epidemic. Many Cases in Lancashire. Is it Spanish Influenza?”); MG 24.6.1918, 4 (“The New Influenza. Spread of the Epidemic in Lancashire.”); MG 25.6.1918, 4 (“The New Influenza. More Lancashire towns affected.”).

⁶⁴ MG 26.6.1918, 4 (“Influenza Spread to Manchester. Many Cases Occurring.”).

⁶⁵ Hartesveldt 2010.

⁶⁶ Ks. esim. MG 24.6.1918, 4 (“The New Influenza. Spread of the epidemic in Lancashire.”); MG 26.6.1918, 4 (“Influenza Spread to Manchester. Many Cases Occurring.”); MG 5.7.1918, 8 (“Still Spreading. The Influenza Epidemic.”).

⁶⁷ BMJ 1.6.1918, 627 (“The British Medical Journal. The Reported Epidemic in Spain.”); ks. esim. BMJ 20.7.1918, 50 - 51, Burnford, Julius (“A Note on Epidemics.”); BMJ 27.7.1918, 82 - 85, Gotch, Oliver H. & Whittingham, Harold E. (“A Report on the ‘Influenza’ Epidemic of 1918.”).

⁶⁸ Barry 2009, 172.

lopussa päätyneen siihen johtopäätökseen, että kyseessä todellakin oli influenssapandemia todetessaan: ”Sitä että kyseessä olisi mikään muu kuin influenssapandemia, voidaan melko varmasti pitää äärimmäisen epätodennäköisenä”. Se, että *The British Medical Journal* päätyi kyseisessä kirjoituksessa esittämään taudin oletetuksi aiheuttajaksi Pfeiffer’s *Bacillus Influenzae*, oli tosin Michael Bresalierin mukaan ennen aikaista, sillä yleisesti katsottuna influenssadiagnoosiin päädyttiin Iso-Britanniassa vasta elokuun aikana.⁶⁹

Vaikka influenssaan ei ollut olemassa minkäänlaista tehokasta ennaltaehkäisy- tai parannuskeinoa, asiantuntijat pyrkivät tarjoamaan potilaille huojennusta monin eri tavoin niin sanomalehdissä kuin *The British Medical Journalissa*⁷⁰. Ensimmäiset *The Manchester Guardianissa* julkaistut influenssaan liittyvät ohjeet olivat hyvin perinteisiä ja yleisluonteisia: tuli välttää suuria ihmisjoukkoja, nauttia raittiista ilmasta ja pysytellä taudin iskiessä tiukasti vuoteessaan. Yksinkertaisuudestaan huolimatta tällaiset ohjeet on sittemmin todettu myös mahdollisesti parhaimmiksi. Varsinaisiksi ennaltaehkäiseviksi lääkeaineiksi suositeltiin sanomalehdissä ammoniakkipitoista kiniinitinktuuraa tai eukalyptusta, ja kaksi päivää myöhemmin kirjoitetun uutisen mukaan ihmiset näyttivät myös tarttuneet tähän ohjeeseen. Heinäkuussa suosittujen lääkeaineiden joukkoon oli noussut myös kaneli.⁷¹

The British Medical Journalin julkaisemat ohjeet taudin hoitamiseksi eivät juuri poikenneet sanomalehtien jo aiemmin julkaisemista ohjeista, vaikkakin ne olivat kohdeyleisönsä huomioon ottaen luonteeltaan paljon yksityiskohtaisempia. Kaikkia lehden ohjeita ei liene syytä nostaa esiin, mutta esimerkkinä mainittakoon, että *The British Medical Journal* suositteli sanomalehtien tapaan vuodelepoa, tuuletusta ja lääkeaineeksi esimerkiksi kiniiniä, sekä sanomalehdistä poiketen muun muassa aspiriinia. Sen sijaan erinäisiä kurlattavia aineita lehti piti ilmeisen hyödyttöminä ja samaan johtopäätökseen tultiin lopulta myös kiniinin suhteen. Lehti ei unohtanut myöskään nenäliinan käytön käytännöllistä viisautta aivastettaessa ja niistettäessä

⁶⁹ BMJ 27.7.1918, 91- 92 (“The British Medical Journal. The Pandemic of Influenza.”); Bresalier 2013, 89, 104.

⁷⁰ Tomkins 1992, 437.

⁷¹ MG 24.6.1918, 4 (“New Influenza. Spread of the epidemic in Lancashire. Three Deaths Reported.”); MG 26.6.1918, 4 (“Influenza Spread to Manchester. Many Cases Occurring.”); MG 4.7.1918, 8 (“The Influenza Grip. Minor Social Effects”); Tomkins 1992, 438.

vaikkakin päätyi luottamuksen puutteessa lopulta toteamaan, että se olisi jo ”liikaa pyydetty”.⁷²

Vaikkakin sanomalehdet ja lääketieteen ammattilaiset maalailivat yleisesti ottaen melko vaaratonta kuvaa maassa leviävästä influenssasta, sanomalehtien varsinaisten lukijoiden hämmennystä ja epävarmuutta lisäsivät luultavasti seuraavanlaiset sanomalehdissä leviävät lähes ristiriitaiset uutiset, jotka kuvailivat influenssan äkillistä ja vaarallista luonnetta:

”Eräs nainen pysäytti kadulla lääkärin kertoen kärsivänsä influenssasta, ja kun hän oli keskustelemassa naisen kanssa, tämä luhistui ja kuoli miltei välittömästi.”⁷³

Jos *The British Medical Journalin* sivuilla ei aivan vastaavanlaisia tautitapauksia esiintynytäkään, myös sen sivuilla myönnettiin yleisesti, että taudin puhkeamis aika oli erittäin lyhyt: ”noin yhdestä kahteen päivään”. Eräs kirjoitus kuvaili taudin nopeutta jokseenkin edellisen sanomalehti uutisen tapaan kertoessaan, että työntekijä saattoi kesken työpäivän luhistua vain ”muutaman sekunnin sisällä” taudin ensioireiden ilmaantumisesta.⁷⁴

Toisaalta, vaikka *The British Medical Journalin* kuva taudin luonteesta oli sanomalehdistöä rauhoittelevampi, jotkut alan asiantuntijat varautuivat jo pahimpaan, kuten seuraavasta lainauksesta voidaan päätellä.

”Lisäksi, päätellen kaukaisen menneisyyden epidemioiden historiasta, jopa näennäisen triviaali sairaus saattaa ajan saatossa voimistua mitä vakavimmin seurauksin ja voitaisiin hyvin olettaa, että sodassa, joka kokoaa yhteen armeijoihin miehiä ja kaikenlaisia työläisiä, tämä aika elementti saattaa lyhentyä merkittävästi ja voimistumisprosessi samanaikaisesti nopeutua. Näin ollen näyttää tärkeältä hahmottaa mitä suurimmalla tarkkuudella mitkä tahansa

⁷² BMJ 13.7.1918, 39 (”The British Medical Journal. The Influenza Pandemic.”); BMJ 27.7.1918, 84, Gotch, Oliver H. & Whittingham, Harold E. (”A Report on the Influenza Epidemic of 1918.”).

⁷³ MG 10.7.1918, 6 (”The Influenza. Better Manchester Bulletin.”). ”A doctor was stopped in the street by a woman who said she was suffering from influenza, and, while he was talking with her, she collapsed and died almost immediately.”

⁷⁴ BMJ 27.7.1918, 82, Gotch, Oliver H & Whittingham, Harold E. (”A Report on the Influenza Epidemic of 1918.”).

epätavalliset olosuhteet, jotka liittyvät armeijoiden ja väestöjen terveyteen tänä kyseisenä aikana.”⁷⁵

Sanomalehtiutiset saattoivat osaltaan murentaa luottamusta jopa lääkäreiden määräämiä lääkkeitä kohtaan, sillä erään heinäkuisen sanomalehtiutisen mukaan yksi ihminen oli kuollut ja toinen joutunut sairaalaan pian kemistiltä saamansa lääkkeen ottamisen jälkeen.⁷⁶

Niin ikään synkkää kuvaa esittivät myös tautitapausten tilastoinnista vastanneen the Registrar Generalin antamat viikoittaiset kuolleisuusluvut. *The Manchester Guardianissa* julkaistut kuolleisuusluvut yhdeksällekymmenellekuudelle suurimmalle Englannin ja Walesin kaupungille 18. heinäkuuta 1918 edeltävältä viikolta näyttivät melko suurta alueellista vaihtelua, pohjoisosan sijoituessa selvästi kuolleisuusasteen kärkipäähän. Kuolleisuusasteen keskiarvoksi annettiin 21,1:1000 korkeimman paikallisen kuolleisuusasteen ollessa jopa 46:1000.⁷⁷ Mittasuhteita valaisee se, että koko edeltävän vuoden 1917 kuolleisuusaste Englannissa ja Walesissa oli 14,4:1000 tai vuoden 1901 mukaan 13,5:1000⁷⁸.

2.4. Yhteiskunnalliset haasteet ja niihin vastaaminen

Kaikkein eniten huomiota ensimmäisen aallon aikana saivat eripuolilta Britanniaa tulevien taudin leviämisestä kertovien uutisten ohella tiedot eri alojen ja koulujen tilanteista. On niin ikään kiinnostavaa, että eri alojen työvoimapula oli lähes ainoa parlamenttikeskusteluissa esiin noussut influenssaa käsittelevä aihealue keväällä 1918.

Jo aivan ensimmäinen influenssautinen 22. kesäkuuta 1918 mainitsi koulujen sulkemisista Rossendale Valleystä ja Rochdalessa, jotka uutisen mukaan myös kärsivät

⁷⁵ BMJ 20.7.1918, 50, Burnford, Julius (“A Note on Epidemics.”). “Furthermore, judging from the history of epidemics in the distant past, even a type of disease apparently trivial may in time intensify itself with most severe results, and it might well be supposed that in war, with its herding together of armies of men and workers of all kinds, this time element might be considerably shortened and the process of exaltation correspondingly hastened. Consequently, it seems important to visualize with the greatest of precision any unusual circumstances connected with the health of armies and populations at the present time.”

⁷⁶ MG 4.7.1918, 8 (“The Influenza Grip. Minor Social Effects.”).

⁷⁷ MG 18.7.1918, 8 (“Influenza & The Death-Rate.”).

⁷⁸ BMJ 10.5.1919, 581 (“Registrar General’s Report for 1917. Births, Marriages, and Deaths.”).

tuolloin kaikkein pahimmin influenssasta. Koulujen lisäksi ainakin edellisessä oli myös jouduttu sulkemaan myllyjä.⁷⁹

Koulujen sulkemisista eripuolella Englantia ja Walesia kerrottiin lähes jokaisessa sanomalehtiutisessa. Kaikki alakoulut päädyttiin sulkemaan esimerkiksi Salfordissa, New Castlessa, Haslingdenissa, Oldhamissa ja Wiganissa.⁸⁰ Kuvaavaa on myös Manchesterin alueen koulujen sulkemistahti: heinäkuun viidenteen päivään mennessä kouluja oli suljettu yhteensä 36, seuraavana päivänä 48 ja kymmenes päivä yhteensä 60. Osa sulkemisista oli tosin uutisten mukaan tehty varotoimenpiteenä.⁸¹ Viranomaisten keskuudessa näyttää kuitenkin vallinneen ensimmäisen influenssa-aallon aikana periaate, jonka mukaan koulu oli kaikkein turvallisin paikka lapsille. Näin ollen kouluja ei haluttu sulkea, ellei sen katsottu olevan käytännöllisistä syistä aivan välttämätöntä.⁸²

Influenssa näkyi nopeasti myös työpaikoilla. Sanomalehtiutisten mukaan työvoimapulasta kärsittiin paikoin esimerkiksi vaateteollisuudessa, hiilikaivoksissa, rautateollisuudessa, ja mikä merkittävintä ensimmäisen maailmansotaan osallistuvan maan kannalta, myös sotatarviketeollisuudessa⁸³.

Teollisuuden ohella influenssa koetteli myös monia jokapäiväisessä arjessa näkyviä aloja kuten postia, puhelinvaihteita ja raitiovaunuliikennettä, minkä lisäksi sairastuneiden suuri määrä näkyi katukuvassa, kirkoissa, sekä julkisten kokoontumisten peruuntumisina.⁸⁴ Eräs *The Manchester Guardianissa* julkaistu kirjoitus kuvaileekin influenssan keskellä elettyä arkea seuraavasti:

”Influenssa’ on tekosyy tai selitys, johon törmää joka käännteessä. Raitiovaunuliikenne on vähentynyt ja pakettijärjestelmä sekaisin. Puhelujä on vaikeampi saada yhdistettyä; kirjeet viivästyvät. Kahviloissa odotetaan

⁷⁹ MG 22.6.1918, 4 (”A New Epidemic. Many Cases in Lancashire. Is it Spanish Influenza?”); MG 4.7.1918, 8 (”The Influenza Grip. Minor Social Effects.”); MG 6.7.1918, 8 (”The Influenza. Salford Schools Closed a Second Week.”).

⁸⁰ MG 6.7.1918, 8 (”The Influenza. Salford Schools Closed a Second Week.”); MG 4.7.1918, 8 (”The Influenza Grip. Minor Social Effects.”); MG 8.7.1918, 6 (”The Influenza. More Schools Closed.”).

⁸¹ MG 5.7.1918, 8 (”Still Spreading. The Influenza Epidemic.”); MG 6.7.1918, 6 (”The Influenza. More Schools Closed.”); MG 10.7.1918, 6 (”The Influenza. Better Manchester Bulletin.”).

⁸² MG 25.6.1918, 4 (”The New Influenza. More Lancashire Towns Affected.”).

⁸³ MG 27.6.1918, 8 (”The Influenza. More Salford Schools Closed.”); MG 8.7.1918, 6 (”The Influenza. More Schools Closed.”).

⁸⁴ MG 24.6.1918, 4 (”New Influenza. Spread of the Epidemic in Lancashire. Three Deaths Reported.”); MG 5.7.1918, 8 (”Still Spreading. The Influenza Epidemic.”).

kauemmin aterioita. Kaupoissa ja virastoissa selviytyjät, toistaiseksi kerskailevan immuuneina, omaksuvat suuresti ylityöllistetyn huolestuneen ilmeen. Työnjohtajat valittavat alentuneesta tuotannosta. Kemisteillä on omat jononsa kiniinille, kanelille ja eukalyptukselle ja lääkäreillä on sadat potilaansa.”⁸⁵

Erityistä päänvaivaa aiheutti erinäisten ”huvittelupaikkojen” auki pysyminen yleisölle, sillä niiden omistajat olivat uutisten mukaan yhteistyöhaluttomia ja viranomaiset vailla valtuuksia sulkea niitä. Esimerkiksi Bacupissa paikallinen MOH piti elokuvateatteria mahdollisena syyllisenä taudin leviämiseen lasten keskuudessa.⁸⁶ Toisaalta, mahdollisesti sanomalehdissä julkaistujen taudinleviämistä koskevien oletusten perusteella, Hullissa oli päädytty jopa kieltämään sotilaiden pääsy erinäisiin huvittelupaikkoihin⁸⁷.

Sen sijaan parlamenttikeskusteluissa influenssasta johtuvaa työvoimapulaa käsittelevät kommentit olivat paitsi ensimmäisiä influenssaa käsitteleviä keskusteluja, myös lähes ainoita sellaisia koko ensimmäisen aallon aikana heinäkuussa 1918. Tämä voisi selittyä ainakin kahdesta eri syystä. Ensinnäkin, parhaillaan käyty sota vei epäilemättä suurimman osan päättäjien huomiosta, minkä lisäksi terveyteen liittyvät tiedot olivat ensimmäisen maailmansodan aikana yleisesti ottaen erittäin arkaluonteisia ja siten herkkiä päätymään sotasensuurin kohteeksi⁸⁸.

Parlamenttikeskusteluissa nousivat esiin työvoimaongelmat muun muassa sanomalehtien painamisessa, lihatuotteiden kuljetuksessa, hiilikaivoksissa ja lennätinliikenteen keskustoimistossa (the Central Telegraph Officessa), josta the

⁸⁵ MG 4.7.1918, 8 (“The Influenza Grip. Minor Social Effects.”). “‘The influenza’ is an excuse or an explanation one meets at every turn. The tram service is curtailed, and the parcels system disorganised. Telephone calls are harder to put through; letters are delayed. In cafés one waits longer for meals. In shops and offices survivors, boastfully immune for the moment, assume the worried look of the greatly overworked. Works managers complain of falling off in output. Chemists have their queues for quinine, cinnamon, and eucalyptus, and doctors their hundreds of patients.”

⁸⁶ MG 24.6.1918, 4 (“New Influenza. Spread of the Epidemic in Lancashire. Three Deaths Reported.”).

⁸⁷ MG 5.7.1918, 8 (“Still Spreading. The Influenza Epidemic.”).

⁸⁸ Tomkins 1992, 436; Rasmussen 2014, 340, 344.

Postmaster Generalin mukaan oli ollut ”niinkin monta kuin 700 henkeä poissa yhden päivän aikana”⁸⁹.

Lukumääräisesti eniten huomiota ensimmäisen influenssa-aallon aikana sai kuitenkin hiili. Parlamentin erityiseksi huolenaiheeksi nousi the North Staffordshire Potteries, joka muodosti 1900-luvun alussa ”suurimman keramiikkateollisuuden keskittymän koko maailmassa”. Alue työllisti suuren määrän ihmisiä, minkä johdosta hiilen vähyyden kerrottiin nyt uhkaavan peräti kymmenien tuhansien ihmisten työpaikkoja. Rintamalla olevien miesten tilalle oli jo vallitsevan käytännön mukaan palkattu muun muassa naisia ja iäkkäitä työläisiä, mutta tästäkään toimenpiteestä ei enää ollut hyötyä, sillä eräästä keskustelusta käy ilmi, että peräti 60 % hiilikaivosten työntekijöistä oli pahimmilla alueilla poissa influenssan takia.⁹⁰

Miksi juuri hiili herätti eniten keskustelua ensimmäisen influenssa-aallon aikana? Ensinnäkin, Nicholas Lambertin tutkimuksen mukaan hiiltä oli kutsuttu ”elämän välttämättömyydeksi”, vaikkakin ehkä vielä paremmin vastaus kiteytyy erään parlamentinjäsenen sanoissa: ” [...] koko sivistynyt elämämme riippuu hiilestä”. Molemmat lausahdukset olivat perusteltuja, sillä hiili oli 1900-luvun Iso-Britanniassa ja sen ulkopuolella tärkein energianlähde aina yksittäisistä kotitalouksista, liikenteeseen ja teollisuuteen saakka. Toisaalta hiilen merkitystä lisäsi se tosiasia, että hiilikaivostoiminta oli Iso-Britannian suurin työllistäjä. Tässä yhteydessä onkin hyvä muistaa, että hiilikaivostoiminta tarjosi samanaikaisesti elatuksen paitsi yli miljoonalle kaivostyöläiselle, myös heidän lukuisille perheenjäsenilleen. Parlamentin puolueiden jäsenten kiinnostusta lisäsikin mahdollisesti se, että nämä lukuisat ihmiset olivat myös potentiaalisia äänestäjiä. Kolmanneksi, muiden maiden riippuvaisuus brittiläisestä hiilestä teki siitä paitsi merkittävän vientituotteen, myös potentiaalisen neuvotteluvälineen ensimmäisen maailmansodan aikana. Ei siis ole yllättävää, että

⁸⁹ HCPP Lords Sitting of Tuesday, 2nd July, 1918, cc. 545 - 546, cc. 545, Lord Stanmore (“The Supply of Coal”); HCPP Commons Sitting of Thursday, 4th July, 1918, cc. 1855 - 1857, cc. 1856 - 1857, Mr. Parker, James (“Food Supplies: Meat”); HCPP Commons Sitting of Tuesday, 23rd July, 1918, cc. 1646 - 1647, cc. 1647, Mr. Wardle, George (“Coal Supplies”); HCPP Commons Sitting of Wednesday, 24th July, 1918, c. 1813, c. 1813, Mr. Gilbert, James (“Postal Clerks (temporary). Influenza Epidemic.”).

⁹⁰ HCPP Commons Sitting of Monday, 29th July, 1918, cc. 9 - 14, cc. 9 - 10, Colonel Wedgwood, Josiah (“Coal Supplies”), HCPP Commons Sitting of Wednesday, 31st July, 1918, cc. 429 - 430, cc. 429 - 430, Sir Stanley, A. (“Pottery Works, North Staffordshire (Coal Supply)”); HCPP Commons Sitting of Wednesday, 31st July, 1918, cc. 457 - 551, cc. 505, Sir Stanley, A. (“Fuel and Lighting Order”); Whipp 1988, 134; Pugh 2012, 167.

”sodan varhaisimmista päivistä lähtien ulkomainen brittiläisen hiilen saanti oli tunnustettu yhdeksi tärkeimmistä neuvottelupainotuskeinoista brittiläisen taloudellisen sodankäynnin aseistuksessa”. Hallinnollisella tasolla hiiltä varten olikin sodan aikana perustettu jopa oma erillinen komiteansa (the Coal Committee).⁹¹

Ottaen kaikki nämä seikat huomioon ei siis ole mitenkään yllättävää, että hiilikaivostyöläisten tilanne herätti niinkin suurta huomiota parlamentissa ja *The Manchester Guardianissa*. Parlamenttikeskusteluista ilmenee, että hiilivarantoja verottivat sodan loppupuolella paitsi sotaan lähteneiden kaivostyömiesten suuri määrä ja Iso-Britannian liittolaisten kysyntä, myös merkittävässä määrin kaivostyöläisiä vaivaava influenssapandemia. Influenssa hankaloitti siis entisestään rajallisten hiilivarantojen jakamista, jossa sodankäynnin katsottiin olevan ehdottomalla ensisijalla.⁹² The North Staffordschiren tapaus onkin erityisen kiinnostava, sillä se havainnollistaa sitä, kuinka influenssan pahentama pula hiilestä heijastui muihin hiilestä riippuvaisiin aloihin, joiden työntekijöitä puolestaan uhkasi nyt suoranainen työttömyys.

Kun influenssan vaikutuksia siis tarkastellaan koko yhteiskunnan mittakaavassa, oli paitsi kouluista, työpaikoista, kaupoista, julkisista kulkuvälineistä tai muista tavalliseen arkeen kuuluvista asioista, on nähtävissä, ettei influenssa koskettanut ainoastaan siihen sairastuneiden, vaan myös terveiden ihmisten elämää. Ensimmäisen influenssa-aallon kadotessa ja arjen palautuessa niin entiselleen kuin vain sodan puitteissa oli mahdollista odottaa, toinen ja tuhoisin influenssa-aalto oli vasta tulossa.

⁹¹ HCPP Commons Sitting of Wednesday, 31st July, 1918, cc. 457 - 551, cc. 477 - 478, Colonel Wedgwood, Josiah (“Fuel and Lighting Order.”); Lambert 2012, 211, 401 - 402.

⁹² HCPP Commons Sitting of Monday, 29th July, 1918, cc. 9 - 14, cc. 10, Sir Stanley, A. (“Coal Supplies.”).

3. TOINEN INFLUENSSA-AALTO

3.1. Toinen aalto saapuu

Kiinnostus espanjantautia kohtaan laantui yhdessä ensimmäisen influenssa-aallon kanssa. Ensimmäisestä aallosta poiketen, sanomalehdistö pysytteli *The British Medical Journalia* hiljaisempana, joka julkaisi vielä muutamia kirjoituksia varsinaisen influenssa-aallon jälkeen. Ainoa poikkeus löytyy *The Manchester Guardianista* 14. syyskuuta, Britannian pääministerin sairastuttua influenssaan vierailullaan Manchesterissa⁹³. Merkittävän henkilön sairastuminen sai ymmärrettävästi suurta huomiota, mutta vastaus siihen oliko kyseessä tavallinen kausi-influenssa vai espanjantauti, jäi uutisoinnissa epäselväksi. Parlamentti oli jäänyt syystauolle 8. elokuuta ja kokoontui seuraavan kerran vasta 15. lokakuuta, mistä johtuen pääministerin sairastumisesta ei löydy parlamenttikeskusteluista minkäänlaista mainintaa⁹⁴.

Mark Honigsbaumin ja Niall Johnsonin mukaan pääministerin sairaudesta julkisuuteen annettu kuva ei ollut erityisen totuudenmukainen. Tämän he perustavat yksityishenkilöiltä säilyneisiin tietoihin, joiden mukaan väitetysti tavallisesta flunssasta kärsinyt pääministeri oli todellisuudessa käynyt hyvin lähellä omaa kuolemaansa. Syy lehdistön salaperäisyyteen löytyy jälleen kerran sota ajan sensuurista, jonka seurauksena totuus nähtiin parhaimmaksi pitää salassa niin kotimaan kansalaisilta kuin sodan vastapuolella taistelevilta mailtakin.⁹⁵ Honigsbaumin mukaan pääministerin ”sairaus tuli sodan kriittisessä vaiheessa”, sillä samoihin aikoihin loppukesästä ja alkusyksystä 1918 ensimmäisessä maailmansodassa käytiin Manner-Euroopassa sodan kannalta keskeisiä taisteluita, joissa liittoutuneet saavuttivat merkittäviä voittoja⁹⁶.

Kului lopulta noin kaksi kuukautta ennen kuin influenssa palasi *The Manchester Guardianin* sivuille. Sitten lokakuun alussa 1918 Afrikasta alkoi hiljalleen kantautua yhä huolestuttavampia uutisia. *The Manchester Guardianin* mukaan:

⁹³ MG 14.9.1918, 6 (“Prime Minister. The Attack of Illness in Manchester. No Blackpool Visit. Last Night’s Bulletin from the Town Hall.”).

⁹⁴ HCPP Lords Sitting of Thursday, 8th August 1918, c. 682, c. 682, Lord Hilton (“The Autumn Recess”).

⁹⁵ Honigsbaum 2013, 68 - 69; Johnson 2014, 192.

⁹⁶ Honigsbaum 2013, 63 - 64, 67 - 68.

”Nykyinen influenssa epidemia on, lääketieteellisen lausunnon mukaan, pahin epidemia jota vastaan Etelä-Afrikka on koskaan joutunut taistelemaan ja johon verrattuna paiserutto ei ole mitään”⁹⁷.

Sekä *The Manchester Guardian*, että *The British Medical Journal* julkaisivat ensimmäiset kotimaan influenssatilannetta käsittelevät kirjoituksensa 19. lokakuuta 1918. *The British Medical Journal* julkaisi kyseisenä päivänä kaksi kirjoitusta, joista toinen käsitteli Skotlannin Glasgowta ja toinen Lontoota. Glasgowssa jo syyskuussa ilmaantunut influenssa osoitti selviä kasvun merkkejä, kun taas Lontoon ensimmäiset tautihavainnot oli tehty vasta kirjoitusta edeltävällä viikolla.⁹⁸ *The Manchester Guardianin* antaman kuvan mukaan influenssa oli kuitenkin ehtinyt levitä jo paljon laajemmalle. Melko lyhyeksi jääneen uutisen mukaan ”toinen influenssaepidemia” koetteli hyvinkin ankarasti Aberdeenia ja Wigania. Näistä ensimmäisessä tauti oli jo ehtinyt vaatia useampia kuolonuhreja ja jälkimmäisessä oli päädytty sulkemaan julkinen kirjasto, sekä joitakin kouluja.⁹⁹ Kolme päivää myöhemmin taudin uhreiksi joutuneiden alueiden joukkoon olivat liittyneet muun muassa Lontoo, Bolton, Northampton, Enfield ja Surrey¹⁰⁰.

The Manchester Guardian julkaisi 23. lokakuuta ensimmäisen laajan kirjoituksensa parhaillaan maassa leviävästä influenssasta. Influenssasta kärsivien alueiden lista oli kasvanut entisestään, mutta ehdottomasti suurimman huomion sai tällä kertaa Liverpool, joka oli Boltonin ohella läheisen sijaintinsa takia erityisen kiinnostava manchesterilaisten lukijoiden silmissä. Viikoittaisten kuolinlukutilastojen perusteella Liverpool oli 510 kuolonuhrillaan huolestuttavan lähellä Glasgow'n 530:tä influenssaan liittyvää kuolintapausta. Synkimmät uutiset kantautuivat kuitenkin Cardiffista, jossa oli jouduttu hankkimaan lisää työvoimaa hautojen kaivamista varten.¹⁰¹

⁹⁷ MG 14.10.1918, 8 (“The Influenza Epidemic in South Africa. Spreading to the Country.”). “The present influenza epidemic, according to medical testimony, is the worst epidemic South Africa has ever had to battle with, the plague being nothing in comparison.”

⁹⁸ BMJ 19.10.1918, 439 (“The British Medical Journal. Pandemic of Influenza.”); BMJ 19.10.1918, 447 (“Scotland. Influenza in Glasgow.”).

⁹⁹ MG 19.10.1918, 6 (“Another Influenza Epidemic.”).

¹⁰⁰ MG 22.10.1918, 4.

¹⁰¹ MG 23.10.1918, 4 (“The New Influenza. Precautions Advised.”); MG 23.10.1918, 4 (“The New Influenza. Liverpool’s High Death-Rate.”).

The Manchester Guardianissa julkaistut tiedot näyttävät sopivan yhteen LGB:n vuonna 1919 valmistuneessa Englantia ja Walesia käsittelevässä influenssaraportissa annettujen tietojen kanssa. Raportin mukaan ensimmäiset tautitapaukset oli havaittu elosyyskuussa Iso-Britannian eteläosassa sijaitsevassa Portsmouthissa ja amerikkalaisilla kuljetusaluksilla. Tärkeimmistä satamapaikoista tauti oli levinnyt Iso-Britannian läpi etelän ja lännen suunnasta, saapuen viimeisimpänä maan koillisosiin.¹⁰²

The Manchester Guardianissa mainituista kaupungeista Lontoo, Surrey, Enfield, Northampton ja Cardiff sijaitsivat etelässä, sekä Liverpool, Bolton ja Wigan lännessä. Ainoina poikkeuksina olivat Glasgow ja Aberdeen, jotka sijaitsivat Skotlannin itä- ja koillisrannikolla. Toisen aallon amerikkalainen alkuperä nousi esiin *The Manchester Guardianissa* marraskuussa 1918, jolloin tohtori Niven kommentoi amerikkalaisten joukkojen osuutta taudin leviämisestä Iso-Britanniaan. Tohtori Niven suhtautui asiaan tietyllä varauksella, sillä vielä ei ollut olemassa lopullista varmuutta siitä, oliko tautia esiintynyt Lontoossa jo ennen amerikkalaisten tuloa.¹⁰³ Vielä influenssapandemian jälkeenkin, tohtori Niven piti tätä leviämistä edelleen todennäköisenä¹⁰⁴.

Honigsbaumin mukaan tohtori Niven oli kiinnittänyt huomiota Manchesterin eteläisiin osiin, jotka näyttivät kärsineen influenssasta kaikkein eniten. Tämä saattoi selittyä sillä, että ”hiukan ennen kuin toinen aalto iski Manchesteriin, [...], suuri määrä sairastuneita amerikkalaisia sotilaita oli viety Old Traffordin krikettikentälle Lounais-Manchesteriin saamaan hoitoa”. Tällä tohtori Niven saattoi viitata ainakin osittain 6. lokakuuta 1918 tapahtumiin, jolloin ”aseistettu kauppa-alue Otranto” oli haaksirikkoutunut törmäyksen seurauksena Islayn saarelle. *The Manchester Guardianin* mukaan ”Osa eloonjääneistä oli tuotu sairaaloihin Manchesteriin, Liverpooliin ja muihin Lancashiren kaupunkeihin, jotka oli nopeasti evakuoitu ottaakseen vastaan sekä merimiehiä, että sotilaita [...]”. Kuvauksesta miesten ankarasta kohtalosta esiin nousee erityisesti seuraava huomio: ”Useat miehistä kärsivät vakavasti influenssasta”, minkä lisäksi ”osalle oli kehittynyt keuhkokuume”, johon joidenkin kerrottiin myös myöhemmin menehtyneen. *The*

¹⁰² HCPP 1919 [Cmd. 462] Forty-eight annual report of the Local Government Board, 1918 - 1919. Supplement containing the report of the Medical Department for 1918 - 19, 8.

¹⁰³ MG 30.11.1918, 6 (”Influenza. Epidemic at its Height in Manchester. Causes and Consequences. Much More Grave than in the Summer.”).

¹⁰⁴ Honigsbaum 2013, 106.

Manchester Guardianin mukaan Manchesteriin tuotujen eloonjääneiden määrä oli verrattain suuri: ”noin 200 miestä”.¹⁰⁵

Otranto saattoi olla yksi ensimmäisistä, mutta ei missään nimessä viimeinen influenssaa mahdollisesti levittäneistä aluksista. *The Manchester Guardian* julkaisi marraskuun lopulla 1918 tietoja kahdesta 20. lokakuuta - 17. marraskuuta Manchesteriin saapuneesta aluksesta, joiden miehistöä oli hoidettu paikallisessa sairaalassa. Potilasmäärät jäivät kuitenkin Otrantoa vähäisemmiksi. Ensimmäisestä aluksesta sairaalahoitoa tarvitsi 67 ja toisesta 20 influenssapotilasta.¹⁰⁶

Rantautuipa influenssavirus Manchesteriin millä aluksella tahansa, laivat eivät suinkaan olleet ainoita jotka edesauttoivat tahattomasti taudin leviämistä uusille alueille. Niall Johnson toteaa tutkimuksessaan, että: ”Ehdottomasti merkittävin kuljetusmuoto taudin tuomisessa uusille mantereille ja maihin oli laivaliikenne”, mutta ”rautatiet, ja vähäisemmässä määrin tieverkostot, näyttelivät erittäin merkittävää roolia taudin leviämisessä mantereiden sisäisellä ja kansallisella tasolla”.¹⁰⁷

Julkisiin liikennevälineisiin otettiin kantaa myös *The Manchester Guardianin* sivuilla. Lokakuussa lehti mainitsi eräässä Lontoon tautitilannetta käsitelleessä uutisessaan epäilyistä, joiden mukaan ”influenssa leviää maahan rautatielinjoja pitkin Lontoosta”. Vastaavanlaisia lausuntoja esiintyi myös lääketieteen ammattilaisten parissa. Marraskuussa *The Manchester Guardian* julkaisi esimerkiksi otteen Liverpoolin yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan dekaanin professori J. M. Beattien luennosta, jossa tämä oli korostanut muun muassa junien, raitiovaunujen ja linja-autojen vaarallisuutta niihin ahtautuvien suurten ihmismäärien takia. Samaa mieltä oli myös tohtori Niven, jonka mukaan julkisiin liikennevälineisiin liittyi, työpaikkojen ohella, suurin tartuntariski juuri rajatussa tilassa olevan suuren ihmismäärän vuoksi.¹⁰⁸ Niven

¹⁰⁵ MG 15.10.1918, 9 (“The Otranto Collision. American Soldiers in Manchester.”). “Some of the survivors were brought to hospitals in Manchester, Liverpool, and other Lancashire towns, which were quickly evacuated in order to receive both sailors and soldiers [...]” “Many of the men were suffering severely from influenza, others had developed pneumonia [...]”; Honigsbaum 2013, 106.

¹⁰⁶ MG 26.11.1918, 4 (“Influenza. Rules for Theatres in Manchester”).

¹⁰⁷ MG 26.11.1918, 8 (“Dangers of Overcrowding.”); Johnson 2014, 50 - 51.

¹⁰⁸ MG 26.10.1918, 6 (“Influenza.”); MG 8.11.1918, 8 (“Dangers of Overcrowding.”); MG 11.11.1918, 8 (“The Influenza. Preventive Measures.”).

oli esittänyt huolensa asian johdosta the Manchester Watch Committeelle marraskuussa 1918, mutta tuloksetta¹⁰⁹.

Asia ei ollut jäänyt huomaamatta myöskään LGB:ssa työskentelevältä Sir Arthur Newsholmelta (Chief Medical Officer). Tämä ilmenee myös Johnsonin ja Honigsbaumin esiin nostamasta puheesta, jonka Newsholme piti The Royal Society of Medicinen kokouksessa marraskuussa 1918, ja joka julkaistiin myös *The British Medical Journalissa*. Puheessaan Newsholme myönsi laatineensa ensimmäisen aallon aikana heinäkuussa 1918 suunnitelmia mahdollisen toisen influenssa-aallon varalta muun muassa julkisten kulkuvälineiden ruuhkautumisen vähentämiseksi. Newsholmen oman harkinnan tuloksena näitä suunnitelmia ei kuitenkaan koskaan toteutettu. Marraskuussa, toisen influenssa-aallon kylväessä suurinta tuhoaan, Newsholme perusteli toimiaan The Royal Society of Medicinen kokouksessa pitkälti sodan luomilla olosuhteilla, jotka hänen mukaansa edellyttivät uhrauksia myös influenssan suhteen niin rintamalla kuin kotimaassa siitakin huolimatta, että ”joitakin ihmishenkiä olisi voitu pelastaa ja infektion levinneisyyttä vähentää”, sekä sillä, että toinen influenssa-aalto oli aikaisempiin kokemuksiin verrattuna ilmaantunut huomattavasti odotettua aiemmin.¹¹⁰

The Manchester Guardianin 25. lokakuuta 1918 julkaisema kirjoitus sanoi tohtori Nivenin suulla ääneen sen, minkä moni lehden lukija jo varmasti tiesi: influenssan ”leviäminen Manchesteriin on vain ajan kysymys.” *The Manchester Guardianissa* viikoittain julkaistuista Manchesterin kuolleisuusluvuista näyttikin muodostuvan uhkaava lähtölaskenta, joka kasvoi kasvamistaan: 3, 2, 8, 28, 81, 149, 220, 297...¹¹¹

¹⁰⁹ Honigsbaum 2013, 105.

¹¹⁰ BMJ 23.11. 1918, 574 - 575 (“Report of Societies. Discussion on Influenza”); Honigsbaum 2013, 57, 59 - 60; Johnson 2014, 52.

¹¹¹ MG 24.10.1918, 8 (“Influenza Again. Manchester Bulletin Reassuring. Tricks of Locality.”); MG 25.10.1918, 7 (“The New Visitation. Influenza Still ‘Quiet’ in Manchester.”); MG 29.10.1918, 6 (“The Influenza. A Slow Advance in Manchester.”); MG 5.11.1918, 8 (“The Influenza Epidemic. Signs of a Decline. An Increase in Manchester.”); MG 14.11.1918, 4 (“The Influenza. An Increase in Manchester.”); MG 19.11.1918, 12 (“Manchester Influenza. A High Death-Rate.”); “MG 30.11.1918, 6 (“Influenza. Epidemic at its Height in Manchester. Causes and Consequences.”).

3.2. Toimet influenssapandemian aikana

3.2.1. Kysymys koulujen sulkemisesta

Kuten ensimmäisenkin influenssa-aallon aikana, koulujen sulkemiset nousivat esiin jo heti ensimmäisessä *The Manchester Guardianin* kotimaata käsittelevässä influenssauutisessa¹¹². Tämä ei ole yllättävää, sillä muun muassa Niall Johnson toteaa tutkimuksessaan, että ”koulujen sulkeminen oli [...] yksi yleisimmin raportoiduista pandemiaan liittyvistä seikoista Britanniassa”¹¹³. Toisaalta siinä missä näkemykset koulujen sulkemisen tarpeellisuudesta näyttävät olleen ensimmäisen aallon aikana suhteellisen yksimielisiä, nousi toisen aallon aikana käydyistä keskusteluista jo selvää erimielisyyttä asian johdosta.

Kuten Johnsonkin toteaa, koulukysymys nousi toisen aallon aikana esille myös parlamenttikeskusteluissa¹¹⁴. LGB:n presidentti, Hayes Fisher, kertoi 30. lokakuuta paikallisella tasolla toteutetuista toimista influenssasta kärsivillä alueilla, joihin sisältyi arki- ja pyhäkoulujen sulkemisen lisäksi kiellot koskien lasten sisäänkäyntiä teattereihin.¹¹⁵

Manchesterin itsensä kohdalla koulujen sulkeminen nousi ensimmäisen kerran esille 23. lokakuuta, jolloin influenssaa oli tavattu vasta kahdessa koulussa, eikä tohtori Brown Richie (Koulutuskomitean MOH) nähnyt vielä ”mitään syytä huoleen tai minkäänlaisiin puheisiin kummankaan kyseessä olevan koulun sulkemisesta”.¹¹⁶

Tilanne muuttui kuitenkin vain kahdessa päivässä, sillä ensimmäisestä koulun sulkemisesta kerrottiin jo 25. lokakuuta, ja taudin kerrottiin leviävän alkuvaiheessa erityisesti kaupungin eteläisissä kouluissa¹¹⁷. Seitsemäs marraskuuta mennessä Manchesterissa oli suljettu kahdeksan koulua, seuraavana päivänä 14 ja viidestoista

¹¹² MG 19.10.1918, 6 (”Another Influenza Epidemic.”).

¹¹³ Johnson 2014, 129.

¹¹⁴ Johnson 2014, 130.

¹¹⁵ HCPP Commons Sitting of Wednesday, 30th October, 1918, cc. 1461 - 1465, cc. 1461 - 1462, Mr. Fisher, Hayes (”Influenza Epidemic. Ministerial Statements”).

¹¹⁶ MG 23.10.1918, 4 (”The New Influenza. Precautions Advised.”).

¹¹⁷ MG 25.10.1918, 7 (”The New Visitation. Influenza Still ‘Quiet’ in Manchester.”); MG 29.10.1918, 6 (”The Influenza. A Slow Advance in Manchester.”).

marraskuuta jo 29 kappaletta¹¹⁸. Koulujen sulkeminen jatkui, vaikka myös tohtori Niven esitti vielä marraskuussa epäilyjä koulujen sulkemisten tuomista hyödyistä¹¹⁹. *The Manchester Guardian* mukaan koulujen tilannetta seurattiin kuitenkin samaan aikaan ”erittäin tarkasti” ja koulujen rehtoreita oli pyydetty ilmoittamaan kun influenssaan sairastuneiden oppilaiden määrä nousisi kymmeneen prosenttiin¹²⁰.

Sitten 28. marraskuuta *The Manchester Guardian* julkaisi seuraavan tiedotteen:

”Tilanne on tullut niin vakavaksi, että erityinen Koulutuskomitean alakomitea on kutsuttu kokoukseen harkitsemaan kysymystä kaikkien alkeiskoulujen sulkemisesta kaupungissa.”¹²¹

Noin sadan koulun jo suljettua ovensa, päätöstä loppujen alkeiskoulujen sulkemisesta ei tarvinnut odottaa kauan. Sulkeminen toteutettiin käytännössä jo seuraavana päivänä ja koulujen oli tarkoitus pysyä suljettuina aina loppiaiseen saakka.¹²² Tohtori Richie pysyi kuitenkin edelleen rauhoittelevalla kannalla todetessaan, että sulkeminen oli toteutettu ”[...] muutamassa tapauksessa henkilökuntien sairauden takia, mutta yleinen määräys annettiin varotoimenpiteenä”¹²³.

Manchesterissa koulujen sulkeminen tapahtui verrattain myöhäisessä vaiheessa. Esimerkiksi Salfordissa koulujen sulkeminen oli toteutettu 6. marraskuuta mennessä ja Boltonissa niinkin varhain kuin 23. lokakuuta¹²⁴.

The Manchester Guardian haastatteli 24. lokakuuta Boltonin MOH:nä ja School Medical Officerina toimivaa tohtori Gouldia, joka oli esittänyt koulujen sulkemista paikalliselle Koulutuskomitealle. Lausunto antaa käsityksen tilanteen vakavuudesta, sillä sen lisäksi, että paikallisella lääkäriellä saattoi kirjoituksen mukaan olla pahimmassa

¹¹⁸ MG 6.11.1918, 8 (“The Influenza. Manchester. More Schools Closed.”); MG 7.11.1918, 6 (“The Influenza. Manchester.”); MG 15.11.1918, 10 (“Manchester Influenza. Two More Schools Closed.”).

¹¹⁹ MG 11.11.1918, 8 (“The Influenza. Preventive Measures.”).

¹²⁰ MG 19.11.1918, 12 (“Manchester Influenza. A High Death-Rate.”).

¹²¹ MG 28.11.1918, 10 (“Manchester Influenza. Will all the Schools be Closed?”). “So serious has the situation become that a meeting of a special sub-committee of the Education Committee has been called to consider the question of the closing of all elementary schools in the city.”

¹²² MG 28.11.1918, 10 (“Manchester Influenza. Will all the Schools be Closed?”); MG 29.11.1918, 7 (“Manchester Influenza. Elementary Schools to be Closed.”).

¹²³ MG 30.11.1918, 6 (“Influenza. Epidemic at its Height in Manchester.”). “[...] in a few instances by the illness of the staffs, but general order was given as a protective measure.”

¹²⁴ MG 23.10.1918, 4 (“The New Influenza. Liverpool’s High Death-Rate.”); MG 6.11.1918, 8 (“Influenza. The Schools All Closed in Salford.”).

tapauksessa vastuullaan ”yli sata lasta”, influenssa näytti toisinaan myös johtavan kuolemaan ”miltei välittömästi”.¹²⁵

Kiinnostavaa on se, että haastattelun mukaan tohtori Gould piti raikkaan ulkoilman saantia tärkeänä lasten hyvinvoinnille¹²⁶. Tämä näyttää olevan ristiriidassa sellaisten ensimmäisen aallon aikana usein esitettyjen näkemysten kanssa, joiden mukaan juuri koulu olisi ollut katuja turvallisempi vaihtoehto influenssan aikana, eritoten lasten valvonnan takia¹²⁷. Tällaiset vastakkaiset näkemykset nousivat esille myös parlamentissa.

Liberaalien Arnold Rowntree tiedusteli lokakuussa opetusministeriön (*The Board of Education*) presidentin, Herbert Fisherin mielipidettä koulujen nopean sulkemisen tarpeellisuudesta. Fisherin vastaus kysymykseen oli suhteellisen ympäröivä, sillä vaikka hän piti toimenpidettä joissain tapauksissa aiheellisena, oli päätäväältä hänen mukaansa kunkin alueen paikallisten koulujen ja viranomaisten käsissä. Fisher ilmaisi kuitenkin selvän mielipiteensä siitä, että ”leikkipaikkojen ei tulisi pysyä auki, kun koulut ovat suljettuna”. Erään toisen parlamentin jäsenen nostettua asiaan liittyen esiin huolensa kaduilla leikkivien lasten suuremmasta tartuntariskistä lämpimiin kouluihin verrattuna, Fisher tyytyi sen enempää kantaa ottamatta toteamaan, että kyseinen asia otettaisiin huomioon koulujen sulkemisista päätettäessä.¹²⁸ Myös Niall Johnson on nostanut esille kyseisen keskustelun esimerkkinä koulujen sulkemisesta käydystä keskustelusta¹²⁹.

The British Medical Journal otti kantaa koulujen sulkemisiin jo varhaisessa vaiheessa, vaikkakaan se ei suoranaisesti pohtinut koulun ja ulkoilman riskejä. Sen lisäksi, että lehti piti julkisten kokoontumisten välttämistä yleisesti ottaen tärkeänä, se valitteli koulujen aivan liian hidasta sulkemista:

¹²⁵ MG 24.10.1918, 8 (“Influenza Again. Rapid Spread in Bolton.”).

¹²⁶ MG 24.10.1918, 8 (“Influenza Again. Rapid Spread in Bolton.”).

¹²⁷ MG 27.6.1918, 8 (“The Influenza. More Salford Schools Closed.”); MG 6.7.1918, 8 (“The Influenza. Salford Schools Closed a Second Week.”).

¹²⁸ HCPP Commons Sitting of Wednesday, 30th October 1918, cc. 1461 - 1465, cc. 1463 - 1464, Mr. Rowntree, Arnold & Mr. Fisher, Herbert & Mr. Harris, P. A. (“Influenza Epidemic. Ministerial Statements”).

¹²⁹ Johnson 2014, 130.

”Koulujen sulkeminen on toinen toimenpide, jonka uskotaan olevan hyödyllinen, vaikkakin sulkeminen tulee hyvin usein liian myöhään, opettajien ja oppilaiden sairastuessa niin runsaslukuisesti, että työ pysähtyy automaattisesti.”¹³⁰

Saattaa tuntua yllättävältä, että vaikka julkisia kokoontumisia kehoitettiin toistuvasti välttämään, kouluja, joissa lukuisten eri perheiden lapset, opettajat ja muu henkilökunta kohtasivat toisiaan, ei kuitenkaan määritelty niin sanotuksi julkiseksi kokoontumiseksi. On kuitenkin syytä ottaa huomioon koulujen sulkemista vastustavien esittämä huomio siitä, että kouluissa lasten sairastumista oli mahdollista valvoa ja että sairastuneet lapset oli kehoitettu lähettämään välittömästi kotiin. Samaa ei voitu tohtori Nivenin ja tohtori Richien mukaan sanoa esimerkiksi elokuvateattereista, julkisista liikennevälineistä puhumattakaan, joita tohtori Niven piti työpaikkojen ohella kaikkein todennäköisimpinä tartuntapaikkoina¹³¹.

3.2.2. Työvoimapula

The Manchester Guardianissa julkaistujen uutisten perusteella esimerkiksi Boltonin ja Manchesterin koulujen sulkeminen toteutettiin lopulta ennen kaikkea opettajien eikä oppilaiden sairastumisen takia¹³². Vaikkakin tauti näytti Boltonissa keskittyvän alkuvaiheessa lähinnä lapsiin, kertoivat Liverpoolista ja Manchesterista kantautuvat uutiset influenssan koettelevan lähes poikkeuksetta erityisesti aikuisväestöä¹³³. Onkin siksi yllättävää, että työpaikat ja työntekijät saivat ensimmäiseen aaltoon verrattuna suhteellisesti vähemmän huomiota *The Manchester Guardianin* sivuilla.

¹³⁰ BMJ 19.10.1918, 439 (“The British Medical Journal. Pandemic of Influenza.”). “Closure of schools is another measure which is believed to be useful, though very often the closure comes too late, teachers and pupils being attacked in such large numbers that the work stops automatically.”

¹³¹ MG 27.6.1918, 8 (“The Influenza. More Salford Schools Closed.”); MG 11.11.1918, 8 (“The Influenza. Preventive Measures.”).

¹³² MG 23.10.1918, 4 (“The New Influenza. Precautions Advised. Liverpool’s High Death-Rate.”); MG 29.11.1918, 7 (“Manchester Influenza. Elementary Schools to be Closed.”).

¹³³ MG 24.10.1918, 8 (“Influenza Again. Manchester Bulletin Reassuring. Tricks of Locality. Precautions at Liverpool. (From our Correspondent.)”); MG 24.10.1918, 8 (“Influenza Again. Manchester Bulletin Reassuring. Tricks of Locality. Rapid Spread in Bolton.”); MG 29.10.1918, 6 (“The Influenza. A Slow Advance in Manchester.”).

Vielä marraskuun alussa *The Manchester Guardian* kertoi työpaikkojen tautitilanteen olleen ensimmäistä influenssa-aaltoa parempi. Asia selittyy osin sillä, että viikoittainen influenssakuolleisuusluku oli tuolloin vielä suhteellisen alhainen eli 81.¹³⁴ Tilanne kuitenkin muuttui marraskuun puoliväliin tultaessa. Tuolloin influenssasta kärsittiin uutisten mukaan raitiovaunuliikenteen ja varastojen työntekijöiden, sekä Manchesterin kaupungintalon henkilökunnan keskuudessa¹³⁵. Manchesterin ulkopuolelta eniten huomiota sai Lontoo, jossa tauti koetteli erityisen ankarasti muun muassa julkisten liikennevälineiden työntekijöitä, sekä palokuntaa ja poliisilaitosta¹³⁶.

Koulujen ohella myös työpaikkojen tautitilanteen kehitystä seurattiin tarkasti. Työväenpuolueen Richard Denman tiedusteli lokakuun 28. päivänä LGB:n presidentiltä influenssaan liittyen, ”mihin toimiin hänen virastonsa on ryhtynyt ja mihin toimiin kansalaisten tulisi ryhtyä sen voittamiseksi”. Fisher viittasi vastauksessaan muistioon, jonka sisältö oli annettu paikallisten MO:ien edelleen jaettavaksi.¹³⁷ Muutamaa päivää myöhemmin annetusta vastauksesta ilmenee, että ohjeita oli välitetty ”lehtisten, julisteiden ja sanomalehti tiedotteiden välityksellä”¹³⁸. Manchesterissa ensimmäiset tohtori Nivenin antamat ohjeet oli julkaistu jo lähes viikkoa aiemmin ja ne sisälsivät ohjeita yksityishenkilöiden lisäksi myös työpaikkoja varten. Tohtori Niven valmisteli lisäksi ainakin kahteen otteeseen erillisen ohjelehtisen influenssaan liittyen loka- ja marraskuussa.¹³⁹

Työpaikoille annettujen ohjeiden lisäksi, työpaikat olivat koulujen ohella myös erityistarkkailun kohteina. *The Manchester Guardian* julkaisi marraskuun alussa LGB:n esittämän pyynnön, joka koski influenssaan liittyvien tietojen keräämistä viikoittaisten raporttien ohella, sekä ”huolellista tilastointia [...] epidemian kulusta ja

¹³⁴ MG 5.11.1918, 8 (“The Influenza Epidemic. Signs of a Decline. An Increase in Manchester. 81 Deaths in Manchester Last Week.”).

¹³⁵ MG 14.11.1918, 4 (“The Influenza. An Increase in Manchester.”); MG, 19.11.1918, 12 (“Manchester Influenza. A High Death-Rate.”).

¹³⁶ MG 26.10.1918, 6 (“Influenza.”); MG 29.10.1918, 6 (“The Influenza.”); MG 5.11.1918, 8 (“The Influenza Epidemic. Signs of a Decline. Improvement in London Schools.”).

¹³⁷ HCPP Commons Sitting of Thursday, 28th October, 1918, cc. 1107 - 1108, cc. 1107 - 1108, Mr. Denman, Richard & Mr. Fisher, Hayes (“Influenza Epidemic. Statement by Mr. Hayes Fisher.”).

¹³⁸ HCPP Commons Sitting of Wednesday, 30th October, 1918, cc. 1461 - 1465, cc. 1462, Mr. Fisher, Hayes (Influenza Epidemic. Ministerial Statements.”).

¹³⁹ MG 23.10.1918, 4 (“The New Influenza. Precautions Advised.”); MG, 2.11.1918, 9 (“The Influenza. Manchester. Dr Niven’s Warning.”).

viranomaistoimista”¹⁴⁰. Tohtori Niven olikin jo ”lähettänyt kirjeitä suurille yrityksille, instituutioille ja sairaaloille, pyytäen palautetta näissä työskentelevien ihmisten tautitapausten lukumäärästä ja mitä osuutta työntekijöistä nämä edustivat”¹⁴¹. Viikkoa myöhemmin julkaistut vastaukset osoittivat, että ”kuudellakymmenellä työnantajalla oli kokonaisuudessaan 900 työntekijää poissa influenssan takia”¹⁴². Vielä joulukuussakin Manchesterin työpaikoilta puuttui edelleen 939 työntekijää¹⁴³.

Historian tuhoisimman influenssapandemian levitessä Iso-Britannian poikki, suurinta huolta etenkin sairastuneiden itsensä keskuudessa herätti kuitenkin epäilemättä puute lääkäreistä. Hartesveldt kertoo artikkelissaan, että ”tammikuuhun 1918 mennessä, 12 720 lääkäriä, tai enemmän kuin 52 prosenttia lääketieteen ammattilaisista, oli määrätty armeijan palvelukseen. [...]. Todellisuudessa Saksan hyökkäysten keväällä 1918 aiheuttama kriisi oli nostanut lääkäreiden värväytymisiään viiteenkymmeneen, minkä johdosta muutama, jos yhtään, 1900-luvulla koulutuksensa saanutta lääkäriä jäi jäljelle huolehtimaan siviileistä.”¹⁴⁴

Pula lääkäreistä nousi esiin myös *The Manchester Guardianissa*. Jo 24. lokakuuta se kertoi Liverpoolin kärsivän lääkäripulasta, joka oli aiheuttanut ”huomattavia vaikeuksia [...] epidemian hoidossa”. Samassa lehdessä kerrottiin myös Boltonin lääkäreistä, joilla saattoi olla hoidettavanaan ”yli sata lasta”.¹⁴⁵

Tilanne ei jäänyt huomiotta myöskään parlamentin jäsenten keskuudessa. Asia oli noussut ensimmäisen kerran esiin parlamenttikeskusteluissa 28. lokakuuta¹⁴⁶. Se myös julkaistiin lähes kokonaisuudessaan *The Manchester Guardianissa* heti seuraavana päivänä ja *The British Medical Journalissa* 2. marraskuuta 1918¹⁴⁷. Kyseisessä keskustelussa työväenpuolueen William Pringle tiedusteli LGB:n presidentiltä Hayes

¹⁴⁰ MG 8.11.1918, 8 (“The Influenza. Medical and Nursing Assistance. Powers of Local Authorities. Closing of Entertainment Houses.”).

¹⁴¹ MG 7.11.1918, 6 (“The Influenza. Serious Increase in Deaths.”).

¹⁴² MG 14.11.1918, 4 (“The Influenza. An Increase in Manchester.”).

¹⁴³ MG 2.12.1918, 10 (“Influenza. Manchester Epidemic.”).

¹⁴⁴ Hartesveldt 2010.

¹⁴⁵ MG 24.10.1918, 8 (“Influenza Again. Manchester Bulletin Reassuring. Tricks of Locality. Precautions at Liverpool (From our Correspondent).”); MG 24.10.1918, 8 (“Influenza Again. Manchester Bulletin Reassuring. Tricks of Locality. Rapid Spread in Bolton.”).

¹⁴⁶ HCPP Commons Sitting of Monday, 28th October, 1918, cc. 1107 - 1108, cc. 1108, Mr. Pringle, William (“Influenza Epidemic. Statement by Mr. Hayes Fisher.”).

¹⁴⁷ MG 29.10.1918, 6 (“The Influenza. Government Medical Conference.”); BMJ 2.11.1918, 495 - 496 (“The British Medical Journal. Influenza and the Shortage of Doctors.”).

Fisheriltä: ”Eikö The National Service Departmentin edustajia voi pyytää lopettamaan lääkäreiden kutsumisen ja The War Officea vapauttamaan lääkäreitä siviilitehtäviin?” Fisher vastasi vain toteamalla, että The National Service Department ottaisi asian kyllä huomioon.¹⁴⁸

Hartesveldtin mukaan lääkäripulaa koskevat pyynnöt jäivät yleisesti ottaen armeijan etujen varjoon¹⁴⁹. Tämä ilmenee hyvin myös seuraavasta The Minister of National Servicen Sir Auckland Geddesin antamasta lausunnosta:

”[...] meidän täytyy tehdä parhaamme ja levittää niitä resursseja mitä meillä on. Tällä hetkellä sattuu olemaan erittäin ankara kysyntä, kuten kaikki ymmärtävät, nuorista, hyväkuntoisista lääkäreistä rintamalle. Menetykset lääketietealan keskuudessa ovat olleet hyvin raskaat, ja me kutsumme tiettyä määrää hyväkuntoisia nuoria miehiä, koska meillä ei ole ketään muita joita me voisimme todellisuudessa lähettää rintamalle [...]. [...] Me teemme myös parhaamme saadaksemme vanhempia ja huonokuntoisempia miehiä saataville kotona, mutta paine on kaikin puolin niin suuri, ettei kyseessä ole yksinkertainen ongelma johon sanoa ’tee sitä’ tai ’tee tätä’. Täytyy nähdä mistä mikäkin pieni määrä lääkäreitä voidaan löytää ja siirtää tuo määrä siihen paikkaan missä sitä eniten tarvitaan.”¹⁵⁰

Erinäisistä haasteista huolimatta, valtion taholta ryhdyttiin tiettyihin toimiin lääkäripulan helpottamiseksi, joista Hartesveldt mainitsee kolme: ”The Central Medical War Committee pidättäytyi väliaikaisesti kutsumasta lääkäreitä alueilta, joilla pula oli kriittinen. Tämän lisäksi joitakin lääkäreitä vapautettiin alokkaiden tarkastuksista, mutta vain siksi, että olemassa olevan määrä oli sillä hetkellä tarpeeksi suuri. Parempaa menestystä saatiin pyydetäessä opetusministeriötä ohjaamaan koululääkäreitä

¹⁴⁸ HCPP Commons Sitting of Monday, 28th October, 1918, cc. 1107 - 1108, cc. 1108, Mr. Pringle, William & Mr. Fisher, Hayes (“Influenza Epidemic. Statement by Mr. Hayes Fisher.”).

¹⁴⁹ Hartesveldt 2010.

¹⁵⁰ HCPP Commons Sitting of Tuesday, 29th October, 1918, cc. 1291 - 1293, cc. 1293, Sir Geddes, Auckland (“Influenza Epidemic. Medical Service (civil population).”) “[...] we have to do the best we can and spread the resources we have got. It so happens that at the moment there is a very heavy demand, as everyone will understand, for young, fit doctors for the front. The casualties in the medical profession have been very heavy, and we are calling up a certain number of fit young men because we have nobody else to send actually to the front [...]. [...] We are also doing our best to get older and less fit men made available at home, but the pressure all round is so great that it is not a simple problem of saying, “Do this,” or “Do that,” One has to see where any small pool of doctors can be found and to move that pool to the place where it is most required.”

rutiinitehtävistään auttamaan yleislääkäreitä, kun paine kasvoi vakavaksi”.¹⁵¹ Kyseiset toimet julkaistiin *The British Medical Journalissa*, sekä lyhyenä lainauksena *The Manchester Guardianissa* 2. marraskuuta¹⁵².

Seuraavan kerran lääkäripulaan palattiin parlamentissa 13. marraskuuta 1918, eli muutamia päiviä ensimmäisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Tuolloin liberaalien Sir Stephen Collins tiedusteli, niin ikään liberaalien Sir Edwin Cornwallilta (Comptroller of the Household), lääkäreiden kotiuttamisesta. Tämä vakuutti, että: ”Neuvottelut ovat käynnissä huomioiden lääkäreiden mahdollisimman nopean tuomisen takaisin tähän maahan”.¹⁵³ Kotiuttaminen ei kuitenkaan edennyt aivan niin nopeasti kuin parlamentissa annetut lupaukset antoivat ymmärtää, kuten seuraava luku osoittaa.

Paineen alla työskentelevien lääkäreiden tunteita ja ajatuksia valaisee erinomaisesti seuraava influenssapandemian aikana työskennelleen lääkärin antama haastattelu marraskuun 1918 lopulta:

”Me olemme vain ihmisiä”, sanoi eräs lääkäri eilen the ‘Manchester Guardianin’ edustajalle, ”emmekä voi tehdä mahdottomia. On väistämätöntä, että joitain ihmisiä ei voida hoitaa lainkaan.”¹⁵⁴

Tilanteen vakavuudesta kertoo myös joulukuun 1918 alkupuolella julkaistu 14-vuotiaan tytön traaginen tarina. Vakavasti influenssasta kärsivälle tytölle oli yritetty saada peräti kolme eri lääkäriä, mutta yksikään ei ollut kyennyt tulemaan tämän avuksi. Lopulta tyttö oli menehtynyt ”kaksi tuntia ennen lääkärin saapumista”.¹⁵⁵

Sodan päätyttyä *The British Medical Journal* seurasi sivuillaan aktiivisesti The Central Medical War Committeeen pyrkimyksiä lääkäreiden palauttamiseksi kotimaahan ja etenkin influenssasta pahiten kärsiville alueille. Komitea oli laatinut yleisestä joukkojen palauttamisesta vastuussa olevalle ministeriölle (The Ministry of National Service)

¹⁵¹ Hartesveldt 2010.

¹⁵² BMJ 2.11.1918, 495 (“The British Medical Journal. Influenza and the Shortage of Doctors.”); MG 2.11.1918, 9 (“The Influenza. The Provision of Doctors.”).

¹⁵³ HCPP Commons Sitting of Wednesday, 13th November, 1918, cc. 2568 - 2659, cc. 2659, Sir Collins, Stephen & Sir Cornwall, Edwin (“National Health Insurance (Sick Benefit)”).

¹⁵⁴ MG 30.11.1918, 6 (“Influenza. Epidemic at its Height in Manchester. Causes and Consequences.”).
“We are only human,” said a doctor to a representative of the ‘Manchester Guardian’ yesterday, ‘and cannot do the impossible. It is inevitable that some people cannot be attended to at all.’

¹⁵⁵ MG 3.12.1918, 12 (“No Decline in Influenza.”).

lääkäreiden kotiuttamista koskevan suunnitelman, jossa ensisija annettiin kauimmin armeijan palveluksessa palvelleille, jotka jaoteltiin edelleen rauhan aikaisen työnkuvan, perheen ja iän, tai muun merkittävän henkilökohtaisen syyn perusteella. Lääkäripulan takia The Ministry of National Service päätti The Central Medical War Committeeen ehdotuksen mukaisesti palauttaa kotimaahan yleisestä suunnitelmasta poiketen joukon lääkäreitä, joita tarvittiin kipeästi influenssasta pahiten kärsivillä alueilla. Tätä varten komitea oli jo aiemmin lähettänyt tiedusteluja Englannin ja Walesin paikalliselle The Local Medical War Committeeelle suurimmissa vaikeuksissa olevista alueista, sekä ehdotuksia alueille palautettavista lääkäreistä. Etuajassa kotiutettavien lääkäreiden lukumäärää kuvailtiin kuitenkin ”hyvin pieneksi” ja ”tarkasti rajoitetuksi”. Huomion arvoista on kuitenkin se, että *The British Medical Journal* kertoi suunnitelman hyväksymisestä 30. joulukuuta 1918, kun toinen influenssa-aalto oli jo loppullaan.¹⁵⁶

Varsinaisen lääkäreiden kotiuttamisen alkamisesta *The British Medical Journal* oli hyvin skeptinen kahdestakin syystä. Ensimmäkin armeija tarvitsi lääketieteen ammattilaisia edelleen kipeästi paitsi Euroopassa, myös kaukaisemmissa maissa. Toisaalta lehti epäili, että lääkäreiden kotiuttaminen esimerkiksi Intiasta tulisi olemaan suhteellisen hidas prosessi. Kaiken tämän lisäksi lehdessä todettiin, että ”aiempi kokemus, [...], antaa olettaa, että sotilasviranomaiset tulevat pitämään kiinni kaikista niistä MO:eista joista vain voivat, niin kauan kuin voivat”.¹⁵⁷

Kokonaisuudessaan historian tuhoisin influenssapandemia vaati Iso-Britanniassa noin 228 000 tai 230 000 ihmishenkeä, jättäen näiden lisäksi jälkeensä vielä moninkertaisen määrän menehtyneitä läheisiään surevia omaisia¹⁵⁸. Siinä missä influenssaan sairastuneiden ihmisten suuri määrä koetteli sairaaloiden ja lääkäreiden ääri rajoja, poikkeuksellisen korkeat kuolleisuusluvut näkyivät automaattisesti hautausurakoitsijoiden ja haudankaivajien alati kasvavissa työtehtävissä. Ei olekaan

¹⁵⁶ BMJ 23.11.1918, 77 (“Supplement (760). British Medical Association. Current Notes. Medical Demobilization.”); BMJ 14.12.1918, 661 (“The British Medical Journal. Medical Demobilization.”); BMJ 28.12.1918, 95 (“Supplement 765. British Medical Association. Current Notes. Medical Demobilization.”).

¹⁵⁷ BMJ 14.12.1919, 661 (“The British Medical Journal. Medical Demobilisation.”). “Past experience, [...], suggests that the military authorities will hold on to all the medical officers they can for as long as they can.”

¹⁵⁸ Honigsbaum 2013, 145, Johnson 2014, 73.

siksi yllättävää, että Sandra Tomkinsin mukaan, juuri hoitoala ja hautauspalvelut joutuivat suurimman paineen alle influenssapandemian aikana¹⁵⁹.

The Manchester Guardian kirjoitti haudankaivajien ja hautausurakoitsijoiden ahdingosta esimerkiksi Cardiffissa, Leedsissä ja Birminghamissa. Kahdessa jälkimmäisessä kysyntä oli niin suurta, että tilanne oli edellyttänyt ulkopuolisen lisätyövoiman hankkimista, Leedsin tapauksessa the City Engineer's departmentilta ja Birminghamissa muun muassa armeijan taholta.¹⁶⁰ Marraskuun 27. päivän Birminghamia käsittelevä uutinen maalasi lukijoilleen synkeän kuvan vallitsevista olosuhteista:

”Influenssaepidemian aiheuttama raskas kuolleisuus Birminghamissä, yhdessä miesten vähäisyyden kanssa, on asettanut hautausurakoitsijat ja haudankaivajat niin ankaran paineen alle, että kaupungin viranomaisten on täytynyt ryhtyä toimiin. Ylipormestari kertoi eilen saaneensa tietää, että useassa tapauksessa kuolleiden ruumiit jäävät pieniin taloihin ja ovat joissakin tapauksissa elävien asuttamissa huoneissa. Koska tämä on asioiden tila, jonka ei voida antaa jatkua, hän on ryhtynyt toimiin varmistaakseen vaadittavan ylimääräisen työvoiman sotilasviranomaisten ja muiden lähteiden kautta, sekä ruumiiden siirtämisen johonkin sopivaan säilytyspaikkaan, kunnes ne voidaan haudata.”¹⁶¹

Ehkä kaikkein parhaiten toisen influenssa-aallon aiheuttaman kriisin suuruutta voidaan havainnollistaa paikallistason eli tässä tapauksessa Manchesterin esimerkin avulla. Toisen ja tuhoisimman influenssa-aallon aikana, toisin sanoen vain muutaman kuukauden sisällä, espanjantautiin menehtyi Manchesterissa 1715 ihmistä¹⁶². Pandemian poikkeuksellisia mittasuhteita valaisee se, että koko vuoden 1917 aikana

¹⁵⁹ Tomkins 1992, 441 - 442.

¹⁶⁰ MG 23.10.1918, 4 (“The New Influenza. Precautions Advised.”); MG 1.11.1918, 10 (“101 Deaths at Leeds.”); MG 27.11.1918, 3 (“The Influenza. Birmingham’s Death-Roll.”).

¹⁶¹ MG 27.11.1918, 3 (“The Influenza. Birmingham’s Death-Roll.”). “The heavy death-roll in Birmingham caused by the influenza epidemic, together with the shortage of men, has placed such a great strain on the undertakers and gravediggers that the city authorities have had to take action. The Lord Mayor yesterday said that he was informed that in many cases dead bodies remain in small houses, and in some instances are in the rooms occupied by the living. As this is a state of things which cannot be allowed to continue, he has taken steps to secure the additional labour required through the military authorities and from other sources, and also to have the bodies removed to some suitable repository until they can be buried.”

¹⁶² Honigsbaum 2013, 105.

influenssaan oli kuollut Manchesterissa yhteensä 98 henkeä¹⁶³. Pelkästään toisen aallon aikana influenssa oli siis vaatinut edellisvuoteen verrattuna lähes kahdeksantoistakertaisen määrän kuolonuhreja.

Hautauspalveluihin kohdistuvaa painetta havainnollistaa se, että 23. marraskuuta päättyvän viikon aikana Manchesterin kaikista 559 kuolleesta influenssaan menehtyneitä oli 297 eli yli 50 prosenttia¹⁶⁴. Tämä tarkoittaa sitä, että jo ennestään vajaalla miehityksellä työskentelevillä hautausurakoitsijoilla, haudankaivajilla ja arkuntekijöillä oli kyseisen viikon aikana yhtäkkiä harteillaan peräti kaksinkertainen työmäärä, minkä lisäksi moni heistä saattoi sairastua itsekin influenssaan ja päätyä mahdollisesti myös pandemian uhriksi.

”Kaikki ruumishuoneet ovat täynnä. Hautausurakoitsijat, jotka ovat työskennelleet yötä päivää, eivät kykene pysymään tilausten tahdissa ja hautausmailla haudan kaivamiseen saatavilla oleva työvoima on osoittautunut kerrassaan riittämättömäksi. Haudan avaamista ei voita taata kahdeksaa tai kymmentä päivää nopeammin tilauksen tekemisestä ja joissakin tapauksissa kuolinpäivästä hautajaispäivään on kulunut lähes kaksi viikkoa. Kaikki mahdollinen tehdään taitavien arkuntekijöiden armeijasta vapauttamisen varmistamiseksi ja tietty määrä sotilastyövoimaa on jo saatu hautojen kaivamista varten.”¹⁶⁵

Manchesterissa haudankaivajien ja hautausurakoitsijoiden ongelmat saatiin hallintaan vasta joulukuun alussa¹⁶⁶.

Kysymys arkuntekijöistä oli noussut esille myös parlamentissa lähes kolme viikkoa aiemmin, jolloin työväenpuolueen eversti William Thorne vetosi erään keskustelun

¹⁶³ MG 24.10.1918, 8 (“Influenza Again. Tricks of Locality.”).

¹⁶⁴ MG 30.11.1918, 6 (“Influenza. Epidemic at its Height in Manchester. Causes and Consequences. Much More Grave than in the Summer.”).

¹⁶⁵ MG 30.11.1918, 6 (“Influenza. Epidemic at its Height in Manchester. Causes and Consequences. Interment of the Dead.”). “All the mortuaries are full. Undertakers, who have been working night and day, cannot keep pace with orders, and at the cemeteries the labour available for grave-digging has proved quite inadequate. The opening of a grave cannot be guaranteed in less than eight or ten days from the placing of an order, and instances have occurred of almost a fortnight’s elapsing between the date of death and the day of burial. Every effort is being made to secure the release of skilled coffin-makers from the army, and a certain amount of soldier labour for the digging of graves has already been obtained.”

¹⁶⁶ MG 5.11.1918, 4 (“Influenza. Dr Niven’s Measures in Manchester.”).

yhteydessä liberaalien James Macphersoniin (The Under-Secretary of State for War), kysyen tekisikö tämä:

”[...] esityksiä the National Service Departmentille ja hankkii mitä pikimmin niin monta arkuntekijää kuin vain on mahdollista saada takaisin influenssaepidemioiden aiheuttamista kuolemantapauksista johtuen, sillä tässä maassa on satoja arkuttomia ruumiita?”¹⁶⁷

Edellä lainattu *The Manchester Guardianissa* julkaistu uutinen antaa ymmärtää, että valtio olisi myös ryhtynyt asian johdosta konkreettisiin toimiin, mikä näkyy myös tohtori Nivenin haastattelussa, jossa hän totesi, että: ”Oli äärimmäinen välttämättömyys, että the War Office lähettäisi taitavia arkuntekijöitä viipymättä takaisin työpajoille”¹⁶⁸.

Tohtori Nivenin haastattelu kertoo myös sen miksi työvoimaa kaivattiin erityisesti arkkujen tekemiseen: ”omaiset vaativat perinteen tiukkaa noudattamista”. Vaikka viranomaiset pitivät lukemattomien influenssan uhrien tuhkaamista tai riisuttuja hautajaismenoja käytännöllisesti katsottuna parempana ratkaisuna, kaikki sukulaisensa tai perheenjäsenensä influenssalle menettäneet omaiset eivät suostuneet tinkimään läheistensä hautajaismenoista influenssapandemian aikana.¹⁶⁹

3.2.3. Vapaa-aika

Ensimmäisen influenssa-aallon lailla, myös toinen aalto vaikutti suuresti ihmisten arkeen ja vapaa-ajan vietto mahdollisuuksiin. Vaikka ihmisiä oli yleisesti ottaen kehoitettu välttämään julkisia kokoontumisia, päättivät jotkut syystä tai toisesta jättää viranomaisten varoitukset huomioon ottamatta. Tämä ilmenee esimerkiksi eräästä *The Manchester Guardianissa* julkaistusta uutisesta, jonka mukaan jopa kolmekymmentä

¹⁶⁷ HCPP Commons Sitting of Tuesday, 12th November, 1918, cc. 2483 - 2484, cc. 2484, Colonel Thorne, William (“Influenza Epidemic. Cadet Depot, Hampstead.”). “[...] representations to the National Service Department and get as many coffin-makers as can be got back as soon as possible in consequence of the deaths from the influenza epidemic, as there are hundreds of bodies in this country uncoffined?”

¹⁶⁸ MG 30.11.1918, 6 (“Influenza. Epidemic at its Height in Manchester. Causes and Consequences. Interment of the Dead.”).

¹⁶⁹ MG 30.11.1918, 6 (“Influenza. Epidemic at its Height in Manchester. Causes and Consequences. Interment of the Dead.”).

ihmistä oli sairastunut influenssaan erään tanssitapahtuman seurauksena.¹⁷⁰ Kaikista suurimman huomion kohteeksi päätyivät kuitenkin niin kutsutut huvittelupaikat, joista käytiin etenkin toisen aallon aikana hyvinkin vilkasta keskustelua.

Parlamentissa huvittelupaikat nousivat esille 30. marraskuuta, jolloin LGB:n presidentti Hayes Fisher kuvaili niitä toimia, joihin influenssan johdosta oli niin julkisella kuin paikallisella tasolla ryhdytty. Vastauksessaan hän totesi muun muassa, että:

”Joissakin tapauksissa on tehty vapaaehtoisia järjestelyjä lasten pois jättämiseksi elokuvanäytöksistä, sekä näytöksien välisten ajan pidentämiseksi, jotta rakennuksen ilma saisi perusteellisesti vaihtua.”¹⁷¹

The Manchester Guardian kertoi joistakin lapsiin ja nuoriin kohdistuneista sisäänpääsyrajoituksista ja niiden perusteella asetetuista ikärajoituksista oltiin sangen yksimielisiä: Leedsissä sisäänpääsyrajoitukset koskivat alle 13-vuotiaita, sekä Salfordissa ja Manchesterissa kaikkia alle 14-vuotiaita lapsia ja nuoria.¹⁷² Huvittelupaikkojen riskeistä kertovat sanomalehtiutiset saattoivat myös lisätä rajoitusten asettamiseen liittyviä paineita¹⁷³.

Kaikki eivät kuitenkaan pitäneet huvittelupaikkojen ikärajoituksiin liittyviä toimia riittävinä, vaan vaativat huvittelupaikkojen väliaikaista sulkemista. Huvittelupaikkojen sulkeminen ei kuitenkaan ollut yksinkertaista, koska se edellytti valtuuksia joita paikallisviranomaisilla ei ollut. Niinpä esimerkiksi Portsmouthissa oli käännytty LGB:n puoleen asian ratkaisemiseksi¹⁷⁴. LGB:n lehdistössä ja parlamentissa antama vastaus tuotti avun pyytäjille luultavasti pettymyksen, sillä vaikka LGB:lla olikin vuoden 1875 Health Actin nojalla valtuus huvittelupaikkojen sulkemiseksi, se ei ollut erityisen halukas puuttumaan paikallistason kysymyksiin, vaan kannusti osapuolia yhteystyöhön mikäli paikallinen ”MOH neuvoo, että tällaisten paikkojen sulkeminen olisi

¹⁷⁰ HCPP Commons Sitting of Wednesday 30th October, 1918, cc. 1461 - 1465, cc. 1462, Mr. Fisher, Hayes (“Influenza Epidemic. Ministerial Statements.”); MG 2.12.1918, 10 (“Influenza. After the Dance.”).

¹⁷¹ HCPP Commons Sitting of Wednesday, 30th October, 1918, cc. 1461 - 1465, cc. 1462, Mr. Fisher, Hayes (“Influenza Epidemic. Ministerial Statements.”). “In some instances voluntary arrangements have been made for excluding children from cinema performances, and also for increasing the time between performances, so as to allow the air in the building to be thoroughly changed.”

¹⁷² MG 1.11.1918, 10 (“101 Deaths at Leeds.”); MG 29.11.1918, 7 (“Manchester Influenza. Elementary Schools to be Closed.”); MG 30.11.1918, 6 (“Influenza. Epidemic at its height in Manchester.”).

¹⁷³ Ks. esim. MG 3.12.1918, 12 (“Birmingham’s Death-Roll.”).

¹⁷⁴ MG 25.10.1918, 7 (“The New Visitation.”).

suotavaa”.¹⁷⁵ Vastaus on sinänsä yllättävä, koska itse LGB:lle osoitetut vetoamukset tuntuisivat nimenomaisesti kertovan, ettei paikallinen yhteistyö huvittelupaikkojen omistajien kanssa ollut aina tuottanut tuloksia.

Walshin antamasta vastauksesta selviää myös, että siellä missä teattereiden sulkeminen ei tullut kyseeseen, saatettiin kuitenkin asettaa rajoituksia muun muassa väliaikojen pituuteen ja niiden aikana tapahtuneeseen tilojen tuuletukseen liittyen¹⁷⁶. Vaikka vastaaviin toimiin olikin jo paikoin ehditty ryhtyä, LGB näki parhaaksi julkaista marraskuun 1918 aikana viralliset teattereita koskevat ohjeensa, joista kerrottiin myös *The Manchester Guardianissa*¹⁷⁷.

Manchesterissa tohtori Niven oli jo ennättänyt keskustella asiasta The Manchester Watch Committeeen kanssa ja vaikka Nivenin esittämät näkemykset näytösten väliaikojen pituudesta noudattivat pilkulleen LGB:n julkaisemia virallisia ohjeita, ne kohtasivat vastustusta teattereiden taholta. Tilanne päättyi kompromissiin, jossa MOH:n ja LGB:n esittämä väliajan minimipituus kutistui puoleen.¹⁷⁸ Tämä ja muut kaupungin teattereita, musiikkisaleja, matineoita ja elokuvateattereita koskevat väliaikaiset määräykset vahvistettiin Manchesterin kaupungintalolla pidetyssä kokouksessa 25. marraskuuta¹⁷⁹.

Muualla Englannissa ja Walesissa neuvottelut eivät sujuneet näinkään rauhallisesti. Tomkinsin ja Honigsbaumin tutkimuksista käy ilmi, etteivät kaikki teattereihin kohdistuneiden rajoitusten taustalla vaikuttaneista motiiveista liittyneet puhtaasti influenssaan. Jotkut pitivät elokuvateattereiden tarjoamaa viihdettä moraalisesti kyseenalaisena, mikä puolestaan lisäsi entisestään heidän viranomaisiin kohdistamaansa painetta. Teattereiden omistajat olivat toisaalta myös tietoisia tästä ja vetosivat näihin

¹⁷⁵ MG 8.11.1918, 8 (“The Influenza. Medical and Nursing Assistance. Powers of Local Authorities. Closing of Entertainment Houses.”); HCPP 1918, Written Answers (Commons) of Tuesday, 12th November, 1918, cc. 2565 - 2566, cc. 2565 - 2566, Mr. Rowntree, Arnold & Mr. Walsh, Stephen (“Influenza Epidemic (Cinemas).”). “[...] the medical officer of health advises that it is desirable that such places should be closed.”

¹⁷⁶ HCPP 1918, Written Answers (Commons) of Tuesday, 12th November, 1918, cc. 2565 - 2566, cc. 2566, Mr. Walsh, Stephen (“Influenza Epidemic (Cinemas).”).

¹⁷⁷ MG 29.10.1918, 6 (“The Influenza. A Slow Advance in Manchester.”); MG 21.11.1918, 7 (“The Influenza. Control of Entertainments.”); Honigsbaum 2013, 104.

¹⁷⁸ Honigsbaum 2013, 104 - 105.

¹⁷⁹ MG 26.11.1918, 4 (“Influenza. Rules for Theatres in Manchester.”).

ennakkoluuloihin pyrkiessään vastustamaan omaan yritystoimintaansa kohdistettuja määräyksiä ja rajoituksia.¹⁸⁰

Kun teattereiden taholta tullut vastustus yhdistetään paikallisviranomaisten itsensä vaihtelevaan aktiivisuuteen ohjeiden noudattamisessa, ei ole yllättävää, että Tomkins esittää LGB:n ohjeiden vaikutuksia heikoiksi¹⁸¹. Jo pelkkä Manchesterin tapaus osoittaa, että LGB:n antamien ohjeiden painoarvoa murensi se tosiasia, että kyse oli todellakin vain ohjeista eikä määräyksistä, mikä puolestaan jätti liikkumavaraa paikallisiin neuvotteluihin.

Manchesterin tapaus nostaa esiin myös erään toisen sangen yllättävän seikan. Manchesterissa teattereiden omistajat eivät suinkaan vedonneet argumenteissaan viranomaisten ennakkoluuloihin, vaan lääketieteellisiin seikkoihin. Honigsbaumin mukaan he vastustivat puolituntisia väliaikoja, koska se ”pakottaisi heidän asiakkaansa odottamaan ulkona kylmässä ja sateessa, asettaen heidän terveytensä mahdollisesti suurempaan riskiin”.¹⁸² Honigsbaum jättää mainitsematta sen, mainitsivatko teattereiden omistajat sanallakaan pidennettyjen väliaikojen mahdollisesti tuomista taloudellisista tappioista, joiden voisi ehdottomasti kuvitella vaikuttaneen teattereiden yleiseen vastustukseen. Erityisen kiinnostavan tapauksesta tekee kuitenkin se, että Manchesterin toisen influenssa-aallon kaikkein tuhoisimman viikon aikana, jona influenssaan menehtyi 383 ihmistä, teattereiden taholta tulleet lääketieteelliset argumentit ohittivat paikallisen MOH:n ja jopa LGB:n antamat viralliset ohjeet¹⁸³.

3.3. Lääkemainonta

Niall Johnson on todennut tutkimuksessaan, että lääkemainonta lähti verrattain hitaan alun jälkeen näkyvään kasvuun, ollen erityisen korkealla toisen aallon lopulla ja kolmannen influenssa-aallon aikana¹⁸⁴. Vastaavanlainen ilmiö on havaittavissa myös *The Manchester Guardianissa*.

¹⁸⁰ Tomkins 1992, 443, 449 - 450; Honigsbaum 2013, 79.

¹⁸¹ Tomkins 1992, 449 - 450.

¹⁸² Honigsbaum 2013, 104 - 105.

¹⁸³ MG 17.12.1918, 4 (”Influenza Declining.”).

¹⁸⁴ Johnson 2014, 170, 172.

KK / V	1916	1917	1918	1919	1920	1921
Tammikuu	0	2	0	9	3	1
Helmikuu	0	2	0	16	10	3
Maaliskuu	1	1	2	25	8	0
Huhtikuu	4	2	2	7	3	1
Toukokuu	1	0	0	5	6	2
Kesäkuu	0	0	0	3	5	0
Heinäkuu	0	0	5	1	5	0
Elokuu	0	0	4	3	1	0
Syyskuu	0	2	1	7	1	0
Lokakuu	2	0	5	8	2	4
Marraskuu	2	2	27	11	3	1
Joulukuu	2	0	25	3	1	4
Yhteensä	12	11	71	98	48	16

TAULUKKO 1. Influenssalääkemainonnan määrät *The Manchester Guardianissa* vuosina 1916 - 1921. Lähde: Historical Newspapers, The Guardian (1821 - 2003) & The Observer (1791 - 2003) (ProQuest).¹⁸⁵

Taulukosta 1. on nähtävissä, ettei influenssalääkemainonnan määrissä tapahtunut merkittävää muutosta ennen heinäkuuta 1918, jolloin ensimmäinen influenssa-aalto oli jo loppuillaan. Mainonnan huippu näyttäisi sijoittuneen toiseen influenssa-aaltoon marraskuulle 1918, jolloin lehdessä julkaistiin 27 influenssaan liittyvää lääkemainosta. Toisaalta, kuten taulukosta on havaittavissa, toisen ja kolmannen influenssa-aallon huipuissa ei kuitenkaan ollut merkittävää eroa.

Kiinnostavaa on myös vertailu aiempiin ja myöhempisiin vuosiin. Ennen vuotta 1918, vuosien 1916 ja 1917 influenssalääkemainonnan määrät olivat koko vuodelta noin 10 kappaleen tienoilla. Kun otetaan huomioon, että vuosina 1918 mainoksia oli 71 ja vuonna 1919 98, voidaan havaita, että ero mainosten määrissä on huomattava. Kiinnostavaa kyllä, mainonnan määrät laskivat takaisin kuuteentoista, mutta näyttäisivät jälleen nousseen vuonna 1921. Toinen taulukosta esiin nouseva seikka on influenssalääkemainonnan ajankohdassa tapahtunut muutos vuosina 1918 ja 1919.

¹⁸⁵ Hakusanoilla: "spanish flu" tai "influenza" kategorioista: "Advertisements" ja "Display ad".

Ennen ja jälkeen pandemian mainokset sijoittuivat talvikuukausille tammi-maaliskuu, sekä loka-marraskuu, ja kesän aikana influenssalääkkeiden mainonta oli vuotta 1921 lukuun ottamatta nolla. Miksi? Johnson toteaa teoksessaan, että pandemioita lukuun ottamatta, ”influenssa on yleisesti ottaen kausittainen sairaus, jolla on taipumus tulla yhdistetyksi kylmempiin kuukausiin”¹⁸⁶. On siis loogista, että kun influenssaa ei esiintynyt, ei sille tarkoitettuja hoitomuotojakaan ollut tarpeellista mainostaa.

Taulukko 1. osoittaa lisäksi sen minkä myös aiemmat tutkimukset ovat huomanneet, että influenssalääkkeiden valmistajat olivat hyvin tietoisia parhaillaan leviävästä influenssapandemiasta ja sen myötä kasvaneesta kysynnästä. Tämä on havaittavissa etenkin siitä, kuinka tarkasti toisen ja kolmannen aallon aikaiset mainonnan määrät osuivat yhteen influenssan kuolleisuushuippujen kanssa.

Influenssalääkemainontaa on käsitelty jossain määrin aiemmissä tutkimuksissa, mutta mainosten varsinaista sisältöä ja tapoja erottautua mahdollisista kilpailijoista ei ole tarkasteltu kovinkaan yksityiskohtaisesti. Vaikka tässä tutkimuksessa tarkastellaankin vain kahta lääkemainontaa sisältänyttä lehteä *The Manchester Guardiania* ja *The British Medical Journalia*, on niistä kuitenkin mahdollista saada hyvä käsitys tuon ajan influenssalääkemainonnasta ja sen keskinäisestä kilpailusta.

Niall Johnson on nostanut jo aiemmin esille apteekkareihin kohdistuneet paineet influenssapandemian aikana¹⁸⁷. Suuri kysyntä näyttää nousseen esille myös joissakin lääkemainoksissa. Eräs lääkemainos totesi, että ”on valitettavaa, että ideaalin ennaltaehkäisijän tarjonta on kykenemätön vastaamaan lääkäreiden ja yleisön kysyntään”¹⁸⁸. Toisessa mainoksessa puolestaan kehoitettiin kiiruhtamaan ennen kuin lääke ehtisi loppua¹⁸⁹. Mainosten kohdalla tällaisiin lausuntoihin on tosin suhtauduttava kohtalaisella varauksella, sillä kyseessä saattoi olla vain yksi tapa tehdä tuote entistä houkuttelevammaksi potentiaalisten ostajien silmissä.

Edellisen lausunnon kaltaiset viittaukset lääketieteenalan ammattilaisiin ei ollut mitenkään poikkeuksellista¹⁹⁰. Erilaisten auktoriteettihahmojen käyttö ei ollut myöskään

¹⁸⁶ Johnson 2014, 45.

¹⁸⁷ Johnson 2014, 171 - 172.

¹⁸⁸ MG 17.3.1919, 8.

¹⁸⁹ MG 23.3.1919, 17.

¹⁹⁰ Ks. esim. MG 23.10.1918, 10; MG 6.12.1918, 9; MG 15.1.1919, 8.

mikään uusi ilmiö, joka olisi noussut vasta espanjantautipandemian myötä, sillä erilaisten asiantuntijoiden, kuten lääkäreiden ja tiedemiesten käyttö oli ollut osa lääkemainontaa jo jonkin aikaa. Lori Loeb kuvaileekin asiantuntijoita teoksessaan eräänlaisiksi ”järjen ääneksi liioittelun kyllästäväällä foorumilla”.¹⁹¹

Auktoriteettihahmojen käyttö mainonnassa herättää kuitenkin joitain kysymyksiä. Olivatko kaikki mainoksissa esiintyneet lääketieteenalan ja tieteen ammattilaiset sitä miksi heitä väitettiin ja missä määrin tällaiset lausunnot olivat mahdollisesti ostettuja?

The British Medical Association ei katsonut hyvällä tällaisten auktoriteettien käyttöä ja ilmaisi mielipiteensä hyvinkin suorasanaisesti. Lori Loebin artikkelin mukaan tällaista mainontaa vastaan annettiin myös ohjeistuksia, mutta niistä ei ollut hyötyä. *The British Medical Journal* esitti vastalauseita ja väitti ajoittain mainoksia täysin keksytyiksi tai syytti lääkeyhtiöitä velkaantuneiden lääkäreiden kiristämisestä mukaan mainoksiinsa. Se ei silti Loebin mukaan estänyt sitä itseään mainostamasta kyseisiä lääkkeitä toistuvasti.¹⁹²

Auktoriteettihahmojen käyttö ei kuitenkaan ole ainoa influenssalääkemainoksista esiin nouseva kiinnostava seikka. Toinen tällainen on oman tuotteen aitouden korostaminen. Mainoksissa kehoitettiin toisinaan esimerkiksi varmistumaan lääkkeen aitoudesta tai niissä mainittiin ”haitalliset ja hyödyttömät väärennökset”.¹⁹³ On vaikeaa sanoa missä määrin erilaisia väärennöksiä olisi mahdollisesti ollut liikkeellä. Joka tapauksessa aitouden, tehokkuuden ja turvallisuuden korostaminen oli omiaan luomaan luotettavaa mielikuvaa mainostettavan lääkkeen ympärille.

Yleisesti ottaen lääkemainoksissa mainostettiin muun muassa desinfiointiaineita, kurkkutabletteja, kehoa vahvistavia aineita ja aspiriinia¹⁹⁴. Varsinaisten lääkeaineiden ulkopuolella influenssan hoitoon ja ennaltaehkäisyyn tarjottiin myös esimerkiksi appelsiineja, sekä kaakaota¹⁹⁵.

¹⁹¹ Loeb 1994, 75.

¹⁹² Loeb 2001, 404 - 423.

¹⁹³ MG 25.9.1918, 8; MG 23.10.1918, 10.

¹⁹⁴ MG 23.10.1918, 10; MG 28.10.1918, 6; MG 30.12.1918, 5; MG 23.3.1919, 17.

¹⁹⁵ MG 10.9.1918, 8; MG 8.3.1919, 1.

Mainoksissa käytetyt kuvat antavat käsitykset influenssalääkemainosten kohderyhmästä, sillä kuvissa oli lähes poikkeuksetta vain naisia¹⁹⁶. Silloinkin kun miehiä esiintyi, heidät kuvattiin yhdessä naisten kanssa joko keskiaikaista ritaria tai antiikinajan pariskuntaa esittävässä kuvissa¹⁹⁷.

Tämä ei ole kuitenkaan yllättävää kun otetaan huomioon, että ensimmäisen maailmansodan aikana naiset jäivät kotiin huolehtimaan lapsista, kun taas miehet ja perheenisät lähtivät rintamalle¹⁹⁸. Toisaalta lääkemainontaa oli esiintynyt muutenkin erityisesti naistenlehdissä ja uskonnollisissa lehdissä¹⁹⁹.

The British Medical Journalissa influenssalääkemainonta oli huomattavasti vähäisempää. Mainonta ylipäätään oli melko vähäistä, lukuun ottamatta kesän ja joulunajan numeroita, joihin oli koottu suuri määrä erilaisia mainoksia ja ilmoituksia. Mainoksissa on kuitenkin havaittavissa kaksi huippua marras-joulukuussa 1918, sekä maaliskuun mainonnassa havaittavaa muutosta ei voida myöskään selittää joulunajan erikoisnumeron poikkeuksellisilla mainosmäärillä.

The British Medical Journalin influenssalääkemainokset keskittyivät pitkälti tuotteen lääketieteelliseen kuvaukseen ja tarkoitukseen. Niissä esiintyi myös toistuvasti tuotteen turvallisuutta korostavia mainintoja kuten ”myrkytön” tai ”hyvin siedetty”, jotka oli usein sijoitettu erilleen muusta tekstistä²⁰⁰. Ottaen huomioon sen, että koko lehti ja siinä olevat mainokset oli suunnattu nimenomaan lääketieteenalan ammattilaisille, tämä ei ole kovin yllättävää.

¹⁹⁶ Ks. esim. MG 23.10.1918, 10; MG 28.10.1918, 6; MG 6.12.1918, 9.

¹⁹⁷ MG 26.3.1918, 8; MG 18.4.1918, 6.

¹⁹⁸ Proctor 2010, 99 - 100.

¹⁹⁹ Loeb 2001, 409.

²⁰⁰ BMJ 12.10.1918, ii; BMJ 30.11.1918, ii.

3.4. Ensimmäisen maailmansodan päättyminen ja joulukuun 1918 vaalit

Toisen influenssa-aallon ajalle osui Iso-Britanniassa kaksi merkittävää tapahtumaa: ensimmäisen maailmansodan päättyminen marraskuussa 1918, sekä joulukuussa pidetyt vaalit. Millaisia vaikutuksia tällaisilla tilaisuuksilla oli influenssaan ja kuinka influenssapandemia vuorostaan vaikutti niihin?

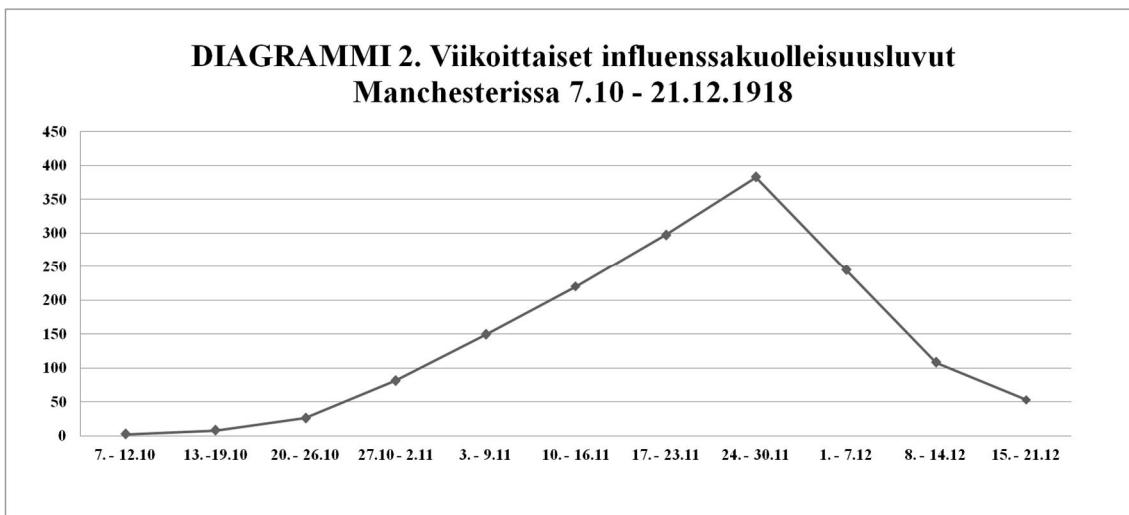
Ensimmäinen maailmansota päättyi 11.11.1918 noin neljä vuotta kestäneiden taisteluiden jälkeen. Kauan odotetun rauhan vahvistuminen sai aikaan suuria juhlallisuuksia ympäri maailmaa Iso-Britannia mukaan lukien. Mark Honigsbaum kuvailee elävästi tuon päivän tapahtumia Manchesterissa. Hänen mukaansa ”Useat ihmiset olivat seisonet valppaina koko yön sanomalehtien toimistojen ulkopuolella” odottaen innokkaina rauhan varmistumista. Kun tieto rauhasta viimein saapui, koko kaupunki yhtyi suuren kaksi päivää jatkuneeseen rauhanjuhlaan ihmisten virratessa kaduille, teattereihin ja tanssisaleihin. Kaikki eivät kuitenkaan olleet sokeita juhlintaan liittyvän uhan suhteen, sillä Honigsbaumin mukaan esimerkiksi *The Manchester Evening News* -sanomalehti oli ilmaissut huolensa taudin leviämisestä.²⁰¹

Taudin leviämistapa huomioon ottaen tuo huoli ei ollut suinkaan aivan perusteeton. Niall Johnson toteaa teoksessaan seuraavasti: ”Sodan traaginen ja ironinen seuraus ilmaantui niiden ylimääräisten tartuntojen, uusien sairastumisten ja kuoleman muodossa, jotka juonsivat juurensa ensimmäisen maailmansodan päättymisen juhlinnasta. [...]. Niinpä jopa taisteluiden päättyessä sota toi yhä mukanaan kuolemaa, ja moni kuolevista oli niitä, jotka olivat selvinneet vuosia jatkuneesta kammottavasta verisestä sodankäynnistä.”²⁰² Myös Honigsbaum tuo esiin rauhanjuhlien seuranneiden viikkojen influenssakuolleisuuden rajun nousun Manchesterissa, mikä on havaittavissa myös diagrammista 2²⁰³.

²⁰¹ Honigsbaum 2013, 99, 101; Johnson 2014, 193.

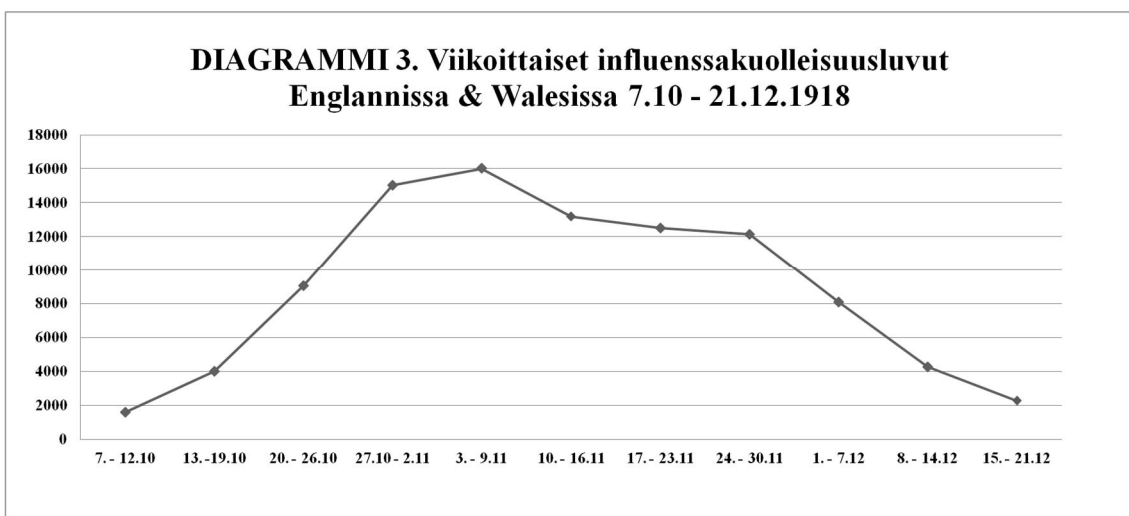
²⁰² Johnson 2014, 193.

²⁰³ Honigsbaum 2013, 101 - 102.

DIAGRAMMI 2. Viikoittaiset influenssakuolleisuusluvut Manchesterissa 7.10 - 21.12.1918.

Lähde: Historical Newspapers, The Guardian (1821 - 2003) & The Observer (1791 - 2003) (ProQuest)²⁰⁴.

DIAGRAMMI 3. Viikoittaiset influenssakuolleisuusluvut Englannissa ja Walesissa 7.10 - 21.12.1918.

Lähde: House of Commons Parliamentary Papers (ProQuest)²⁰⁵.

²⁰⁴ MG 10.12.1918, 5 ("Influenza Declining. A Falling Death-Rate."); MG 27.12. 8 ("At Home.").

²⁰⁵ HCPP 1920 [Cmd. 700] Supplement to the eighty-first annual report of the Registrar-General of Births, Deaths, and Marriages in England and Wales. Report on the mortality from influenza in England and Wales during the epidemic of 1918 - 19, 79.

Diagrammista 2. on nähtävissä toisen influenssa-aallon aikaisten influenssakuolleisuuslukujen kehitys aikavälillä 7.10 - 21.12.1918. Ne näyttävät vahvistavan Honigsbaumin esittämän huomion influenssakuolleisuuden rajusta kasvusta ensimmäisen maailmansodan päättymistä seuraavina viikkoina, sillä lähempi tarkastelu osoittaa kuolleisuuden peräti kolminkertaistuneen 10. - 30.11.1918 välisenä aikana. Näin ollen rauhanjuhlinnalla näyttäisi todellakin olleen hyvin kohtalokkaat seuraukset.

Mutta missä määrin kuolleisuuden kasvun voidaan todellisuudessa sanoa olleen suoraa seurausta ensimmäisen maailmansodan päättymiseen liittyneestä juhlinnasta? Tätä oletusta näyttäisi varjostavan ainakin kaksi ilmeistä seikkaa. Ensinnäkin diagrammista 2. on havaittavissa, että Manchesterin influenssakuolleisuusluvut olivat olleet selkeässä kasvussa jo ensimmäisen maailmansodan päättymistä edeltävinä kolmena viikkona. Tämän perusteella voitaisiin olettaa, että kuolleisuusluvut olisivat todennäköisesti jatkaneet kasvuaan myös ilman rauhanjuhlia.

Toiseksi, mikäli rauhanjuhlinta olisi ollut pääasiallinen syy Manchesterin äkilliseen kuolleisuuslukujen kasvuun, vastaavanlaisen ilmiön voisi olettaa toistuneen samanaikaisesti myös muualla Iso-Britanniassa. Diagrammista 3. on nähtävissä koko Englannin ja Walesin yhteenlasketut influenssakuolleisuusluvut 7.10 - 21.12.1918, eli samoilta viikoilta kuin diagrammissa 2. Diagrammeja vertaamalla on havaittavissa, että ne ovat lähestulkoon toistensa peilikuvat. Englannin ja Walesin kuolleisuusluvut saavuttivat huippunsa viikolla 3. - 11.11, kun taas Manchesterissa huippu saavutettiin vasta 22. - 30.11. Englannin ja Walesin influenssakuolleisuus oli siis selkeässä laskussa jo ennen marraskuun 11. päivää, eikä luvuissa näy selkeää kuolleisuuslukujen kasvua toisin kuin diagrammissa 2. On tosin syytä huomioda influenssakuolleisuuden laskussa tapahtunut selkeä hidastuminen rauhanjuhlia seuraavana kahtena viikkona, mutta tähän saattoivat myös vaikuttaa Manchesterin kaltaisilla paikkakunnilla verrattain myöhään saavutettu influenssakuolleisuuden huippu.

Influenssakuolleisuuslukujen lähempi tarkastelu siis tuo ilmi ensimmäisen maailmansodan päättymistä seuranneiden rauhanjuhlien vaikutusten arvioinnin haasteellisuuden. Vaikka juhlinta todennäköisesti lisäsi merkittävästi tartuntariskiä, se ei aiheuttanut huomattavaa influenssakuolleisuuden nousua Englannissa ja Walesissa. On

toki mahdollista, että rauhanjuhlinta edesauttoi influenssan leviämistä muun muassa Manchesterissa, mutta juhlinnan lopullinen merkitys jäänee arvailujen varaan.

Toinen suoraan ensimmäisen maailmansodan päättymiseen yhdistettävä merkittävä julkinen tilaisuus oli 14. joulukuuta 1918 pidetyt parlamenttivaalit. Joulukuun 1918 vaaleja on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa yllättävän vähän. Esimerkiksi Niall Johnson mainitsee teoksessaan ainoastaan Sunderlandissa vaalien aikaiselle toiminnalle asetetut rajoitukset joihin sisältyi ”pätös jättää ääntenkalastelu talosta taloon vaalikampanjoinnin aikana ja äänestäjien kuljetus vaunuilla äänestyspäivänä”²⁰⁶.

Alkuperäisaineiston puolella influenssa ei noussut esille vaaleja käsittelevissä parlamenttikeskusteluissa, mikä selittyy osittain vaaleilla itsellään, sillä ylä- ja alahuoneiden kokoontumiset keskeytyivät vaalien takia noin kolmeksi viikoksi 21. marraskuuta lähtien²⁰⁷. Toisaalta influenssasta ei keskusteltu parlamentissa edes vaalien ajankohdasta päätettäessä. Äänestyspäivän osuminen joulukuun 14. päivään tuotiin esiin parlamentissa tasan kuukautta aiemmin ja asia vahvistettiin lopullisesti myös *The Manchester Guardianissa* jo seuraavana päivänä²⁰⁸. Diagrammista 3 on nähtävissä, että influenssaan menehtyi Englannissa ja Walesissa tuon kyseisen viikon, eli 13. - 19.10 kuluessa, noin 4000 ihmistä, minkä jälkeen influenssakuolleisuus lähti nopeaan kasvuun ylittäen vain kahden viikon kuluttua 14 000 rajan. Influenssakuolleisuuden hälyttävästä kasvusta huolimatta parlamentissa ei edelleenkään katsottu aiheelliseksi keskustella parlamenttivaalien ajankohdan muuttamisesta tai mahdollisista erityisjärjestelyistä ja ohjeista.

Vaalien ajankohta oli suoraa seurausta marraskuussa 1918 päättyneestä ensimmäisestä maailmansodasta. Martin Pughin mukaan ”Lloyd George ei tuhlanut aikaa järjestäessään vaalit joulukuussa 1918, kun hänen maineensa ’miehenä joka voitti sodan’ oli korkeimmillaan”. Ajankohta oli todellakin edullinen paitsi jakautuneesta liberaalipuolueesta Lloyd Georgen puolelle asettuneille liberaaleille, myös konservatiiveille. Sodan ja sen päättymisen nostattamat tunteet tarjosivat

²⁰⁶ Johnson 2014, 119.

²⁰⁷ HCPP Lords Sitting of Thursday, 21st November, 1918, cc. 372 - 374, cc. 274, (“His Majesty’s Speech”); HCPP Commons Sitting of Thursday, 21st November, 1918, cc. 3479 - 3480, cc. 3480, Mr. Lowther, James W. (“Prorogation. His Majesty’s Most Gracious Speech”).

²⁰⁸ HCPP Commons Sitting of Thursday, 14th November, 1918, Mr. Law, Bonar (“General Election.”); MG 15.11.1918, 4 (“Our London Correspondence. The General Election.”).

vaalikamppailussa etulyöntiaseman sotaan maltillisemmin suhtautuneita liberaaleja ja työväenpuoluetta vastaan. Pughin mukaan konservatiiveja motivoi yhteistyöhön Lloyd Georgen liberaalien kanssa paitsi vasemmiston nousun pelko, myös yhteistyön hyvät puolet: ”he saattoivat toivoa saavansa etua siitä, että heidät yhdistettäisiin sotilaalliseen voittoon, hyötyä Lloyd Georgen henkilökohtaisesta suosiosta ja pitää liberaalit jakautuneina”.²⁰⁹

Influenssapandemian vaikutukset vaaleihin alkoivat lopulta näkyä marraskuun alkupuolella. Marraskuun 4. päivältä löytyy myös ainoa aihetta sivuava parlamenttikeskustelu. Tuolloin konservatiivien eversti Robert A. Sanders esitti vaalien ajankohdan siirtämistä Reigaten vaalipiirissä potentiaalisen ehdokkaan influenssan johdosta, mikä sai melko kylmän vastaanoton muiden parlamentin jäsenten keskuudessa²¹⁰. Kyseinen keskustelu julkaistiin seuraavana päivänä lyhennettynä myös *The Manchester Guardianissa*²¹¹.

Tapaus ei kuitenkaan ollut ainoa laatuaan. Marraskuun 14. päivä *The Manchester Guardian* kirjoitti kahden potentiaalisen vaaliehdokkaan sairastumisesta. Sitten 30. päivä se julkaisi uutisen hotellihuoneeseensa menehtyneestä vaaliehdokkaasta, joka oli mitä ilmeisimmin saanut tartunnan ”osallistuttuaan poliittiseen kokoukseen”.²¹²

Vaalikampanjointi ei asettanut vaaraan ainoastaan vaaliehdokkaita, vaan myös ne ihmiset, joille kampanjointi oli suunnattu. Tämä riski tiedostettiin myös joillakin paikkakunnilla, mikä sai alueen viranomaiset asettamaan vaalikampanjoinnille erinäisiä rajoituksia. Johnsonin mainitsema Sunderland ei ollut suinkaan ainoa tällaisiin toimiin ryhtynyt paikkakunta, sillä *The Manchester Guardian* mainitsee Sunderlandin ohella myös Darwenin ja Blackpoolin vaalipiirin.²¹³

Kuten seuraava *The Manchester Guardianin* kirjoitus osoittaa, influenssan vaikutukset vaalikampanjointiin näkyivät myös Manchesterissa, vaikka paikalliset viranomaiset

²⁰⁹ Pugh 2012, 167, 172 - 173.

²¹⁰ HCPP Commons Sitting of Monday, 4th November, 1918, cc. 1820 - 1828, cc. 1821, Colonel Sanders, Robert, A. (“New Writ (Reigate Division).”)

²¹¹ MG 5.11.1918, 6 (“House of Commons. Women as Members. Why Not the House of Lords? The National Party Active.”).

²¹² MG 14.11.1918, 8 (“The General Election. The Liberal-Coalition Candidate in Stretford.”); MG 14.11.1918, 10 (“At Home.”); MG 30.11.1918, 7 (“Sir Charles Nicholson.”).

²¹³ MG 7. 12.1918, 7 (“The Election. Influenza’s Ban. No More Indoor Meetings at Darwen.”).

eivät Darwenin, Blackpoolin tai Sunderlandin kaltaisiin toimiin ryhtyneekään. Kuvaus vaalien aikaisesta ääntenkalastelusta on hätkähdyttävä. Se osoittaa kuinka helposti ovelta ovelle kulkeneet ääntenkalastelijat saattoivat saada influenssatartunnan tai viedä sen mukanaan uusiin taloihin, vaarantaen näin paitsi omansa myös kaikkien oven avaajien terveyden.

”Yleisöt ovat yhä kaikesta huolimatta pieniä ja vaisuja verrattuna niihin joita näimme vuosina 1906 ja 1910, ja koska vaalipiirit ovat paljon suurempia, voidaan arvioida, että tällä kertaa korkeintaan yksi kahdeksasta tai yksi kymmenestä äänestäjästä on kuullut vaalipuheen. Manchesterin vaaliasiantuntijat ovat toisinaan huolissaan siitä, että enintään 50 prosenttia koko äänestäjäkunnasta tulee äänestämään, toisinaan tilaisuuden ja toisinaan tahdon puutteesta. Ääntenkalastelua on suhteellisen vähän johtuen siitä, että nuoremmat miehet joiden vastuulle tehtävä tavallisesti lankeaa, ovat toisaalla. Viimeistä yksityiskohtaa myöten epäonnisisissa ja huonoon aikaan sijoittuvissa vaaleissa ääntenkalastelijat löytävät usein itsensä koputtamasta influenssasta kärsivien oville ja voivat ainoastaan esittää pahoittelunsa ja jatkaa matkaa.”²¹⁴

Joulukuun lopulla julkaistu kirjoitus osoittaa Manchesterin vaaliasiantuntijoiden olleen oikeassa. Manchesterissa äänestämässä oli käynyt 55 prosenttia äänioikeutetuista ja äänestyspäivää kuvailtiin hyvin hiljaiseksi ja vaisuksi, siitäkkin huolimatta, että sää oli ollut ”suotuisa suurille vaaleille”²¹⁵.

”Päivä oli erityisen hiljainen Manchesterissa. Vaati jossain määrin terävää havainnointikykyä havaita minkäänlaisia merkkejä vaaleista ja hyvin pieni määrä hajamielisyyttä olisi riittänyt kuljettamaan läpi kaupungin katujen onnellisen tietämättömänä siitä tosiasiaista, että se mitä herra Lloyd George on

²¹⁴ MG 12.12.1918, 9 (“Manchester Contests. Conservatives & Their Millennium.”). “Audiences are still, however, small and spiritless compared with those we saw in 1906 and 1910, and as the constituencies are much larger it may be calculated that this time not more than one-eighth or one-tenth of the electorate will have heard an election speech. Electoral experts in Manchester are sometimes afraid that not more than 50 per cent of the whole body of voters will vote, opportunity being lacking in some cases, will in others. There is comparatively little canvassing, the younger men on whom this work generally falls being engaged elsewhere. In an election unfortunate and ill-timed to the last detail the canvassers find themselves often knocking at doors where there is influenza, and can but apologise and move on”.

²¹⁵ MG 16.12.1918, 6 (“Manchester. Voting with the soft pedal down. A small poll.”); MG 30.12.1918, 4 (“Manchester & Salford. Only about half the voters poll. No liberal member. Absent soldiers and the election.”).

kutsunut historiamme merkittävimiksi vaaleiksi, ratkaistiin parhaillaan äänestyskopeissa.”²¹⁶

Jäikö vaalien äänestysprosentti alhaiseksi influenssan takia? Edeltävissä lainauksissa esiin nousseen osittain influenssan takia vähentyneen vaalikampanjoinnin lisäksi ajatuksen tueksi voidaan löytää ainakin kaksi perustelua. Ensinnäkin voitaisiin olettaa, että ainakin osa influenssaan sairastuneista äänestäjistä ei kyennyt edes saapumaan äänestyspaikalle. Toisaalta, äänestyspaikkoihin yhdistynyt tartuntariski saattoi osaltaan vähentää äänestysaktiivisuutta terveiden äänestäjien keskuudessa. Näiden lisäksi on mahdotonta sanoa, kuinka moni omaisensa hiljattain influenssalle menettäneistä jätti äänestämättä.

Vaalipäivän yhteydessä on kuitenkin tärkeää muistaa, että toinen influenssa-aalto oli jo loppuillaan. Diagrammeista 2 ja 3 on havaittavissa, että influenssakuolleisuus oli 14. joulukuuta päättyneellä viikolla koko Englannissa ja Walesissa noin 4000 ja Manchesterissa noin 100. Tästä huolimatta, kyseiset luvut ovat vain kuolleisuuslukuja, eivätkä ne kerro vaaliviikolla influenssaan sairastaneiden, mutta sittemmin parantuneiden lukumääriä, vaikkakin tartuntatapausten voidaan olettaa vähentyneen yhdessä kuolleisuuslukujen kanssa. Kaikesta huolimatta vaalien äänestysaktiivisuuden alhaisuudelle oli olemassa myös muita huomattavia syitä.

Pohtiessaan vaalien alhaisen äänestysaktiivisuuden syitä, edellä mainittu *The Manchester Guardianin* artikkeli ei nostanut esiin influenssaa. Sen mukaan yleisimmin esiin noussut syy oli se, etteivät useimmat ihmiset katsoneet äänellään olevan mitään merkitystä vaalien lopputuloksen kannalta. Muista mahdollisista syistä, influenssa mukaan lukien, ei mainittu sanallakaan.²¹⁷ Vaalien lopputuloksesta ei jäänyt epäselvyyttä, sillä koalition kannattajat, eli pääasiassa konservatiivit ja jakautuneista

²¹⁶ MG 16.12.1918, 6 (“Manchester. Voting with the soft pedal down. A small poll.”). “The day was singularly quiet in Manchester. It required some alertness of observation to discover any signs of the elections at all, and a very small degree of mental abstraction would have carried one through the streets of the city in happy unconsciousness of the fact that what Mr. Lloyd George has described as the most momentous election in our history was being decided at the polling booths.”

²¹⁷ MG 16.12.1918, 6 (“Manchester. Voting with the soft pedal down. A small poll.”).

liberaaleista Lloyd Georgen puolelle asettuneet liberaalit, saivat parlamenttiin ylivoimaisen enemmistön²¹⁸.

Siinä missä edellä mainitut äänestäjät voitaisiin luokitella niihin, jotka *The Manchester Guardianin* mukaan jättivät äänestämättä ”tahdon puutteessa”, lukeutui merkittävä joukko niin kutsutuista ”poissa olevista äänestäjistä” niihin, joilta suoranaisesti puuttui mahdollisuus äänestää. *The Manchester Guardianin* mukaan huomattava osa sotilaista menetti äänestysmahdollisuutensa lukuisten eri sekaannusten takia. Osa ei esimerkiksi ollut tietoinen siitä, että heille oli annettu aikaa äänestää aina 28. joulukuuta saakka. Ongelman laajuudesta kertoo se, että erään artikkelin mukaan äänensä antoi esimerkiksi Liverpoolissa 30 %, Birminghamissa 33 % ja Edinburghissa 25 % sotilaista. Sekaannusten lisäksi monet äänestykseen osallistuneista sotilaista olivat vastustaneet vaaleja ja toivat mielipiteensä ilmi äänestyslipukkeissa, joihin oli kirjoitettu esimerkiksi: ”joukkojen kotiuttaminen ensin”.²¹⁹

Miten vaalit vuorostaan vaikuttivat influenssaan? Kuten edellä olevista lainauksista on voitu havaita, vaalikampanjointi asetti tartuntavaaraan niin ehdokkaat, vaalikampanjointiin osallistuneet, kuin muut ihmisetkin. Mutta mitä voidaan sanoa varsinaisesta vaalipäivästä? Diagrammeista 2 ja 3 voidaan havaita, että influenssakuolleisuusluvut lähtivät 30.11 alkaen selkeään laskuun koko Englannissa ja Walesissa, Manchester mukaan lukien. Vaikkei kuolleisuusluvuissa olekaan havaittavissa minkäänlaista kasvua vaalien jälkeisellä viikolla, on kiinnostavaa, että molemmissa diagrammeissa on nähtävissä kuolleisuuslukujen laskun hidastumista 14. joulukuuta päättyneen viikon jälkeen. Tämä huomio on tosin tehtävä sillä varauksella, ettei kuolleisuusluvuista selviä sitä, minä nimenomaisena päivänä laskun hidastuminen alkoi. Joka tapauksessa on siis mahdollista, että vaalipäivällä oli vaikutusta influenssatartuntojen määrään toisen influenssa-aallon lopulla.

²¹⁸ Pugh 2012, 173.

²¹⁹ MG 17.12.1918, 12 (“Soldiers’ Votes. Ballot-Papers Wandering About.”); MG 30.12.1918, 8 (“Small Proportion of Soldier’s Votes. ‘Demobilisation First’.”).

4. KOLMAS INFLUENSSA-AALTO

4.1. Kolmas ja viimeinen aalto saapuu

Toinen influenssa-aalto katosi hiljalleen myös Manchesterista joulukuun 1918 aikana ja tammikuun alussa 1919 influenssa-aalto voitiin viimein julistaa päättyneeksi, vaikkakin esimerkiksi teattereita koskevien päätösten peruuttamisesta uutisoitiin vasta 24. tammikuuta²²⁰.

The British Medical Journal julkaisi 23. marraskuuta 1918 artikkelin, joka tarkasteli aiempia influenssapandemioita ja vertaili niitä parhaillaan maailmalla levinneeseen espanjantautiin. Aiemmin tehtyjen havaintojen perusteella kirjoittaja totesi, että ”on epätodennäköistä, että nykyinen epidemia tulee vähään aikaan katoamaan, ja on luultavaa, että sen toistuminen tullaan näkemään ensi vuonna”. Tämän lisäksi kirjoittaja arveli, että mikäli historia toistaisi itseään, kolmas influenssa-aalto ilmaantuisi huomattavasti toista nopeammin.²²¹ Jo tammikuussa 1919 alkoi näyttää selvältä, että näin todellakin tulisi käymään.

Toisin kuin ensimmäisen influenssa-aallon jälkeen, influenssautisointi ehti häidin tuskin kadota *The Manchester Guardianin* sivuilta, kun ensimmäiset kolmatta influenssa-aaltoa koskevat ulkomaan uutiset jo ilmestyivät lehden sivuille. Tammikuun aikana tietoja uudesta espanjantautiepidemiasta tuli muun muassa Tanskasta ja Australiasta²²². Sitten, 11. helmikuuta 1919, alle kaksi viikkoa teattereita koskevien rajoitusten poistamisen jälkeen, *The Manchester Guardian* julkaisi lyhyen uutisen, jonka mukaan influenssakuolleisuus oli jälleen nousussa Manchesterissa²²³. Seitsemän päivää myöhemmin influenssakuolleisuus oli 44, mikä oli lähes kaksinkertainen määrä edeltävään viikkoon verrattuna. Alkoi siis olla selvää, että uusi kolmas influenssa-aalto oli iskenyt Manchesteriin.²²⁴

Vuonna 1920 julkaistun the Registrar Generalin raportin mukaan ensimmäiset merkit kolmannesta influenssa-aallosta olivat olleet havaittavissa maan pohjoisosissa 25.

²²⁰ MG 24.1.1919, 10 (”At Home.”); Honigsbaum 2013, 105.

²²¹ BMJ 23.11.1919, 563, Greenwood, M (”The Epidemiology of Influenza.”).

²²² MG 11.1.1919, 4 (”Abroad”); MG 28.1.1919, 4 (”Influenza in Australia.”).

²²³ MG 11.2.1919, 10 (”At Home.”).

²²⁴ MG 18.2.1919, 5 (”Return of a Scourge. Influenza Spreading.”).

tammikuuta päättyneellä viikolla, täsmälleen samaan aikaan kun toisen influenssa-aallon jälkeinen kuolleisuus oli kaikkein alhaisimmillaan Englannissa ja Walesissa.²²⁵ Nämä tiedot näyttäisivät pitävän yhtä myös *The Manchester Guardianissa* 18. helmikuuta julkaistun uutisen kanssa, jonka mukaan merkkejä uudesta influenssa-aallosta oli ollut nähtävissä jo neljän viikon ajan²²⁶.

The British Medical Journal ei kuitenkaan ollut vielä helmikuun 11. päivän numerossaan täysin vakuuttunut uuden influenssa-aallon saapumisesta. Se tosin piti kolmannen aallon ilmaantumista mahdollisena taudin historian valossa, mutta totesi, ettei kuolleisuusluvuissa ollut ilmaantunut vielä mitään merkittävää muutosta.²²⁷ Näkemys oli siis päinvastainen *The Manchester Guardianissa* julkaistujen tietojen kanssa. Virallisesti *The British Medical Journal* tunnusti kolmannen aallon saapuneen Iso-Britanniaan viikkoa myöhemmin 22. helmikuuta julkaistussa numerossaan²²⁸.

The Manchester Guardian uutisoi helmikuun puolivälissä, että LGB päätti nostaa influenssaan liittyvän keuhkokuumeen virallisesti seurattavien ja raportoitavien tautien listalle 1. maaliskuuta 1919 alkaen²²⁹. Uudistuksen tavoitteena oli ”mahdollistaa avun tarjoaminen hoito- tai kotiapua tarvitseville”. Influenssa itsessään jäi kuitenkin edelleen tämän listan ulkopuolelle. Syyksi majuri Astor ilmoitti parlamenttikeskustelussa sen, että ”kaikkien influenssatapausten huomioiminen läpi koko maan ei tällä hetkellä tarjoaisi toimivia keinoja taudin leviämisen kontrolloimiseksi, ja lääkäreille ja terveysviranomaisille koitua ylimääräinen taakka ylittäisi kaikki hyödyt joita tällaisesta raportoimisesta olisi.”²³⁰ Mutta LGB:n toisen aallon aikaisten teattereita koskeneiden ohjeiden tapaan, myös tämä päätös näyttäisi jääneen tehokkuudeltaan varsin vähäiseksi ainakin maan pääkaupungissa Lontoossa.

²²⁵ HCPP [Cmd. 700] Supplement to the eighty-first annual report of the Registrar-General of Births, Deaths, and Marriages in England and Wales. Report of the mortality from influenza in England and Wales during the epidemic of 1918 - 19, 21.

²²⁶ MG 18.2.1919, 5 (“Return of a Scourge. Influenza Spreading.”).

²²⁷ BMJ 15.2.1919, 195 (“The British Medical Journal. The Possibility of a Recrudescence of Epidemic Influenza.”).

²²⁸ BMJ 22.2.1919, 225 (“The British Medical Journal. The Recrudescence of Influenza.”).

²²⁹ MG 15.2.1919, 6 (“The Influenza Danger. Pneumonia form made notifiable.”).

²³⁰ HCPP Commons Sitting of Monday, 24th February, 1919, cc. 1367 - 1368, cc. 1368, Major Astor, Waldorf (“Influenza.”). “[...] notification of all influenza cases throughout the country at the present time would not provide an effective means of controlling the spread of the disease, and any advantages which such notification would have would be outweighed by the additional burden placed on medical men and health officials.”

”Tähän mennessä ainakaan Lontoon lääkärit eivät ole ilmeisesti osoittaneet kovin suurta aktiivisuutta tautitapausten raportoimisessa MOH:ille. Ehkä he ovat niin kiireisiä hoitaessaan tautitapauksia, ettei heillä ole ollut aikaa lukea hallituksen määräystä. Essexin MOH:n mukaan lääkärit ovat konservatiivisia ja heillä menee aikaa totuttautua tällaisiin innovaatioihin.”²³¹

Manchesterissa tohtori Niven ei ollut aikaillut toimissaan sillä hänen ensimmäiset influenssaa koskevat ohjeensa julkaistiin *The Manchester Guardianissa* jo 15. helmikuuta, vaikkei hän *The British Medical Journalin* lailla ollut omien sanojensa mukaan vielä täysin varma siitä, että uusi influenssa-aalto olisi tosiaankin iskemässä Manchesteriin. Jo kaksi influenssa-aaltoa läpi käynyt tohtori Niven ei ilmeisestikään halunnut ottaa enää mitään riskejä sillä hän totesi, että ”olisi hyvä toimia sen oletuksen mukaan, että näin on asian laita”.²³²

Kolmannen influenssa-aallon myötä tohtori Niven ryhtyi sanomalehdessä julkaistujen ohjeiden lisäksi moniin aktiivisiin toimiin Manchesterissa. Honigsbaumin mukaan hän oli muun muassa painattanut 50 000 influenssasta kertovaa lehtistä, ryhtynyt kampanjoimaan hengityssuojainten puolesta ja kohdistanut huomionsa huvittelupaikkojen ohella myös muihin riskialttiisiin paikkoihin²³³. Kaksi jälkimmäistä nousivat esille myös *The Manchester Guardianissa*²³⁴. Näiden lisäksi Manchesterissa tarjottiin tukea influenssasta kärsiville perheille, jotka ”eivät kykene varaamaan tarpeeksi polttoainetta, ruokaa tai hoitoa”²³⁵. Manchesterin tapausta ei voida kuitenkaan pitää itsestäänselvyytenä, sillä paikallisten MOH:ien tavoissa toimia vuosien 1918 - 1919 influenssapandemian aikana esiintyi hyvin suurta vaihtelua. Johnsonin mukaan jotkut paikallisista MOH:eistä jopa ”kieltäytyivät myöntämästä, että mitään epidemiaa olikaan”. Manchesterin tohtori James Niveniä on sen sijaan pidetty yhtenä parhaista,

²³¹ MG 4.3.1919, 4 (“Our London Correspondence. Influenza.”). “So far, apparently, the doctors in London at any rate have not shown much activity in reporting cases to the medical officers of health. Perhaps they are so busy attending the cases that they have not had time to read the Government order. According to the Essex Medical Officer of Health, doctors are conservative and take time to get used to these innovations.”

²³² MG 15.2.1919, 6 (“Masks as Prevention.”).

²³³ Honigsbaum 2013, 132.

²³⁴ MG 15.2.1919, 6 (“Masks as Prevention.”); MG 20.2.1919, 7 (“The Influenza. More Doctors Asked for in Manchester.”).

²³⁵ MG 20.2.1919, 7 (“The Influenza. More Doctor’s Asked for in Manchester.”).

ellei jopa parhaana malliesimerkkinä Iso-Britannian MOH:eistä hänen influenssapandemian aikaisten toimiensa johdosta.²³⁶

4.2. Influenssasta käyty keskustelu

Vaikka moni seikka säilyi kolmannen aallon aikaisessa keskustelussa ennallaan, kolmannen influenssa-aallon aikainen influenssakeskustelu erosi ensimmäisen ja toisen aallon aikaisesta keskustelusta muutamalla huomattavalla tavalla. Ensinnäkin keskusteluissa nousi esiin uusia lähinnä influenssan hoitoon ja ennaltaehkäisyyn kohdistuneita aiheita. Toisaalta varsinkin *The Manchester Guardianissa* se, millä tavalla influenssasta uutisoitiin ja ketkä saivat osallistua influenssasta käytyyn keskusteluun, muuttui selvästi kolmannen aallon aikana.

Inhimillisistä tragedioista kertovat tarinat lisääntyivät huomattavasti *The Manchester Guardianin* sivuilla kolmannen influenssa-aallon aikana. Yleisesti ottaen tällaiset tarinat keskittyivät pääasiassa perheisiin ja siihen kuinka monta jäsentä kussakin perheessä oli menehtynyt influenssaan tietyn ajan sisällä. Esimerkiksi helmikuun kahdeksantena päivänä *The Manchester Guardian* kertoi maanviljelijästä, joka oli menettänyt ainoastaan kahden päivän kuluessa äitinsä, vaimonsa ja kaksi lastaan²³⁷. Toisaalta eräs ensimmäinen maaliskuuta julkaistu uutinen puolestaan kertoi kokonaisen viisihenkisen perheen kuolemasta²³⁸.

Tällaisten kertomusten määrän kasvu on huomionarvoista, kun otetaan huomioon, että toinen influenssa-aalto oli kolmatta huomattavasti tuhoisampi. Tämä antaisi olettaa, että tällaisia tarinoita olisi julkaistu tuolloin huomattavasti enemmän. Näin ei kuitenkaan ollut. Miksi? Jälleen kerran syytä voitaisiin etsiä ensimmäisen maailmansodan aikaisesta sotasensuurista, jonka tarkoituksena oli ollut ylläpitää tietynlaista ilmapiiriä ja mielialaa kotirintamalla. Kun sotasensuuri sodan päättymisen seurauksena hellitti otettaan, sanomalehdistö sai vapaammat kädet myös influenssaa koskevien kirjoitusten tekemiseen. Tämä selittäisi sen miksi myös *The Manchester Guardianin* sivuilla alkoi

²³⁶ Hartesveldt 2010; Johnson 2014, 141.

²³⁷ MG 20.2.1919, 5 ("Preventive Measures.").

²³⁸ MG 1.3.1919, 7 ("Five Deaths in a Family.").

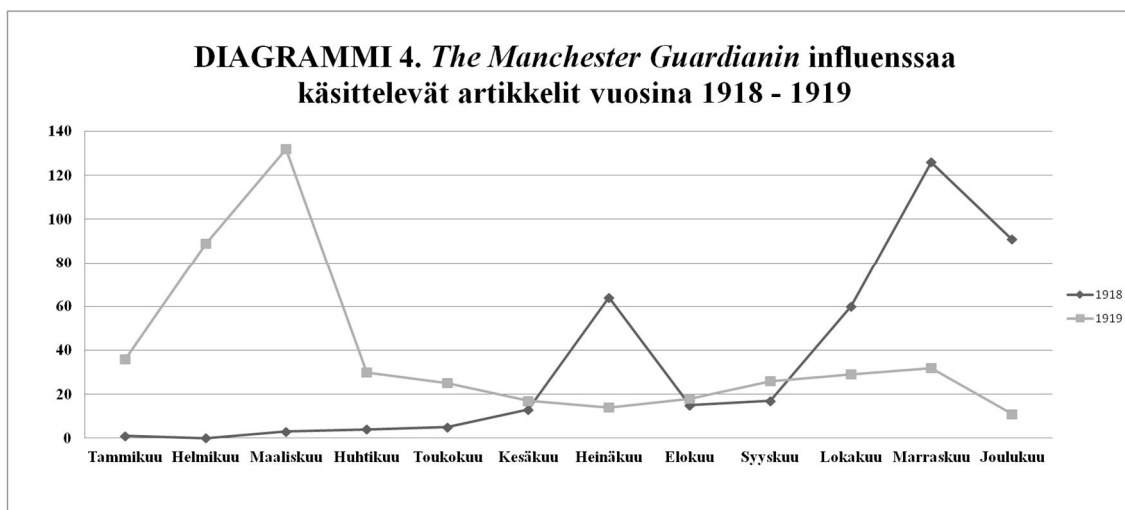
ilmaantua aiempaa enemmän tarinoita influenssaan liittyneestä inhimillisestä kärsimyksestä.

John Barry on tuonut teoksessaan esiin vastaavanlaisen ilmiön Australiassa, missä sanomalehdistön tapa käsitellä influenssapandemiaa vapautui ensimmäisen maailmansodan päättymisen jälkeen muuttuen aiempaan suorasanaiseksi ja pahaenteisemmäksi²³⁹. Kiinnostavaa kyllä, Niall Johnson tarjoaa Iso-Britanniaa koskevassa tutkimuksessaan toisenlaisen näkökulman. Hänen mukaansa toisen influenssa-aallon vakavuus ja laajuus muuttivat yleistä suhtautumista aiemmin vähäpätöisenä pidettyyn influenssaan, mikä puolestaan heijastui sanomalehdistön tapaan käsitellä tautia.²⁴⁰

Se, että influenssaa kohtaan liittyneet asenteet muuttuivat viimeistään toisen aallon aikana voi hyvinkin selittää taudin saaman suuremman huomion ja näkyvyyden. Esimerkiksi tarkastellessa *The Manchester Guardianissa* julkaistujen influenssaa käsitelleiden artikkeleiden lukumääriä diagrammissa 4 voidaan havaita, ettei huippu sijoittunut suinkaan toiseen vaan vasta kolmanteen influenssa-aaltoon. Maaliskuussa 1919 julkaistiin 132 influenssaa tavalla tai toisella käsittelevää artikkelia, kun tuo lukumäärä oli toisen aallon aikana ollut 126 ja ensimmäisen aallon aikana 64. Tämän perusteella influenssaa kohtaan tunnettu kiinnostus näyttäisi todellakin lisääntyneen ainakin *The Manchester Guardianissa*. Mutta kun mukaan lasketaan lehdistön muuttunut tapa käsitellä influenssapandemiaa, näyttäisi siltä, että muutoksen takana saattoi olla useampia selittäviä tekijöitä.

²³⁹ Barry 2009, 376.

²⁴⁰ Johnson 2014, 165.

DIAGRAMMI 4. *The Manchester Guardianin* influenssaa käsittelevät artikkelit vuosina 1918 - 1919.
Lähde: Historical Newspapers, The Guardian (1821 - 2003) & The Observer (1791 - 2003) (ProQuest).

Toinen niin ikään mahdollisesti sotasensuurin päättymisestä juontuva muutos tapahtui siinä, ketkä saivat osallistua influenssasta käytyyn keskusteluun *The Manchester Guardianin* sivuilla. Aiemmin keskusteluun olivat ottaneet lähes poikkeuksetta osaa ainoastaan erinäiset viranomaistahot ja lääketieteen ammattilaiset. Vuosi 1919 toi kuitenkin mukanaan uuden ryhmän, *The Manchester Guardianille* lähetetyt lukijoiden kirjeet.

Ensimmäinen vuonna 1919 julkaistu influenssaan liittyvä lukijan kirje ilmaantui 20. tammikuuta, eli ennen kolmannen influenssa-aallon virallista alkamista. Influenssan palaamisen myötä kirjeitä alkoi ilmentyä huomattavasti tiuhempaan ja kirjoittajien välillä käydyissä keskusteluissa esiintyi ajoittain myös erimielisyyksiä.

Kirjeiden aiheet käsitelivät enimmäkseen myös *The Manchester Guardianissa*, *The British Medical Journalissa* ja parlamentissa esiin nousseita teemoja. Johnsonin ja Tomkinsin mukaan alkoholin käyttö influenssan hoidossa ja ennaltaehkäisyssä herätti aikalaisten keskuudessa ehdottomasti voimakkaimpia tunteita²⁴¹. Tämä on selvästi havaittavissa myös niin parlamenttikeskusteluissa, *The British Medical Journalissa*, kuin *The Manchester Guardianissakin*, minkä lisäksi alkoholi herätti ehdottomasti vilkkainta keskustelua *The Manchester Guardianin* lukijoiden lähettämässä kirjeissä.

²⁴¹ Tomkins 1992, 439; Johnson 2014, 143.

Suurin osa kirjeiden kirjoittajista pysytteli nimettöminä tai nimikirjainten takana, mutta keskusteluun otti omalla nimellään aktiivisesti osaa Manchesterin, Salfordin ja Piirin Raittiusliiton (Manchester, Salford, and District Temperance Union) sihteeri. Hänen alkoholin käyttöä vastustava kirjeensä 26. helmikuuta 1919 sai selkeästi eniten vastauksia, vaikkakaan hän ei ollut suinkaan ainoa alkoholin käyttöä vastustanut lukija.²⁴²

Raittiusliike ei kuitenkaan ollut ainoa alkoholin käytön hyödyllisyyttä epäillyt taho. Hartesveldtin mukaan alkoholin hyödyttömyys oli todistettu jo viisikymmentä vuotta aiemmin ja ”vahvistettu hallituksen rahoittamalla tutkimuksella vain muutama vuosi ennen pandemiaa”. Tulokset olivat päinvastaiset verrattuna influenssapandemian aikana vallinneeseen yleiseen mielipiteeseen, jonka mukaan alkoholilla olisi ollut potilaisiin virkistävä vaikutus.²⁴³

Tämä tieto ei ollut missään nimessä vierasta kolmannen influenssa-aallon aikaanakaan, sillä sen nosti esille useampikin lääketieteen ammattilainen muun muassa *The Manchester Guardianin* sivuilla²⁴⁴. Tästäkin huolimatta alkoholia koskevia rajoituksia ajettiin toisinaan hyvinkin voimakkain sanakääntein ja esimerkiksi parlamentissa alkoholia koskevat rajoitukset johtivat yhteen kiivaimmista influenssaan liittyvistä keskusteluista²⁴⁵. Toisaalla *The Manchester Guardianissa* yksi Manchesterin kaupunginhallituksen jäsen piti hallitusta syyllisenä ihmisten kuolemiin, koska se ei ollut vapauttanut tarpeeksi alkoholia influenssan hoitoa varten²⁴⁶. Samainen kaupunginhallituksen jäsen oli vastuussa myös *The Manchester Guardianissa* julkaistusta ilmoituksesta, jossa haettiin vapaaehtoisia ”herrasmiehiä” viskin rajoituksia protestoivaan julkiseen tilaisuuteen.²⁴⁷ Maaliskuun puolivälissä pidetty tilaisuus näyttää myös herättäneen kohtuullisesti huomiota, sillä sen osallistujamääräksi arvioitiin ”useita satoja ihmisiä”²⁴⁸.

²⁴² MG 26.2.1919, 4, Mr. McCann, J. E. (“Influenza and Whisky.”).

²⁴³ Hartesveldt 2010.

²⁴⁴ MG 3.3.1919, 4 (“Whisky and Influenza. What are the Facts? A Price to be Paid.”); MG 14.3.1919, 10 (“Correspondence. Whisky in the Treatment of Influenza.”).

²⁴⁵ HCPP 1919 Commons Sitting of Thursday, 20th February, 1919, cc. 1126 - 1128, (“Spirits (Further Supplies)”).

²⁴⁶ MG 6.3.1919, 8 (“Influenza. No Whisky for the Doctor’s Certificate.”).

²⁴⁷ MG 3.3.1919, 1 (“Classified ad 7 - - No title.”).

²⁴⁸ MG 14.3.1919, 7 (“Influenza. The Whisky ‘Cure’.”).

Ottaen huomioon sen, kuinka kiivaasta keskustelua alkoholin ja etenkin viskin käyttö herätti ja kuinka innokkaasti etenkin poliittiset toimijat näyttävät ottaneen siihen osaa, voitaisiin kysyä, oliko alkoholia koskevassa keskustelussa kyse vain ja ainoastaan influenssan hoidosta ja ennaltaehkäisystä. Epäilemättä jotkut uskoivat alkoholin todella auttavan influenssapotilaita, mutta missä määrin tähän näkökulmaan vaikuttivat myös esimerkiksi taloudelliset tai poliittiset kysymykset? Kuinka moni poliitikko ajatteli alkoholia koskevien rajoitusten poistamisen yhteydessä mahdollisia äänestäjiään, tai kuinka moni alkoholituotteiden myyjä ajatteli influenssan myötä räjähdysmäisesti kasvanutta alkoholin kysyntää ja sen seurauksena tulevaa taloudellista hyötyä?

Erään *The Manchester Guardianin* artikkelin perusteella vastaavanlaiset kysymykset askartelivat myös joidenkin aikalaisten mielissä. Siinä eräs lääketieteen kirjeenvaihtaja kirjoitti maaliskuussa 1919 seuraavaa:

”On mahdotonta välttää sitä johtopäätöstä, että osa, kaikissa tapauksissa, nykyisestä tarpeesta lisätä viskin määrää, nousee niiden keskuudesta, jotka käyttäisivät tämän hetkistä raskasta sairastamista ja kuolleisuusastetta lisäargumenttina sen kontrollin lieventämisen puolesta, jota he toivovat muista syistä.

Tämä vain mutkistaa asiaa, jota itsessään on tarpeeksi vaikeaa arvioida. Mikäli suuria määriä varastoissa olevaa viskiä vapautetaan ja sen myynti sallitaan, siitäkin huolimatta, että lääkärintodistusta edellytetään, on varmaa, että merkittävä osa siitä tullaan kuluttamaan muista kuin puhtaasti hoidollisista syistä.”²⁴⁹

Kysymys alkoholin vapauttamisen taustalla vaikuttaneista syistä on kiinnostava myös siksi, että alkoholi, ja etenkin viski, ei ollut suinkaan ainoa jota koskevien rajoitusten lieventämistä tai vapauttamista perusteltiin influenssalla. Esimerkiksi maaliskuun lopulla Manchesterissa pidetyssä Hedelmä- ja perunakaupan yhdistyksen kansallisen

²⁴⁹ MG 3.3.1919, 4 (“Whisky and Influenza. What are the Facts? A Price to be Paid.”). “It is impossible to resist the conclusion that a part, at all events, of the present demand for an increased issue of whisky emanates from those who would use the present heavy sickness and death-rate as an additional argument in favour of a relaxation of control which they desire on other grounds. This is simply to complicate an issue which is difficult enough to judge on its own merits. If large stocks of whisky are liberated and its sale permitted, even if a medical certificate be required, it is certain that much of it will be consumed for other than purely therapeutic purposes.”

liiton (The National Federation of Fruit and Potato Trades' Association) vuosikokouksessa, jossa kannatettiin hallituksen asettamien rajoitusten poistamista, korostettiin hedelmien merkitystä ihmisten yleiselle terveydelle ja kuinka ”kypsien hedelmien puute” oli osaltaan vaikuttanut influenssapandemian kehittymiseen.²⁵⁰

Alkoholi ei ollut ainut keskustelua herättänyt hoitomuoto kolmannen influenssa-aallon aikana. Toinen, niin ikään tutkimuskirjallisuudessa esiin noussut ennaltaehkäisymuoto oli kasvoilla pidettävien hengityssuojainten käyttö, jota muun muassa tohtori Niven oli suositellut jo kolmannen aallon alusta saakka²⁵¹. Toisaalta LGB, joka parlamenttikeskusteluiden perusteella oli helmikuun 24. päivään mennessä julkaissut influenssaa käsittelevän muistionsa, suositteli hengityssuojainten käyttöä erityisesti ainoastaan influenssapotilaiden hoidosta vastaaville henkilöille ja silloinkin yhdessä jonkinlaisten suojalasiensa kanssa²⁵².

Vaikka Iso-Britanniassa hengityssuojainten käyttö oli ainoastaan suositeltua, Johnsonin mukaan joissakin maissa kuten Australiassa hengityssuojainten käyttö oli tullut pakolliseksi²⁵³. Tämä ei jäänyt huomaamatta myöskään Iso-Britanniassa ja esimerkiksi 5. helmikuuta *The Manchester Guardian* julkaisi Australian tilannetta käsittelevän uutisen, jonka mukaan ”suurta määrää ihmisiä on sakotettu, koska he eivät ole pitäneet hengityssuojaimia”²⁵⁴.

Sen sijaan Iso-Britanniassa hengityssuojainten *The Manchester Guardianissa* saama huomio oli tohtori Nivenin suosituksista huolimatta enimmäkseen negatiivista ja epäilevää niin lukijoiden kuin asiantuntijoidenkin antamissa kommentteissa. Esimerkiksi eräs lukija piti koko ajatusta täysin ”absurdina” ja totesi, että sellainen ”hengityssuojain, joka pysäyttäisi taudinaiheuttajan, tukehduuttaisi epäilemättä myös sen kantajan”²⁵⁵. Lopulta myös maaliskuun alussa pidetyssä The Institute of Hygienen konferenssissa ”hengityssuojaimet tuomittiin hyödyttöminä”²⁵⁶.

²⁵⁰ MG 26.3.1919, 4 (“The Fruit Supply. The Control and Prospects for next Season.”).

²⁵¹ MG 15.2.1919, 6 (“Masks as Prevention.”); Johnson 2014, 120.

²⁵² HCPP Commons Sitting of Monday, 24th February, 1919, cc. 1367 - 1368, cc. 1368, Major Astor, Waldorf, “Influenza”; BMJ 1.3.1919, 248 (“The Mask in Influenza.”).

²⁵³ Johnson 2014, 120.

²⁵⁴ MG 5.2.1919, 6 (“Influenza Spreading in Australia. Fines for not Wearing Masks.”).

²⁵⁵ MG 24.2.1919, 7, Mr. Egerton, J. T. (“Correspondence. Influenza Masks.”).

²⁵⁶ MG 1.3.1919, 6 (“Our London Correspondence. Specialists and Influenza.”).

Näiden keskeisten teemojen ohella lukijoiden kirjeissä esiintyi myös joitain muita influenssaan liittyviä teemoja, joista esiin voitaisiin nostaa tunteiden kaksi ääripäätä: pelko ja välinpitämättömyys. Pelko oli noussut esiin jo aiemmin *The British Medical Journalissa*, jossa sanomalehdistöä oli syytetty suoranaisestä pelonlietsonnasta. Nyt pelko nousi kuitenkin esiin myös *The Manchester Guardianissa*, sekä lääketieteen kirjeenvaihtajan kirjoittamassa artikkelissa, että eräässä lukijan lähettämässä kirjeessä. Ensimmäinen näistä käsitteli ensin joitain sodan aikana yleistyneitä tauteja ja jatkoi:

”Nämä tautitapaukset ovat olleet vastuussa suuresta määrästä levottomuutta ja hermostuneisuutta ihmisten parissa, sekä epäilystä siitä, että ’influenssa’ olisi ollut näistä yhden jos toisen muoto, tai jokin muu uusi ja tuntematon infektio, jota vastaan lääketiede olisi aseeton. Tällainen pelko on perusteeton ja hyvin ilkeämielinen. Epidemian edessä pelko on yhtä lailla altistava syy kuin mitä Kinglake havaitsi sen olleen ruton aikana. Kaikki nämä poikkeukselliset taudit voidaan sulkea pois. Ne tunnistetaan, ilmoitetaan ja niistä huolehditaan.”²⁵⁷

Vain kolme päivää myöhemmin julkaistu lukijan kirje meni myös omien sanojensa mukaan astetta pidemmälle ja toi esille erään tutkimuksen jonka koehenkilöt olivat kirjoittajan mukaan tulleet ”immuuneiksi” influenssalle pelkästään oikeanlaisen mielentilan ansiosta²⁵⁸.

Influenssaa kohtaan tunnettua pelkoa oli epäilemättä olemassa, sillä pelko ja sen seuraukset ovat nähtävissä myös *The Manchester Guardianissa*. Esimerkiksi Lontoon uutisissa mainittiin toisen aallon aikana ihmisten olleen hätääntyneitä ja peloissaan²⁵⁹. Toisaalta lääkärit törmäsivät pelkoon kohdatessaan potilaita, jotka eivät olleet läheskään niin sairaita kuin olivat kertoneet. Vastaavanlaisesta ilmiöstä oli kerrottu ohimennen toisen aallon aikana eräässä Lontoota koskeneessa uutisessa, jossa kerrottiin, että

²⁵⁷ MG 19.2.1919, 5 (“The Influenza. Fear a Predisposing Cause.”). “These occurrences have been responsible for a good deal of unrest and nervousness among the public, and a suspicion that ‘influenza’ was a form of one or other of these, or some other new and unknown infection against which medical science was unarmed. Apprehension of this sort is baseless and most mischievous. Fear in face of an epidemic is as much a predisposing cause as Kinglake found it to be in the presence of the plague. All these exceptional infections may be excluded. They are recognized, notified, and dealt with.”

²⁵⁸ MG 22.2.1919, 4, Shaw, Charles, M. (“The Influenza Epidemic.”).

²⁵⁹ MG 26.10.1918, 6 (“Influenza.”); MG 30.10.1918, 4 (“Our London Correspondence. Influenza.”).

kohtuullisen moni ”luulee tulevansa saamaan influenssan”²⁶⁰. Tilannetta valaisee seuraava *The Manchester Guardianin* haastatteleman lääkärin kertomus.

”Suuri osa tapauksistamme’ hän sanoi, ’ei todellisuudessa tarvitse lääketieteellistä hoitoa; olisi aivan riittävää, mikäli hoitaja lähetettäisiin sen sijaan. [...]. Tällaisissa tilanteissa tulisi pyytää, ettei suuri yleisö kysyisi lääkärin neuvoa, ellei se ole välttämätöntä. Eräs tällainen tapaus, jota tarkoitan, sattui viime lauantai iltapäivänä. Sain kiireellisen pyynnön vieraila miehen luona, jonka löysin istumasta keittiöstään täysin hyvin voivana. Kysyin häneltä miksi hän oli lähettänyt kutsumaan minut. Hän vastasi, ’oi, minä aivastin ja ajattelin, että se voisi olla influenssaa.’”²⁶¹

Huomionarvoista molemmissa artikkeleissa on se, ettei kyse ollut suinkaan satunnaisista tapauksista, vaan vastaavanlaiset niin sanotut väärät hälytykset työllistivät suuressa määrin jo ennestään pahasti kuormitettuja lääkäreitä.

Siitäkin huolimatta, että pelkoa pidettiin jo itsessään riskinä ja että se työllisti entisestään äärimmäisen kiireisiä lääkäreitä ja hoitajia, toiset ajattelivat, ettei pieni pelko olisi ollut lainkaan pahasta.

”Näkemyksessä, jonka mukaan mitä vähemmän me ajattelemme influenssaa sen parempi, on luultavasti paljon perää, sillä epäilemättä varsin moni hypnotisoi itsensä sairauteen, mutta varmasti välinpitämättömyydellekin on rajansa. Voisi kuvitella, että ihmiset ottaisivat kantaakseen muutaman yksinkertaisen ja luonnollisen vastuun siinä tavassa millä he suojelevat itseään. Onko liian suuri vaiva nousta aamulla hieman aikaisemmin ylös ja kävellä maili tai vastaavaa töihin raitiovaunun sijaan? Huomaan, että jopa kaikkein hienoimpina aamuina raitiovaunut ovat yhä uhkaavan täysiä ja jokainen ilmastointilaite on kiinni. Sitten on vielä tapa yskiä julkisilla paikoilla. Suurelta osin me teemme tätä silkasta tottumuksesta. Varmasti me

²⁶⁰ MG 30.10.1918, 4 (“Our London Correspondence. Influenza.”).

²⁶¹ MG 5.3.1919, 7 (“Influenza & the Dearth of Doctors. A ‘G. P.’s’ Log. More Nurses Wanted.”). “‘A large proportion of our cases,’ he said, ‘do not really require medical attendance; it would be quite sufficient if a nurse were sent instead. [...]. On occasions like these the public should be asked not to consult doctors unless it is necessary. An instance of what I mean occurred last Saturday afternoon. I received an urgent request to visit a man whom I found sitting in his kitchen, perfectly well. I asked him why he had sent for me. He replied, ‘oh, I gave a sneeze and thought it might be the influenza.’”

voisimme nyt yrittää ja totuttautua yskimään nenäliinaan tai kokonaan vastustaa yskimistä. Ellemme tietysti sitten todella ole niin sairaita, että meidän on *pakko* yskiä, missä tapauksessa meillä ei ole mitään asiaa julkisiin paikkoihin.”²⁶²

Tämä ei ollut myöskään ainoa kirje, jossa nostettiin esiin raitiovaunuliikenteessä esiintynyt välinpitämättömyys matkustajien terveyttä kohtaan. Osa matkustajista käytti luultavasti yleisiä kulkuvälineitä silkasta olosuhteiden pakosta, mutta valitettavasti myös oman terveytensä uhalla. Toisaalta, aineisto näyttää, että ihmisten parissa oli olemassa myös puhdasta välinpitämättömyyttä paitsi omaa terveyttä myös kaikkien muiden ympärillä olleiden ihmisten terveyttä kohtaan. Suuremmissa mittakaavassa tämä näkyi rauhaan palaamista seuranneessa yleisessä juhlinnassa, mutta myös pienemmissä yksittäisissä tapauksissa.

Esimerkiksi helmikuun 27. päivä, *The Manchester Guardian* uutisoi kaksi viikkoa aiemmin Ellesmeren kaupungintalolla pidetyistä voiton tanssiaisista (the Victory Ball), johon oli osallistunut 150 ihmistä. Nyt heistä 130 oli sairastunut influenssaan ja useiden kerrottiin olevan ”vakavasti sairaana”.²⁶³

4.3. Rauhaan palaamisen haasteet

Ensimmäisen maailmansodan päättymisen myötä brittiläisiä sotilaita alkoi hiljalleen palata koteihinsa ja joukkojen kotiuttamista oli vuoden vaihteessa myös jouduttu nopeuttamaan sotilaiden lisääntyneen painostuksen johdosta. Tammikuun 1919 lopussa

²⁶² MG 20.2.1919, 5 (“Miscellany.”). “There is probably something to be said for the view that the less we think about the influenza the better, for no doubt a good many people hypnotise themselves into the disease, but surely there is a limit to indifference. One might imagine that the public would take upon themselves a few simple natural duties in the way of fortifying themselves. Is it too much trouble for us to get up a little earlier in the morning and walk a mile or so to business, in preference to the tramcar? I observe that even on the finest mornings tramcars are still perilously overcrowded and every ventilator closed. Then there is the practice of coughing in public places. To a great extent we do this from sheer force of habit. Surely we might at present try and get into the way of coughing into a handkerchief or of resisting the impulse to cough altogether. Unless, of course, we really are so bad that we *must* cough, in which case we have no right in public places at all.”

²⁶³ MG 27.2.1919, 7 (“Many Dancers Affected.”).

kotiutettujen määrä oli yli 600 000, minkä jälkeen tahti pysytteli oli noin 100 000 sotilaassa viikossa²⁶⁴.

Suurina joukkoina kotimaahan palaaviin sotilaisiin liittyi kuitenkin myös riskejä, mikä oli ollut havaittavissa myös muissa maissa. Honigsbaumin nostaa omassa teoksessaan esille Australian, joka oli säästynyt syksyiseltä influenssa-aallolta, mutta jonne ilmeisesti tammikuussa 1919 palaavat sotilaat toivat jälleen mukanaan uuden influenssa-aallon²⁶⁵. Australian ohella *The Manchester Guardian* mainitsi tammikuun puolivälissä myös Tanskan, jonne uusi aalto oli tullut maahan saapuneiden sotavankien mukana²⁶⁶.

Parlamentissa sotilaiden levittämä influenssa ei itsessään noussut erityiseksi keskustelun aiheeksi, mutta sitä sivuttiin maaliskuun 1919 lopulla käydyissä puheissa sotilaiden kotiuttamiseen käytetyistä kuljetusvälineistä.

Konservatiivien Robert Clough ja Harry Greer nostivat sotilaiden vaikeat kuljetusolot esille kahtena peräkkäisenä päivänä maaliskuun lähestyessä loppuaan. Clough kertoi puheenvuorossaan neljän sotilaan tarinan, joista kaksi oli menehtynyt influenssaan noin viikon kuluttua kotiin saapumisensa jälkeen ja toisen sotilaan tapauksessa tauti oli vaatinut myös tämän sisaren hengen. Winston Churchill ilmaisi olevansa pahoillaan tapahtumien johdosta ja muistutti siitä, ettei kotiuttamisen yhteydessä voitu välttyä yksittäisiltä vastaavanlaisilta tapauksilta. Seuraavana päivänä Harry Greer toi puolestaan julki omaisten huolen sotilaiden siirtymisestä lämpimästä ilmastosta viileämpään, joka hänen mukaansa altisti miehet influenssalle.²⁶⁷

Kyseisiä parlamenttikeskusteluita ei julkaistu *The Manchester Guardianin* sivuilla, minkä lisäksi myös lehden omat uutiset rintamalta palanneiden sotilaiden influenssatilanteesta jäivät hyvin harvalukuisiksi. Tämän perusteella on siis jokseenkin mahdotonta sanoa kuinka vakava tai pieni ongelma tämä oli juuri Manchesterissa. *The Manchester Guardian* julkaisi kuitenkin helmikuussa uutisen sotilaasta, joka oli

²⁶⁴ Honigsbaum 2013, 124.

²⁶⁵ Honigsbaum 2013, 121.

²⁶⁶ MG 11.1.1919, 4 ("Abroad.").

²⁶⁷ HCPP 1919 Written Answers (Commons) of Monday 24th March, 1919, cc. 59 - 61, cc. 59 - 61, Mr. Clough, Robert & Mr. Churchill, Winston ("Transport Conditions."); HCPP Commons Sitting of Tuesday, 25th March, 1919, cc. 202 - 203, cc. 202 - 203, Mr. Greer, Harry ("Soldiers Returning from East.").

palannut kotiinsa vain viikkoa aiemmin, mutta nyt sekä hän että hänen sisarensa olivat molemmat menehtyneet influenssaan²⁶⁸.

Entä toisen aallon aikainen lääkäripula? Koska kolmas influenssa-aalto oli merkittävästi toista aaltoa heikompi, ja ensimmäisen maailmansodan päättymisestä oli ehtinyt kulua jo muutama kuukausi, voitaisiin olettaa, että kotimaan lääkäritilanne olisi kolmannen aallon aikana ollut huomattavasti parempi. Näin ei kuitenkaan ollut.

Esimerkiksi Manchesterissa tilanne oli jälleen helmikuussa niin vaikea, että The Manchester War Medical Committee päätyi esittämään kuun lopulla anomuksen kahdenkymmenen uuden lääkärin vapauttamiseksi armeijan palveluksesta²⁶⁹. Anomukseen vastattiin myöntävästi, mutta ei kahdenkymmenen vaan kuuden lääkärin kotiuttamisella²⁷⁰. Tämä ei näyttänyt juuri parantavan Manchesterilaisten lääkäreiden tilannetta, sillä vielä maaliskuussa *The Manchester Guardian* kertoi, että ”Manchesterissa ja Salfordissa on olemassa todellinen pelko siitä, että monet yleisen lääkärinhoidon lääkärit luhistuvat paineen alla”²⁷¹.

The Manchester Guardian julkaisi 5. maaliskuuta 1919 laajan artikkelisarjan, jossa käsiteltiin maan lääkäri- ja hoitajatilannetta. Yksi tuon artikkelisarjan kirjoituksista tarjosi lukijoille ensikäden kuvauksen niistä paineista, joiden alaisina lääkärit joutuivat työskentelemään kolmannen influenssa-aallon aikana.

”Salfordissa eräs yleislääkäri antoi sivun päiväristään. Maanantaina vierailtujen ja vierailleiden yksityisasiakkaiden lukumäärä oli 96, Salfordin 88:n ja Manchesterin 12:n [...] lisäksi. Potilaat tulivat niinkin varhain kuin aamuseitsemältä. Kello 8.45:stä kello 13.15 saakka päivällä hän oli poissa vierailten keskimäärin noin kymmenen potilaan luona tunnin sisällä. Hän löysi useita taloja, joissa oli lukuisia taudista kärsiviä. Kello 14 alkaen hänellä oli tiloissaan 60 - 70 potilastapaamista ja hän jatkoi vierailukierrostaan kello kahdeksaentoista saakka iltapäivällä. Kello 18.30 potilastapaamiset alkoivat

²⁶⁸ MG 24.2.1919, 6 (“Influenza Death-Roll. Brother and Sister Victims in Ashton.”).

²⁶⁹ MG 20.2.1919, 7 (“The Influenza. More Doctors Asked for in Manchester.”).

²⁷⁰ MG 5.3.1919, 7 (“Influenza & the Dearth of Doctors. Six Doctors Released for Manchester.”).

²⁷¹ MG 5.3.1919, 7 (“Influenza & the Dearth of Doctors. A ‘G. P.’s’ Log. The Supplies of Whisky.”). “In Manchester and Salford there is a real fear of many of the medical men in general practice breaking down under the strain.”

jälleen ja kestivät lähes kello 21:een saakka, kunnes täytyi tehdä jälleen uusi vierailu kiireellisten potilastapausten johdosta. Toisinaan niinkin monta kuin 20 aamuista vierailijaa on täytynyt käännättää pois.”²⁷²

Lääkäripulan johdosta apua haettiin myös Punaiselta Ristiltä. Esimerkiksi helmikuun lopulla *The Manchester Guardian* kertoi Manchesterin kaupunginhallituksen pyytäneen tohtori Niveniä ”selvittämään mitä apua Punaisen Ristin sairaaloista voisi olla”, vaikkakin kotihoito haluttiin edelleen pitää ensisijalla²⁷³. Eräissä toisessa artikkelissa puolestaan kerrottiin ohimennen Punaisen Ristin hoitajista, jotka vierailivat Manchesterin käsityöläisalueilla²⁷⁴.

Parlamentissa hoitaja- ja lääkäripula nousi jälleen esille helmikuun loppupuolella konservatiivien Neville Chamberlainin LGB:n presidentille esittämässä kysymyksessä. Hän totesi puheenvuorossaan, että ”Ranskassa ja Egyptissä on suuri määrä hoitajia joilla on vähän tai ei mitään tekemistä, mutta joita ei ole kotiutettu, koska heillä ei ole pysyvää työnantajaa, joka voisi hakea heitä”²⁷⁵. Tilanne jatkui vaikeana vielä maaliskuussakin, vaikka sodan päättymisestä oli ehtinyt kulua jo lähes viisi kuukautta. Tuolloin konservatiivien Charles Lyle pyysi Winston Churchilliltä (the Secretary for War) tarkkoja lukuja armeijan palvelukseen astuneista, sekä siihen mennessä kotiutetuista lääkäreistä ja hoitajista. Churchillin mukaan armeijan palveluksessa oli ollut sodan päättyessä 11 193 lääkäriä ja 23 931 hoitajaa. Näistä oli siihen mennessä kotiutettu 1600 lääkäriä ja 3790 hoitajaa, mikä tarkoitti, että noin 14,3 % lääkäreistä ja 15,8 % hoitajista olisi palannut kotimaahan. Churchill kuitenkin huomautti, että näistä luvuista puuttui ”erittäin suuri määrä siviililääkäreitä ja hoitajia, jotka the Voluntary Aid

²⁷² MG 5.3.1919, 7 (“Influenza & the Dearth of Doctors. A ‘G.P.’s’ Log. A Leaf from a Day-Book.”). “A leaf from his day-book was supplied by a general practitioner in Salford. On Monday the private patients visiting or visited numbered 96, in addition to 88 [...] in Salford and 12 in Manchester. Patients called as early as seven in the morning. From 8 45 to 1 15 p.m. he was out visiting at the rate of about ten patients an hour. He found many houses each with several sufferers. Beginning again at 2 p.m. he gave between 60 and 70 consultations at his rooms and resumed his tour of visits until 6 p.m. At 6 30 the consultations restarted and lasted until nearly 9 p.m., when another call had to be made on acute cases. Sometimes as many as twenty morning callers have had to be refused.”

²⁷³ MG 27.2.1919, 7 (“Manchester and Hospital Treatment. Opinion of the Authorities.”).

²⁷⁴ MG 6.3.1919, 8 (“No Whisky for the Doctor’s Certificate.”).

²⁷⁵ HCPP 1919 Written Answers (Commons) of Thursday, 20th February, 1919, cc. 1192 - 1193, cc. 1192, Mr. Chamberlaine, Neville (“Influenza.”). “[...] there are in France and Egypt a large number of nurses who have little or nothing to do, but who have not been demobilised because they have no fixed employer who can apply for them, [...]”

Detachment sairaalat olivat palkanneet.” Tästä huolimatta Churchill ei itsekään pitänyt kotiuttamista riittävän nopeana.²⁷⁶

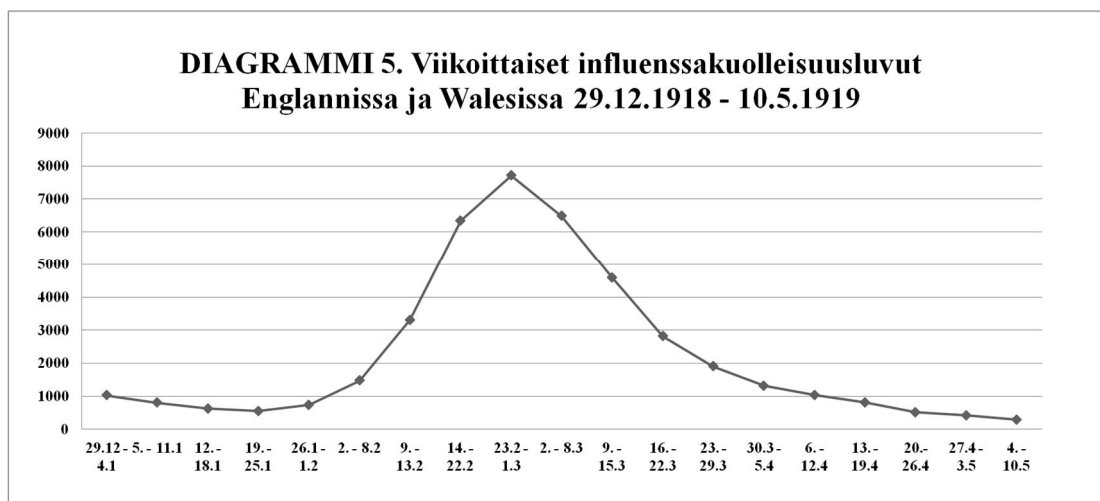
”Kuten sanoin toissapäivänä, en ole ollut lainkaan tyytyväinen siihen tahtiin, jolla lääkäreiden kotiuttaminen etenee, ja olen antanut erittäin voimakkaita käskyjä, jotta kaikki mahdollinen tehtäisiin lääkäreiden kotiuttamiseksi yhä kasvavalla nopeudella sen varmistamiseksi, että nyt kun taisteleminen on päättynyt, meillä ei ole suuria määriä hoitoalan miehiä odottamassa kiinteistöissämme merten takana, joita tarvitaan paljon kiireellisemmin kotona.”²⁷⁷

Kyseinen Churchillin lausunto julkaistiin lyhennettynä versiona myös *The Manchester Guardianissa* edellä mainitun laajan artikkelisarjan yhteydessä²⁷⁸. Mutta mitä ikinä lääkäreiden kotiuttamisen nopeuttamiseksi olisikin tuossa vaiheessa voitu tehdä, apu olisi tullut monelle influenssapotilaalle aivan liian myöhään. Kyseinen keskustelu nimittäin käytiin 4.3.1919, edeltävän viikon oltua koko kolmannen influenssa-aallon tuhoisin. Diagrammista 5. voidaan nähdä, että influenssakuolleisuus kääntyi tämän jälkeen Englannissa ja Walesissa verrattain nopeaan laskuun, joka jatkui aina toukokuun alkuun saakka. Tosin sanoen, samaan aikaan kun parlamentissa yhä keskusteltiin toimista kotimaan lääkäritilanteen helpottamiseksi, kolmas ja viimeinen influenssa-aalto oli jo alkanut hiipua.

²⁷⁶ HCPP 1919 Commons Sitting of Tuesday, 4th March, 1919, cc. 191 - 192, cc. 191 - 192, Mr. Lyle, Charles & Mr. Churchill, Winston (“Demobilisation. Army Doctors and Nurses.”). “A very large number of civil doctors and nurses who were employed in the Voluntary Aid Detachment hospitals [...]”

²⁷⁷ HCPP 1919 Commons Sitting of Tuesday, 4th March, 1919, cc. 191 - 192, cc. 191 - 192, Mr. Churchill, Winston (“Demobilisation. Army Doctors and Nurses.”). “As I said the other day, I have not been at all satisfied with the rate at which the demobilisation of doctors is proceeding, and I have given very strong orders that all efforts are to be made to demobilise doctors at an increasing rate to make sure, now that the fighting is stopped, we have not a great number of medical men waiting at our establishments overseas who are more urgently needed at home.”

²⁷⁸ MG 5.3.1919, 7 (“Influenza & the Dearth of Doctors. Release of Army Doctors. Instructions for Speeding up.”).

DIAGRAMMI 5. Viikoittaiset influenssakuolleisuusluvut Englannissa ja Walesissa 29.12.1918 - 10.5.1919. Lähde: House of Commons Parliamentary Papers (ProQuest)²⁷⁹.

4.4. Pandemia katoaa

The British Medical Journal kertoi 15. maaliskuuta julkaistussa numerossaan influenssan olevan ”väistymässä”. Tuolloin ”ainoat kaupungit joissa oli yli sata kuollutta, Lontoota lukuun ottamatta, olivat Birmingham (134), Liverpool (149), Manchester (210), Salford (115), Bradford (106)”. Näistä Manchester ja Salford ilmoittivat enemmän kuolemantapauksia kuin edeltävällä viikolla [...]” Näiden lisäksi kuolleisuus oli lehden mukaan noussut kahdessakymmenessäviidessä muussa kaupungissa.²⁸⁰ Maaliskuun 18. päivänä, *The Manchester Guardian* uutisoi influenssakuolleisuuslukujen kääntyneen laskuun myös Manchesterissa ja 29. maaliskuuta *The British Medical Journal* kertoi kuolleisuuden olleen yli sadan enää ainoastaan Birminghamissa.²⁸¹ Kolmannen influenssa-aallon lähestyessä loppuaan myös *The Manchester Guardianin* influenssaa käsittelevien kirjoitusten määrät kääntyivät huhtikuulle tultaessa jyrkkään laskuun.

²⁷⁹ HCPP 1920 [Cmd. 700] Supplement to the eighty-first annual report of the Registrar-General of Births, Deaths, and Marriages in England and Wales. Report on the mortality from influenza in England and Wales during the epidemic of 1918 - 19, 79, 80.

²⁸⁰ BMJ 15.3.1919, 321. (“The British Medical Journal. Influenza.”).

²⁸¹ MG 18.3.1919, 10 (“Influenza Decreasing.”); BMJ 29.3.1919, 388. (“The British Medical Journal.”).

Kolmas influenssa-aalto jäi Iso-Britanniassa toista influenssa-aaltoa heikommaksi, mutta ylitti kuolleisuudessa ensimmäisen influenssa-aallon²⁸². Tilanne oli jokseenkin vastaavanlainen myös Manchesterissa, jossa kolmannen influenssa-aallon aikana tautiin menehtyneitä oli noin tuhat, ensimmäisessä 322 ja toisessa 1715²⁸³. Noin 46 viikkoa ensimmäisen influenssa-aallon ilmaantumisesta keväällä 1918, historian tuhoisin influenssapandemia oli viimein päättynyt.

²⁸² Johnson 2014, 45 - 46.

²⁸³ Honigsbaum 2013, 51, 105, 145.

5. PÄÄTÄNTÖ

Tämän tutkimuksen johdannossa Iso-Britannian parlamenttikeskusteluille, *The British Medical Journalille* ja *The Manchester Guardianille* esitettiin seuraavat tutkimuskysymykset: Millaista keskustelua vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia herätti Iso-Britannian parlamentissa, *The British Medical Journalissa* ja *The Manchester Guardianissa*? Miten tuo keskustelu ja sen teemat mahdollisesti muuttuivat eri influenssa-aaltojen aikana? Mitä eroja tai yhtäläisyyksiä eri tasoilla käydyissä keskusteluissa ja niiden teemoissa on havaittavissa? Näiden lisäksi tässä tutkimuksessa tarkasteltiin kahta aiemmissa tutkimuksissa verrattain vähän käsiteltyä aihetta: talven 1918 vaaleja, sekä influenssaan liittynyttä lääkemainontaa.

Tutkimus jakautui kolmeen kronologisesti etenevään käsittelylukuun influenssapandemian kolmen aallon mukaisesti, minkä tarkoituksena oli havainnollistaa keskustelussa tapahtunutta kehitystä ja mahdollisia muutoksia, kuten se myös tekikin.

Influenssapandemiasta käydyssä keskustelussa oli havaittavissa tiettyä jatkumoa kolmen eri aallon läpi, mutta jokaisen aallon aikana näyttää myös nousseen joitakin uusia teemoja tai käsittelytapoja. Tämä näyttäisi pätevän erityisen hyvin *The Manchester Guardiiniin*.

Kuten aikaisemmissakin tutkimuksissa on havaittu, ensimmäinen influenssa-aalto ei herättänyt kovin suurta huomiota alkuperäisaineistoissa ennen toukokuun loppua 1918, jolloin *The Manchester Guardian* julkaisi ensimmäiset Espanjan tilannetta käsittelevät uutisensa. Kotimaata käsittelevät uutiset ilmaantuivat lehden sivuille kesäkuussa, taudin levittyä jo verrattain laajalle. *The British Medical Journalin* ensimmäiset reaktiot tautiin erosivat *The Manchester Guardianista* siinä, etteivät ne pitäneet tautia erityisen merkittävänä ja lehti kritisoi hyvin suorasanaisesti sanomalehdistössä käytyä keskustelua. Parlamentissa influenssa noteerattiin sen sijaan huomattavasti myöhemmin heinäkuussa 1918.

Siinä missä influenssan kerrottiin yleisesti ottaen olevan suhteellisen vaaraton, antoivat satunnaiset tautitapauksista kertovat kuvaukset ja the Registrar Generalin julkaisemat kuolleisuusluvut ymmärtää, että tilanne oli paljon vakavampi, siitäkin huolimatta, että ensimmäinen influenssa-aalto oli lopulta huomattavasti seuraavaa lievempi.

Niin *The Manchester Guardianista* kuin parlamenttikeskusteluista on havaittavissa miten laajalti influenssapandemia vaikutti ihmisten jokapäiväiseen elämään, mukaan lukien myös ne, jotka eivät itse sairastuneet kyseiseen tautiin. Ensimmäisen aallon aikana keskustelun keskiöön nousivat etenkin *The Manchester Guardianissa* ja parlamenttikeskusteluissa aikaisemmissakin tutkimuksissa esiin nousseet keskustelut koulujen sulkemisesta, työvoimapulasta, sekä erilaisista huvittelupaikoista ja niiden aukioloajoista. Parlamenttikeskustelut erosivat tosin sanomalehtikirjoittelusta siinä, että ne painottivat enemmän juuri työvoimapulaa ja erityisesti hiiltä koskevat keskustelut havainnollistivat erinomaisesti influenssapandemian vaikutusten laaja-alaisuutta. Sen sijaan *The British Medical Journalissa* käytiin vilkasta keskustelua siitä, oliko kyseessä todella influenssa vai jokin muu sairaus.

Ensimmäinen maailmansota ei juuri noussut ensimmäisen influenssa-aallon aikaisissa keskusteluissa esille, mikä aikaisempien tutkimusten valossa johtui pitkälti sotasensuurista, jolla haluttiin pitää yllä tietynlaista mielialaa kotimaassa, sekä estää vahingollisten tietojen pääsy vastapuolella taisteleville maille.

Toisen influenssa-aallon rantautuminen Iso-Britanniaan nousi esille *The Manchester Guardianissa* ja *The British Medical Journalissa* 19. lokakuuta 1918, joskin ensimmäiset tautihavainnot oli tehty jo elo-syyskuun aikana. Poikkeuksena tähän nousi pääministeri Lloyd Georgen sairastuminen, jonka käsittely *The Manchester Guardianissa* havainnollistaa armeijasta kertoneiden uutisten ohella sotasensuurin vaikutuksia ensimmäisen maailmansodan aikaisessa sanomalehtikirjoittelussa.

Toisen aallon aikana keskustelut koulujen sulkemisesta, työvoimapulasta ja huvittelupaikoista näyttäisivät syventyneen. Koulujen sulkemisen hyödyllisyydestä julkaistiin sanomalehdissä eriäviä mielipiteitä ja se herätti aiempaa enemmän keskustelua myös parlamentissa. Huvittelupaikkojen kohdalla LGB puuttui keskusteluun antamalla suosituksensa niiden aukioloajoista ja väliajoista, joiden noudattaminen tosin jäi paikallisten viranomaisten vastuulle, kuten nähtiin myös Manchesterin tapauksesta. Kolmas huomattava keskustelunaihe oli työvoimapula, etenkin lääkäreiden sekä hautauspalveluiden parissa. Lääkäripula nousi esille kaikissa kolmessa aineistossa ja lääkäreiden kotiutus näyttäisi olleen, ehkä odotetusti, erityisesti esillä *The British Medical Journalissa*.

Julkisista liikennevälineistä, sekä lääkäri- ja hautauspalveluita koskevasta työvoimapulasta käydyt keskustelut tuovat esille sodan ja kotimaan influenssatilanteen välisen jännitteen. LGB ei toteuttanut liikennevälineitä koskevia suunnitelmiaan osin sodan luomien olosuhteiden perusteella. Toisaalta armeijan palvelukseen lähteneitä miehiä oli erittäin vaikeaa saada takaisin influenssasta kärsivään kotimaahan, minkä johdosta kotimaassa parhaillaan olleet lääkärit ja hautauspalveluiden työntekijät joutuivat työskentelemään erittäin suurten paineiden alaisuudessa.

Oma erillinen ja aiemmissa tutkimuksissa verrattain vähäiselle huomiolle jäänyt tutkimusaihe oli lääkemainonta, jonka tarkastelu valotti mielenkiintoisella tavalla influenssapotilaista ja tartuntaa pelkäävistä ihmisistä käytyä kilpailua *The Manchester Guardianin*, sekä myös *The British Medical Journalin* sivuilla.

Toisen influenssa-aallon aikaisissa keskusteluissa kiinnostavaa oli myös se, mikä ei noussut erityisesti esille yhdessäkään aineistokokonaisuudessa. Tällaisia merkittäviä kokonaisuuksia oli kaksi: ensimmäisen maailmansodan päättymistä seurannut rauhanjuhlinta, sekä joulukuun 1918 vaalit. Kummassakin oli kyse laajasta julkisesta tapahtumasta, jonka aikana suuri joukko ihmisiä kokoontui yhteen vastoin aiemmin annettuja suorasanaisia kehotuksia. Riskeistään huolimatta, influenssa ei noussut erityisesti esille kummassakaan käydyssä keskustelussa, lukuun ottamatta vaalien yhteydessä *The Manchester Guardianissa* esitettyjä satunnaisia mainintoja. Parlamenttikeskusteluiden kohdalla tätä kuitenkin selitti parlamentin jääminen tauolle jo hyvissä ajoin ennen varsinaisia vaaleja.

Kolmannen influenssa-aallon aikana erityisesti toisen aallon myötä esiin noussut keskustelu lääkäripulasta jatkui edelleen, mikä valaisee sitä, että ensimmäisen maailmansodan vaikutukset influenssapandemiaan näkyivät vielä kauan rauhan saavuttamisen jälkeenkin. Sen sijaan sodasta palaavien sotilaiden mukanaan tuoma influenssa sai melko vähän huomiota. Samoin sotilaiden kuljetuksissa havaitut ongelmat jäivät parlamentin seinien sisäpuolelle, mikä kertonee osittain edelleenkin jonkinlaisen sotasensuurin olemassaolosta.

Ehkä kiinnostavin muutos kolmannen aallon aikaisessa keskustelussa tapahtui *The Manchester Guardianin* tavassa käsitellä influenssapandemiaa. Vaikka toinen aalto oli

ollut huomattavasti tuhoisampi, lehti nosti uutisoinnissaan varsinaisesti vasta kolmannen aallon aikana esille henkilökohtaisia tragedioita. Toinen kolmannen aallon aikainen muutos tapahtui siinä ketkä osallistuivat influenssasta käytyyn keskusteluun. Lukijoiden lähettämiä kirjeitä oli julkaistu *The British Medical Journalissa* koko influenssapandemian ajan, mutta *The Manchester Guardianiin* ne ilmaantuivat vasta kolmannen aallon aikana. Tämä muutos tarjosi uuden ja mielenkiintoisen näkökulman influenssasta käytyyn keskusteluun.

Varsinaiset aihepiirit keskittyivät pitkälti influenssan ennaltaehkäisyyn ja hoitoon, minkä lisäksi keskustelua käytiin muun muassa ihmisten keskuudessa vallitsevasta pelosta ja välinpitämättömyydestä. Alkoholien käyttö influenssan hoidossa ja sitä koskevien rajoitusten lieventäminen herätti erityisen vilkasta keskustelua *The Manchester Guardianissa* ja parlamentissa. Tämä yhdessä toisen aallon aikaisen huvittelupaikkoja koskeneen keskustelun kanssa, toi esille influenssapandemian mahdollisen hyödyntämisen muiden kuin suoranaisesti tautiin liittyvien tarkoituserien ajamiseksi.

Yleisesti ottaen keskustelujen aiheissa on havaittavissa yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia, jotka selittyvät kunkin aineiston erilaisilla kohderyhmillä. Esimerkiksi *The British Medical Journalissa* käyty lääketieteellinen keskustelu taudin luonteesta ja sen aiheuttajasta jäi pitkälti lehden omille sivuille.

Tässä tutkimuksessa ei ole voitu tarttua jokaiseen yksittäiseen keskustelunaiheeseen, vaikka ne olisivatkin nousseet jossain määrin esille myös aiemmissä tutkimuksissa. Sen sijaan huomio on ollut keskeisimmissä keskustelunaiheissa ja niiden muutoksissa kolmen eri influenssa-aallon aikana. Oman lukunsa voisi ansaita myös esimerkiksi influenssapandemian jälkeen käyty keskustelu, sekä ulkomaita koskevien keskusteluiden syvällisempi tarkastelu.

Tulevien tutkimusten kannalta, tässä tutkimuksessa on noussut esille myös muutamia muita aiheita. Esimerkiksi talven 1918 vaalit ja lääkemainonta olisivat kiinnostavia tutkimuskohteita laajemmilla aineistokokonaisuuksilla. Vaiettiinko influenssasta vaalien yhteydessä myös muualla Iso-Britanniassa ja millaista influenssalääkemainonta oli koko maan tasolla? Myös muut tässä tutkimuksessa esiin nousseet teemat voisivat saada uutta

mielenkiintoista syvyyttä laajemmilla aineistokokonaisuuksilla. Lisäksi vertailu aiempien ja myöhempien influenssapandemioiden aikaisten keskusteluiden välillä tarjoaisi uudenlaisen näkökulman tuleville tutkimuksille. Kokonaisuudessaan myös tämä tutkimus on osoittanut, että vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia tarjoaa edelleen runsaasti tutkittavaa myös tulevaisuudessa.

LÄHDELUETTELO

ALKUPERÄISLÄHTEET

The British Medical Journal (BMJ). (PubMedCentral)

The Manchester Guardian (MG). (Historical Newspapers, The Guardian (1821 - 2003) & The Observer (1791 - 2003). (ProQuest, JY)

Iso-Britannian parlamenttiaineistot (HCPP). (House of Commons Parliamentary Papers) (ProQuest, JY)

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Barry, John (2009), *The Great Influenza. The Epic Story of the Deadliest Plague in History*. London: Penguin Books.

Bartrip, Peter (1990), Quacks and Cash. *History Today*; Sep90, Vol. 40 Issue 9, 45. (EBSCO, JY)

Bresalier, Michael (2013), Fighting Flu: Military Pathology, Vaccines, and the Conflicted Identity of the 1918 - 19 Pandemic in Britain. *Journal of the History of Medicine & Allied Sciences*, Jan2013, Vol. 68 issue 1, 87-128. 42p. (Project Muse, JY)

Crosby, Alfred W. (2003), *America's Forgotten Pandemic. The Influenza of 1918*. (2 Rev Ed.) New York: Cambridge University Press.

Hartesveldt, Fred R. Van (2010), The Doctors and the 'Flu': The British Medical Profession's Response to the Influenza Pandemic of 1918 - 19. *International Social Science Review*; 2010, Vol. 85 Issue ½, 28-39. (EBSCO, JY)

Honigsbaum, Mark (2013), *Living With Enza. The Forgotten Story of Britain and the Great Flu Pandemic of 1918*. Hampshire & New York: MacMillan.

Honigsbaum, Mark (2014), *The Great Dread: Cultural and Psychological Impacts and Responses to the 'Russian' Influenza in the United Kingdom, 1889 - 1893*. Social

History of Medicine, Vol. 23, number 2, August 2010, 299 - 319, Oxford Journals, Oxford University Press.

Johnson, Niall (2014), Britain and the 1918 - 19 Influenza Pandemic. A Dark Epilogue. Routledge Studies in the Social History of Medicine. New York: Routledge.

Lambert, Nicholas (2012), Planning Armageddon. British Economic Warfare and the First World War. Harvard: Harvard University Press. (Ebrary, JY)

Loeb, Lori (1994), Consuming Angels. Advertising and Victorian Women. Oxford: Oxford University Press. (Ebrary, JY)

Loeb, Lori (2001), Doctors and Patent Medicines in Modern Britain: Professionalism and Consumerism. Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies, Vol. 33, No. 3 (Autumn, 2001), 404 - 425. (JSTOR, JY)

McEwen, John, M. (1982), The National Press During the First World War: Ownership and Circulation. Journal of Contemporary History, Vol. 17, No. 3 (Jul., 1982), 459 - 486. (JSTOR, JY)

Philips, Howard (2014), The Recent Wave of 'Spanish' Flu Historiography. Social History of Medicine, Vol. 27, number 4, November 2014, 789 - 808, Oxford University Press.

Proctor, Tammy M. (2010), Civilians in a World at War, 1914 - 1918. New York & London: New York University Press. (Ebrary, JY)

Pugh, Martin (2012), State and Society: A Social and Political History of Britain since 1870. (4th Edition), Bloomsbury Academic. (Ebrary, JY)

Rasmussen, Anne (2014), The Spanish Flu. Teoksessa: The Cambridge History of the First World War: Volume 3, Civil Society. 334 - 357. Cambridge: Cambridge University Press.

Slack, Paul (1995), Introduction. Teoksessa: Ranger, Terence & Slack, Paul (ed.) Epidemics and Ideas. Essays on the Historical Perception of Pestilence. Cambridge: Cambridge University Press.

Smallman-Raynor, Matthew & Johnson, Niall & Cliff, Andrew D. (2002), *The Spatial Anatomy of an Epidemic: Influenza in London and the County Boroughs of England and Wales, 1918 - 1919*. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 27, No. 4, 452 - 470. Blackwell Publishing on the Behalf of The Royal Geographic Society (with the Institute of British Geographers). (JSTOR, JY)

Tomkins, Sandra M. (1992), *The Failure of Expertise: Public Health Policy in Britain During the 1918 - 19 Influenza Epidemic*. *The Social History of Medicine*, Vol. 5, Issue 3, 435 - 454.

Whipp, Richard (1988), *Work and Social Consciousness: The British Potters in the Early Twentieth Century*. *Past & Present*, No. 119 (May, 1988), pp. 132 - 157. Published by: Oxford University Press on behalf of the Past and Present Society. (JSTOR, JY)